

Keskkonnajuht 1/2004

Euroopa Liidu laienemine ja põllumajandus: riskid ja võimalused

Tallinn 2004

Trükise andis välja ühendus “Euroopa Maasöbrad”, Heinrich Böll’i Fondi ja Hollandi Keskkonnaministeeriumi rahalisel toel.

Tänuavaldused

Teksti autor Martin Konecny soovib kaastöö ning abi eest tänada kolleege teistest ühendustest: Veronique Schmitt (*Eurogroup for Animal Welfare*), Marco Schlüter (*International Federation of Organic Agriculture Movements*), Eric Bignal (*European Forum on Nature Conservation and Pastoralism*), Henriette Christensen (*European Council of Young Farmers*), Vojtěch Kotecký (*Hnutí DUHA – FoE Czech Republic*), Daniel Lešinský (*CEPA – FoE Slovakia*), Ewa Hajduk and Maria Staniszewska (*Polski Klub Ekologiczny – FoE Slovakia*), Kees Kodde (*Milieudefensie – FoE Netherlands*), Iris Strutzmann (*GLOBAL2000 – FoE Austria*), Martin Rocholl, Adrian Bebb, and Geert Ritsema (*FoE Europe*), Szilvi Sándor (*Magyar Természetvedok Szövetsége - FoE Hungary*), Maret Merisaar (*Eesti Roheline Liikumine - FoE Estonia*), Aiva Apša (*VAK – FoE Latvia*), Libor Matoušek (*Hnutí DUHA – FoE Czech Republic*) ja Hector Grávina (*Amigos de la Tierra – FoE Spain*).

Euroopa Liidu laienemine ja põllumajandus: Riskid ja võimalused

Autor: Martin Konečný, FoE Europe

Tõlge eesti keelde: Maret Merisaar

Inglise keelse väljaande saamiseks pöörduge aadressile:

Friends of the Earth Europe

Rue Blanche 15

1050 Brussels

Belgium

Tel. + 32 2 542 01 80

Fax. + 32 2 537 55 96

info@foeeurope.org

Eesti-, läti, poola, tsehhi, slovaki ja ungarikeelseid tõlkeraamatuid saab Maasöprade rahvuslikelt liikmesorganisatsioonidelt, kelle kontaktandmed on trükise lõpus.

© 2004 Friends of the Earth Europe

Esikaanel: Vaade Ugandi põllumajandusmaastikule. Foto: Tõnu Oja, FoE Estonia

ISBN 9985-9566-0-5

Trükitud OÜ Infotrükk trükikojas keskkonnasõbralikult toodetud paberile *Cyclus offset*

SISUKORD

EESSÕNA	5
SISUKOKKUVÕTE	6
SISSEJUHATUS	11
1 EUROOPA LIIDU LAIENEMISE MÕJUD UUTE LIIKMESRIIKIDE PÕLLUMAJANDUSELE, ÜHISKONNALE JA KESKKONNALE	12
1.1 MAAPIIRKONDADE TULEVIK: KAS INIMESED JÄÄVAD MAALE ELAMA?	12
1.2 PESTITSIIDID JA VÄETISED	17
1.3 LOOMAKASVATUSMAJANDID, LOOMADE HEAOLU JA TOIDUOHUTUS	23
1.4 MAASTIKUD JA BIOLOOGILINE MITMEKESISUS	28
1.5 SAASTE JA EROSION	32
1.6 EKSTENSIIVNE PÕLLUMAJANDUS JA POOL-LOODUSLIKUD ROHUMAAD	34
1.7 SUPERMARKETID JA TOIDUKAUPADE NING LOOMADE KAUGVEOD	40
1.8 GENEETILISELT MUUNDATUD PÕLLUKULTUURID.....	43
1.9 SÄÄSTLIKUD ALTERNATIIVID: MAHE- JA INTEGREERITUD PÕLLUMAJANDUS	47
2 EUROOPA LIIDU ÜHTNE PÕLLUMAJANDUSPOLIITIKA (ÜPP)	53
2.1 ÜPP AJALUGU, REFORMID, EELARVE JA STRUKTUUR.....	53
2.2 MIS ÜHISES PÕLLUMAJANDUSPOLIITIKAS VALESTI ON?.....	57
2.3 ÜPP UUTES LIIKMESRIIKIDES: KUI PALJU RAHA JA MILLE JAOKS?	60

Terminite tõlkimisest

Euroopa seadusandlikes dokumentides käsitletakse mitmesuguseid erinevaid keskkonnakaitsenõudeid, mida erinevate põllumajandustoetuste saamisel peab täitma.

GOOD AGRICULTURAL PRACTICE - hea põllumajandustava. Tegemist on Veeseadusest tuleneva terminiga, mis omakorda tuleneb Nitraadidirektiivist.

GOOD FARMING PRATICE - põllumajanduse üldised keskkonnanõuded (edaspidi lühemalt üldised keskkonnanõuded). Mõiste tuleneb MAKi koostamise aluseks olevast Nõukogu määrusest 1257/1999/EÜ. Leidsime, et ingliskeelset terminit on üpris raske tõlkida, kuna eesti keeles tähendavad *farming* ja *agriculture* üht ja sama. *Kuna good farming practice* ja *good agricultural practice* on väga erinevad mõisted, siis parema arusaadavuse huvides oleme võtnud kasutusele üldiste keskkonnanõuete termini. Üldisi keskkonnanõudeid peavad käesoleval programmeerimisperioodil (2004-2006) täitma PÕLLUMAJANDUSLIKU KESKKONNATOETUSE JA EBASOODSAMATE PIIRKONDADE TOETUSE taotlejad.

CROSS-COMPLIANCE - puudub veel hea eestikeelne vaste (kuigi, õigustõlkekeskus on selle tõlkinud **täidetavateks tingimusteks**). Oleme selle tööversioonina parema arusaamise huvides tõlkinud **ristvastavuseks**.

Ristvastavuse nõudeid peavad tootjad täitma Euroopa Liidu ÜHTSE OTSEMAKSE saamisel. Termin on sätestatud Nõukogu määruses 1782/2003. tegemist on 2-osalise nõudega:

- 1) peab järgima **kohustuslikke haldusnõudeid** (18 EL õigusakti nõudeid)
- 2) peab järgima **häid põllumajandus- ja keskkonnatingimusi**

ÜHTSE PINDALATOETUSE puhul peavad tootjad järgima ristvastavuse heade põllumajandus- ja keskkonnatingimuste osa.

EUROOPA LIIDU UUES MAAELU ARENGU MÄÄRUSES on selguse huvides üldised keskkonnanõuded asendatud ristvastavusega. S.t edaspidi (2007-2013) peavad KESKKONNATOETUSE, EBASOODSAMATE ALADE TOETUSE, NATURA ALADE TOETUSE jt. taotlejad täitma ristvastavuse nõudeid.

Eike Lepmets
EV Põllumajandusministeerium,
Põllumajanduskeskkonna ja -maastike büroo

Eessõna

Peale 15 aasta pikkust üleminekuperioodi liitusid kaheksa Ida-Euroopa riiki Euroopa Liiduga. Pika ajalise majandusarengu kindlustamiseks tuleb neil oma loodusvarasid säästlikult kasutada. Liitumine tõi kaasa uusi võimalusi ja riske. Euroopa Liidu ranged keskkonnanõuded hakkavad kaasa aitama keskkonnaseisundi paranemisele, kuid samas on ühtse põllumajandus-, transpordi ja regionaalpoliitika põhimõtted, mis säästvast arengust eriti ei hooli, ohuks loodusvaradele. Kui haruvaldkondade juhtimist ei muudeta, suurenevad uutes liikmesriikides põldudele lisatavad pestitsiidide kogused ning maanteedelt pärinev saastekoormus, looduslik mitmekesisus hakkab aga järsult kahanema.

Käesolevas trükises pööratakse tähelepanu põllumajandusvaldkonnale, kus Euroopa Liidu mõju uutele liikmetele on eriti vastuoluline. Euroopa Maasõprade (Friends of the Earth Europe, FoEE), võrgustik, kuhu kuulub 31 rahvuslikku organisatsiooni, on juba pikemat aega suunanud oma kampaaniad Ühtse Põllumajanduspoliitika radikaalsele reformimisele [1]. Võitleme tarbijate õiguse eest süüa muundamata toitu ja nõuame rangmaid seadusi geneetiliselt muundatud organismide leviku tõkestamiseks looduses. Teine kampaania „Miljardid säästvuse edendamiseks?“, jälgib Euroopa Liidu raha kasutamist Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ja seab eeskujuks säästlikke projekte.

Aasta tagasi alustasid seitsme praeguse uue liikmesriigi haruorganisatsioonid (Eesti, Läti, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Ungari ja Küprose Maasõbrad) ühisprojekti, mille käigus jälgiti ühtse põllumajanduspoliitika rakendamist nende kodumaal. 2003. aasta novembris organiseerisime Poolas, Krakovis rahvusvahelise konverentsi – „Euroopa Liidu laienemine ja põllumajandus: Ühtse põllumajanduspoliitika rakendamine inimeste ja keskkonnakaitse huvides“ [2]. Algasime ka ühisdeklaratsiooni, millele kirjutasid alla üle 200 organisatsiooni esindajad ning saatsime selle kõikidele Euroopa Liidu liikmeriikide põllumajandus-ministritele. Ka trükis, mida praegu käes hoiate, on sama projekti väljund, mis valmis peale mahukat tööd algmaterjalidega ning arvukaid konsultatsioone asjatundjatega.

Vaatamata hiljutistele osalistele reformidele, vajab ühtne põllumajanduspoliitika edaspidigi põhjalikku ümberkujundamist. Euroopa Liit peab kindlustama, et Euroopa maksumaksja raha ei kulutataks keskkonna ja ühiskonna hävitamisele ning ebatervisliku toidu tootmisele. Liikmesriikide otsuselangetajad peavad vastutama, et põllumajanduspoliitika ellurakendamiseks valitaks kõige alalhoidlikumad teed. See raamat on kirjutatud uute liikmesriikide avalikkusele ja otsuselangetajatele, kusjuures eri maade tõlkeversioonides võib olla rõhutatud erinevaid põllumajanduse edendamise aspekte. Samal ajal ootavad Maasõbrad Kesk- ja Ida-Euroopast toetust oma nõudmistele ühtse põllumajanduspoliitika reformimiseks Euroopa Liidu tasandil.

Martin Rocholl

Martin Rocholl, direktor, Euroopa Maasõbrad

Sisukokkuvõte

2004. aasta 1. mail ühinesid 10 uut riiki Euroopa Liiduga. Seega liitus senise 7 miljoni põllumehega veel 4 miljonit kolleegi. Ühtne põllumajanduspoliitika hakkas kehtima kokku 38 miljonil hektaril haritavaal maal. Esimese kolme aasta jooksul suunab liit uute liikmesriikide põllumajandusse umbes 13 miljardit eurot.

Liidu põllumajanduspoliitika juurutamine hakkab talupidajatele, toidusaadustele, maastikule, keskkonnale ning maotööhõivele suurt mõju avaldama. Pöördumatutele muutustele aitavad kaasa ka muude valdkondade poliitika ning tollibarjäärade kadumine. Käesolevas trükises antakse ülevaade võimalikest mõjudest ja soovitatakse otsustamisel langetada teatud poliitilisi valikuid. Põhiliselt räägitakse siin raamatus kaheksast Kesk- ja Ida-Euroopa riigist (nn. CEE-8) , Küprost ja Maltat mainitakse harvemini. Sageli viidatakse aga Bulgaariale ja Rumeeniale, kes plaani kohaselt liituvad 2007. aastal.

Võrreldes vanade liikmesriikidega (nn. EU-15) on CEE-10 riikides põllumajandusega hõivatud suhteliselt rohkem elanikke, kasutatakse vähem pestitsiide ning väetisi, saagikus on madalam ja looduskeskkond liigirikkam (tabel 1).

Tabel 1: Põllumajanduse võtmenäitajad EU-15 ja CEE-10 riikides

	EU-15	CEE-10
Tööhõive põllumajanduses (tuh. el.) [3].	7 100	8 900
Põllumajanduse osakaal kogu tööhõives (%) [3].	4,3%	21,4%
Põllumajanduslik territoorium (tuh. ha ²)	130 000	59 000
Põllumajanduslik territoorium (%) [3].	40,2%	54,6%
Mahealade osakaal põllumajandusaladest (%) [4].	3,8%	0,85%
Teravilja saagikus (t/ha) [5].	5,5	3,0
Pestitsiidide kasutamine (kg aktiivainet/ha) [5].	2,3	0,6
Lämmastikväetiste kasutamine (kg/ha) [5].	63,0	36,0

Ühtse põllumajanduspoliitika ebakohtade tõttu võib Euroopa Liidu laienemine uutele liikmesriikidele suurt sotsiaalset ja keskkonnakaitse-alast kahju kaasa tuua. Väheneb töökohtade arv maal ning inimesed liiguvad mujale elama, põldudele hakatakse laotama rohkem keemilisi ühendeid, väheneb bioloogiline mitmekesisus, suureneb saastekoormus õhku, vette ning pinnasesse ja suletakse väiketalud ning –ettevõtted.

Teiselt poolt pakub Euroopa Liit võimalusi mahepõllumajanduse edendamiseks, ekstensiivse põllumajanduse säilitamiseks nii heina- kui karjamaadel ning maapiirkondade majanduse taaselustamiseks. Samuti on Euroopa Liidus mitmeid seadusesätteid põllumajanduskemikaalide kasutamise vähendamise, loomade heaolunõuete ja farmidest pärineva saaste piirangute kohta.

Kokkuvõtvalt: Euroopa Liit toob uutele liikmesriikide põllumajandusele kaasa nii tõsiseid riske kui ka selgelt väljendatud arenguvõimalusi. Palju sõltub kohalikest otsuselangetajatest ja nende oskustest muutunud olukorras õigesti toimida.

Kesk- ja Ida-Euroopa maad ei ole kaugelki sarnased. Juba esimeste maaelu arengukavade ettevalmistamise etapis selgusid suured erinevused poliitilises suhtumises põllumajandusse. Ühelt poolt paistsid silma Sloveenia ja Tšehhi Vabariik, kes olid valmis rakendama põllumajanduslikke keskkonnatoetusi mahepõllumajanduse edendamiseks ning heina- ja karjamaade bioloogilise mitmekesisuse säilitamiseks. Teiselt poolt iseloomustas suurima territooriumi ja põllumeeste arvuga Poolat kõige lühinägelikum põllumajanduspoliitika. Vaatamata väga headele tingimustele mahepõllumajanduse edendamiseks, pöörab Poola tähelepanu ainult tootlikkuse intensiivistamisele ja suurendab sellega veelgi tööpuudust maal.

- **Võtmesõnumid:**
- Põllumajandus ei ole tööstussektor vaid multifunktsionaalne tegevusvaldkond. Maamajandus peab tootma tervislikku toitu, säilitama maastike mitmekesisuse ja tagama tööhõive maapiirkondades. Ainult tootlikkuse tõstmisele rõhumine ei anna ühtki soovitud lõpptulemust.
- Ida-Euroopa põllumajanduse moderniseerimine ei peaks tähendama üksnes tööstusliku intensiivtootmise mudeli pimesi järgimist. Peale viimaste aastate toiduskandaale hakkab ka Lääne-Euroopa aeglaselt kuid pöördumatult loobuma senistest põllumajandustavadeist. Uued liikmesriigid ei peaks kordama vanu vigu ning liikuma kohe säästliku põllumajanduse arendamise suunas.
- Keskkonnahoidlik põllumajandus ei tähenda tagasiminekut väga vana ja „traditsioonilise“ maaelu juurde. Mahepõllumajandus ja integreeritud farmimajandus hõlmavad vägagi kaasaegseid ja uuenduslikke maaviljelusmeetodeid.
- Keskkonnahoidlik põllumajandus ei ole hea ainult looduskeskkonnale, vaid ka majandusele ja sotsiaalsele olukorrale, nii põllumeestele kui tarbijatele.
- Parem ja odavam on säilitada olemasolevaid sotsiaalseid ja looduslikke väärtusi (maaelu, maastike mitmekesisus, liigirikkus) kui need algul hävitada ja seejärel suurte kuludega taastada.
- Lihtsam ja odavam on keskkonnasaastet piirata selle tekkekohal, arendades välja säästlikumad maaviljelusvõtted, kui investeerida suure saastekoormuse likvideerimisse tagantjärele (näiteks suured kulud joogivee puhastamiseks väetistest ja pestitsiididest).
- Uued liikmesriigid jagavad vastutust Euroopa Liidu ja ühtse põllumajanduspoliitika tuleviku eest. Uute liikmete poliitiline tahe ühtse põllumajanduspoliitika reformimisel on väga oluline. Ilma selleta ei edene säästev põllumajandus ja tervisliku toidu tootmine ega vähene kahjud majanduslikult vähem arenenud maadele.

Talude ja maapiirkondade tulevik: inimeste lahkumine või uus elavnemine?

Ida-Euroopas on põllumajandustootmisega hõlmatud palju rohkem inimesi, kui Lääne-Euroopas, kuid saagikus on siin hoopis madalam. Kui keskendutakse tootlikkuse tõusule, viib see lõppkokkuvõttes töökohtade kadumisele ja maaelu allakäigule. Intensiivtootmine asendab inimtööjõu ja teadmised keemiliste kahjuritõrjevahendite ning mineraalväetistega. Selleks, et saavutada ainult pool Lääne-Euroopa põllumajanduse tootlikkuse tasemest, tuleks kaotada 4 miljonit töökohta Ida-Euroopa maades.

⊗ **Risk:** Põllumajandusest tõrjutakse välja miljoneid inimesi. Suureneb niigi kõrge tööpuudus ja vaesus maal.

☺ **Võimalus:** Uued liikmesmaat kasutavad maaelu arengu fonde selleks, et toetada mahepõllu-majandust, noortalunikke, kohalike toodete turustamist, maaturismi ja alternatiivenergia tootmist biomassist. Tekitatakse uusi töökohti ja taaselustatakse maapiirkondi.

Rohkem kahjuritõrjevahendeid ja väetisi?

Intensiivse põllumajandustootmise üks kõige kahjulikumaid aspekte on sõltuvus kemikaalide kasutamisest, mis toob kaasa nii tervise-, keskkonna- kui majanduskahjusid. Üheksakümnendatel aastatel vähenes pestitsiidide ja mineraalväetiste kasutamine Ida-Euroopas majanduslikel põhjustel väga järsult. See annab praegu eelise mitmete Lääne-Euroopa riikide ees, kes püüavad vabaneda sõltuvusest põllumajanduskemikaalide suhtes.

⊗ **Risk:** Ühtse põllumajanduspoliitika subsideerimised ja võistlus ühisturul sunnivad Ida-Euroopa põllumehi väetiste ja pestitsiidide koguseid suurendama.

☺ **Võimalus:** Uute liikmesriikide põllumajanduspoliitika seostavad toetused sobilike keskkonnakaitsenormidega. Sellega julgustatakse põllumehi investeerima tõhusamatesse laotusvahenditesse või minema üle mahe- või integreeritud tootmisele.

Loomakasvatusfarmid, loomade heaolu ja toiduohutus

Hiljutised toiduskandaalid Lääne-Euroopas, näiteks „hullu lehma tõbi“, näitasid, kuhu viib rõhuasetus tootmise intensiivistamisele iga hinna eest. Ida-Euroopa riikides vähenes põllumajandusloomade arv üheksakümnendatel aastatel ligi poole võrra. Uued liikmesriigid ei tohiks järgida tööstusliku põllumajandustootmise mudelit. Nad peaksid otse üle minema loomade vabapidamisele või kõrgekvaliteedilistele laudatingimustele, kus on loomadele piisavalt ruumi, värsket õhku ja päevavalgust.

⊗ **Risk:** Intensiivtootmisega tegelevad suurfarmid, mis ehitatakse Ida-Euroopasse välisinvestorite poolt, saastavad keskkonda ning tõrjuvad väiketalupidajad turult välja.

☺ **Võimalus:** Uued liikmesriigid kasutavad maaelu arendamise fonde kohalike väikeste toiduainetööstuste ning heade loomapidamistingimuste toetamiseks.

Maastikud ja liigirikkus

Mitmekesine maastik, kus viljeldakse ekstensiivset põllumajandust, aitab vältida üleujutusi ning pinnase erosiooni ja tõmbab ligi maaturismist huvitatud inimesi. Enamustes postsotsialistlikes riikides künti kollektiviseerimise käigus põllupiirid üles ja sellega kaasnes suur mitmekesisuse kadu. Siiski on veel küllalt säilinud ka mosaiikseid maastikke, kus leidub arvukalt põllumajandusmaastikele iseloomulikke linde, taimi, ning putukaid.

⊗ **Risk:** ÜPP julgustab kasutama senisest rohkem pestitsiide ja väetisi, spetsialiseeruma üksikute monokultuuride kasvatamisele, kündma üles põllupiire ja seega drastiliselt vähendama põllumajandusmaastike ja liikide mitmekesisust.

☺ **Võimalus:** Uued liikmesriigid kehtestavad ÜPP toetuste saajatele keskkonnakaitse alased lisatingimused ja kasutavad põllumajanduslikke keskkonnaprogramme maastike ja bioloogilise mitmekesisuse säilitamiseks.

Saaste ja erosioon

Intensiivse põllumajandustootmisega kaasneb pinnase erosioon ja keskkonnasaaste. Need toovad omakorda maksumaksjatele kaasa suured kulutused, näiteks vee puhastamiseks. Pinnase, vee ja õhu saastumist piiras Ida-Euroopas üheksakümnendatel aastatel loomade arvu vähenemine ja kemikaalide kasutamise langus.

⊗ **Risk:** Pinnase kokkusurumine, põllumajanduskemikaalide suurem kasutamine ja uute tööstuslike loomafarmide rajamine suurendavad saastekoormust uuesti.

☺ **Võimalus:** Uued liikmesriigid seostavad ÜPP toetused piisavate keskkonnakaitsealaste lisatingimustega. Samuti luuakse kaasaegsed nõuande- ja koolitusteenused ja aidatakse põllumeestel oma töömeetodeid parandada.

Ekstensiivne põllumajandus ja pool-looduslikud rohumaad

Läänemere rannikust kuni Karpaatide nõlvadeni ja Ungari pustadeni laiuvad Ida-Euroopas mitmesugused kõrge bioloogilise mitmekesisusega pool-looduslikud rohumaad.

⊗ **Risk:** Pool-looduslike rohumaade kahanemine kestab edasi. ÜPP toetused, millele lisanduvad omariiklikud lisamaksud teraviljakultuuridele, suunavad põllumehi rohumaid üles kündma.

☺ **Võimalus:** ÜPP teise samba põllumajanduslike keskkonnaprogrammide ja vähem soodsate alade toetuste sobiv rakendamine aitab muuta rohu- ja karjamaade ekstensiivse majandamise elujõuliseks ja vältida nii söötijätmist kui intensiivset majandamist.

Supermarketid ja toiduainete ning loomade kaugveod

Toiduained pole kunagi varem nii pikki teid läbi rännanud kui praegu ja see ei ole säästva arenguga kooskõlas. Põllumajandusloomade kaugveod põhjustavad suuri kannatusi ja suurendavad haiguste leviku riski. Suured rahvusvahelised hulgimüügiettevõtted, mis mängivad toidukaupade ringipaigutamisel kõige olulisemat rolli, on laialdaselt kanda kinnitanud ka Kesk- ja Ida-Euroopas ning kiiresti vallutanud olulise osa sealsest toiduturust. Suurettevõtted nõuavad põllumeestelt suurtes kohustes normeeritud toidukaupu, dikteerides sealjuures hinna.

⊗ **Risk:** Euroopa Liidu laienemise ja kaubandusbarjääride kadumisega suureneb toidukaupade kaugvedu veelgi. Suurte kaubanduskettide areng tõrjub väiketootjad turult välja.

☺ **Võimalus:** Õigesti suunatud maaelu arengukavade ja LEADER+programmiga õnnestub väiketootjate turugude arengule uus hoog anda.

Geneetiliselt muundatud põllukultuurid

Põllumajanduskultuuride geneetilise muundamisega kaasneb toiduainete tootmise äärmuslik industrialiseerimine ja monokultuuride viljelemise negatiivsete kõrvalmõjude soodustamine. Biotehnoloogiakompaniide lubadustele vaatamata ei ole GM-toiduained toonud kaasa kasumeid, vaid hoopis uusi riske keskkonnale, põllumeestele ja tarbijatele. Euroopas ei õnnestunud muundatud toiduaineid läbi suruda, kuna tarbijad hakkasid vastu. GMO kultuure kasvatatakse müügiks ainult Hispaanias, Rumeenias ja Bulgaarias.

⊗ **Risk:** Uued liikmesriigid alustavad geneetiliselt muundatud põllukultuuride laialdast viljelemist ilma vastava seadusandliku raamistuse ja järelevalveta ning eiravad oma kodanike õigust saada nende toodete kohta piisavalt teavet.

☺ **Võimalus:** Uued liikmesriigid kehtestavad ajutised keelud Euroopa Liidus lubatud GMO-kultuuridele ja loovad GMO vabad tsoonid, kus mitte mingisuguseid muundtaimi kasvatada ei tohi.

Säästlikud alternatiivid: mahe- ja integreeritud põllumajandus

Mahepõllumajandus, kus välditakse keemiliste väetiste ning pestitsiidide kasutamist ja integreeritud põllumajandus, kus eelnimetatud agrokemikaalide laotamine on tugevasti piiratud, kujutavad endast Ida-Euroopa põllumeestele suuri võimalusi, sest siin on nende aintete kasutamine sageli juba praegugi väike. Need kaasaegsed põllumajandusviisid ei ole soodsad mitte ainult loodusele ja elanike tervisele, vaid aitavad kaasa ka maapiirkondade sotsiaalsete probleemide lahendamisele, luues juurde uusi töökohti. Mahetooded ei ole Lääne-Euroopas juba ammu enam marginaalne nišikaup ja ka Ida-Euroopas on see sektor kiiresti edasi arenenud.

⊗ **Risk:** Uued liikmesriigid pööravad peatähelepanu tootlikkuse tõstmisele ja kaotavad oma praeguse mahepõllumajandusele üleminekut soodustava eelisolukorra.

☺ **Võimalus:** Põllumajanduslikud keskkonnatoetused ning maaelu arengu meetmed suunatakse mahepõllumajanduse ja teiste keskkonnahoidlike maaviljelusviiside edendamisse ja tugevdatakse mahetoodete turgu.

Soovitused uutele liikmesriikidele

Selleks, et Euroopa Liidu laienemisest võidaksid nii maapiirkonnad, keskkond kui tarbijad, peaksid uute liikmesriikide otsuselangetajad arendama tegevust kolmel poliitilisel tasandil. Esiteks peaksid nad õigesti rakendama olemasoleva ühtse põllumajanduspoliitika mõlema samba poolt pakutavaid võimalusi. Teiseks tuleb edu tagamiseks luua uusi omariiklikke seadusi ning tegevuskavasid ja need ellu viia. Kolmandaks tuleb ühiselt pingutada, et muuta ühtne põllumajanduspoliitika senisest keskkonnahoidlikumaks ka Euroopa Liidu tasandil.

1) Ühtse põllumajanduspoliitika rakendamine liikmesriigis:

a) ÜPP esimese samba (otsetoetuste) võimalused:

- Põllumajandusettevõtetele tuleks toetuste saamiseks ette seada **keskkonnakaitse-, toiduohutuse ja loomade heaoluga seotud lisatingimused** (mis sarnanevad vanades liikmesriikides juba kehtivate ristvastavusnõuete (*cross-compliance*) ja üldiste keskkonnatõuetega. Avaliku sektori rahaga ei tohi toetada keskkonna saastamist, ebatervisliku toidu tootmist ega loomadele kannatuste valmistamist.
- Hektaritoetuste **omariiklikud juurdemaksud** võiksid soosida keskkonnahoidlikku põllumajandusettevõtlust, näiteks ekstensiiv- ja mahetalusid.
- Kindlustage **tootmiskvootide õiglane jaotamine** selliselt, et ekstensiivne karjakasvatus saaks alles jääda.

b) ÜPP teise samba (maaelu arengu) võimalused:

- **Ärge suunake** maaelu arenguks antud raha tagasi otsetoetuste juurdemakseteks.
- Kasutage vähemalt **50%** maaelu arengu rahast hästi kavandatud **põllumajanduslikele keskkonnatoetustele**, kusjuures kaasake nende programmide koostamisse ning rakendamisse võimalikult palju põllumajanduses hõivatud inimesi.
- Kasutage maaelu arengu fonde **kohalike (otsete) turustamiskeemide** arendamiseks, näiteks turud, kus põllumajandustootjad oma tooted ilma vahendajateta müüvad, ning toetage väikesi **kohalikke toiduainete töötlemise ettevõtteid**.
- Kasutage **ühenduse nõuetega vastavusse viimise meedet**, julgustamaks põllumehi oma tootmisviise muutma: loomadega ringikäimist parandama ja vee- ning õhusaastet piirama.
- Seostage ka maaelu arengu kavad ning toetuskeemid **keskkonnakaitse-, loomade heaolu ning toiduohutuse lisanõuetega** ja seadke eesmärgiks keskkonnahoidlike põllupidamisviiside edendamine.
- Kindlustage maaelu arengu kavade tõhus planeerimine ja ellurakendamine piisava **seire, hindamise ning huvigruppide kaasamisega**.

2) Uued omariiklikud poliitikad ja tegevused :

- Kaasajastage **koolitus- ja nõuandeteenused** aitamaks põllumeestel maaviljelusmeetodeid parandada ning levitada teadmisi keskkonnahoidlikust põllumajandusest.
- Kavandage julgeid **mahepõllumajanduse tegevuskavasid**, mis seavad eesmärgiks **10%** haritava maa maheviljeluse aastaks 2010 (nagu näiteks Saksamaal).

- Kavandage julgeid **tegevuskavasid**, mis seavad eesmärgiks **pestitsiidide ja mineraalväetiste kasutamise piiramise**, kaasa arvatud nende kasutamise maksustamine (nagu näiteks Taanis).
- Alandage **mahetoodete käibemaksu**.
- **Takistage tööstuslike loomakasvatusefarmide arvu suurenemist** ja toetage neid loomakasvatuse, kus pidamistingimuste eest hästi hoolt kantakse.
- Võtke äärmiselt **ettevaatlik ja läbipaistev hoiak** geneetiliselt muundatud organismide loodusesse laskmise suhtes ja **võimaldage** kehtestada **GMO-vabasid tsoone**.
- Kindlustage Euroopa Liidu looduskaitsealade **Natura 2000 võrgustiku** lai ulatus ning tõhus ellurakendamine.
- Jõustage olemasolev **Euroopa Liidu keskkonnakaitseadustik**, eriti Nitraadidirektiivi ja Veepoliitika raamdirektiivi sätteid.

3) Vajalikud muutused põllumajanduspoliitikas Euroopa Liidu tasandil:

Avaldage survet, et toimuks **uus ja tegelik ühtse põllumajanduspoliitika reform**, mis toetab säästvat põllumajandust ja elujõulisi maapiirkondi, toodab tervislikku toitu ja ei kahjusta arenguriike.

- Nõudke **lisatingimuste (cross-compliance) täiustamist ja tugevdamist**, tagamaks tegelikku kasu keskkonnakaitsele, loomade heaolule ja tervishoiule.
- Nõudke **suuremat modulatsiooni**: ehk vähemalt **20%** raha suunamist esimesest sambast teise sambasse.
- Nõudke **eksporditoetuste kaotamist** ja Euroopa Liidu toiduainete ekspordi peatamist tootmishindade juures.
- **Suhkrureformi** alastel läbirääkimistel nõudke suhkru toomise kvootide vähendamist vähemalt 33% võrra ja suhkru ekspordi toetuste täielikku kaotamist.
- **Uue üleliidulise maaelu arengu määruse** alastel läbirääkimistel (aastateks 2007-2013) olge vastu üldiste keskkonnanõuete kaotamisele ja põllumajanduslike keskkonnatoetuste liidupoolse rahastamise vähendamisele.

4) Vajalikud muutused muude valdkondade poliitikas Euroopa Liidu tasemel:

- Nõudke **Euroopa Liidu kaubanduspoliitika ülevaatamist**. Peatage Liidu surve arengumaadele, millega üritatakse avada nende turud rikaste riikide subsideeritud toiduainetele.
- Nõudke tõhusamat mahepõllumajanduse tegevuskava Euroopa Liidu tasandil, **liidu strateegiat pestitsiidide kasutamise piiramise kohta, bioloogilise mitmekesisuse tegevuskava ja pinnasekaitse strateegiat**, mis sisaldaksid konkreetseid ja seaduslikult siduvaid tegevusi ning ajakavasid kõikide liikmesriikide jaoks.
- Nõudke **loomade heaolu käsitleva seadusandluse** edaspidist ja kiiremat tõhustamist, hõlmates sinna elusloomade kaugvedude maksimaalse ajapiiri kehtestamise.
- Nõudke, et Euroopa Liidus kehtestataks **transpordi keskkonnamaksud**, mis tingiksid transpordikulude ning negatiivse keskkonnamõju õiglasema kajastamise toiduainete hindades.
- Nõudke **rangemaid seadusi GMO-de teemal**, kaasa arvatud üle-euroopaliste reeglite kehtestamine koosseksisteerimise, vastutuse ja seemnete lubatud saaste madalama läve kohta (0,1%).

Foto. Maria Zarnayova Lambakarjus Ida-Slovakkias

Sissejuhatus

2004. aasta 1. mail liitusid Euroopa Liiduga kümme uut riiki – Eesti, Läti, Leedu, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Ungari, Sloveenia, Küpros ning Malta. Sellega laienes liidu haritava maa pindala 38 miljoni hektari võrra. Seniste 7 miljoni põllumehega liitus 4 miljonit uut kolleegi, kes peale kaubandusbarjääride kadumist sattusid ka ühisturule. Enamus uutest põllumajandustootjatest hakkab saama ühtse põllumajanduspoliitika raames ette nähtud toetusi. Esimese kolme aasta jooksul liigub uute liikmesriikide põllumajandussektorisse Euroopa Liidu eelarvest umbes 13 miljardit eurot (EUR).

Arvatakse, et ühtsel põllumajanduspoliitikal on võrreldes teiste liidu poliitikatega kõige otsesem mõju oma kodanikele. Põllumajanduselt oodatakse piisavalt tervislikke toiduaineid, mitmekesiste maastike olemasolu ning tööhõivet maapiirkondade elanikele. Tänapäeva intensiivne põllumajandustootmine aga on kaasa toonud vastupidised nähtused: toiduained sisaldavad pestitsiide ning muid ohtlikke aineid; pinnas, vesi ning õhk on saastatud tonnide agrokemikaalidega, maastikud küntakse ühetaoliselt üles, linnud ja loomad kaovad, põllumajandusloomad piinlevad tööstuslikes farmides, külades kaovad töökohad ja inimesed lahkuvad linnadesse. See kõik toimub vaatamata suurele kogusele maksumaksjate rahale, mida igal aastal põllumajandusse suunatakse, pigem on isegi sellest põhjustatud. Vaatamata 2003. aasta osalistele reformidele on vaja veel hulgaliselt poliitilisi jõupingutusi, et seada kvantiteedi asemel eesmärgiks kvaliteet. Vajalike muutuste tulekust on esimesi signaale juba tunda, näiteks suureneb tarbijate nõudlus mahetoodete järele ning protest pestitsiide, antibiootikumide või geneetiliselt muundatud organisme sisaldava toidu vastu.

Võrreldes Lääne-Euroopa riikidega on Ida-Euroopa maade põllumajanduses hõivatud rohkem töökäsi, kasutatakse vähem agrokemikaale, saagid on madalamad ja sageli on metsiku looduse mitmekesisus suurem. Euroopa Liidu liikmetena peaksid need riigid läbi tegema suured ümberkorraldused ning uuendused, et hakata vanade liiduriikidega rohkem sarnanema. Tegelikult vajaks aga intensiivne ja tööstuslik põllumajandustootmise mudel ise tõsiselt ümberkorraldamist. Piiride ületamisest andsid märku „hullu lehma tõbi“ ja teised hiljutised toiduskandaalid ja Euroopa riigid soovivad nende kordumist vältida. Uued liiduriigid peaksid kohe üle minema säästva põllumajanduse arenguteele. Enamus neist on juba tööstusliku põllumajanduse mudelit kommunistliku režiimi tingimustes kogenud ja praegune väiksem agrokemikaalide kasutamine annab neile eelise paljude Lääne-Euroopa riikide ees, kes teevad tõsisid jõupingutusi kemikaalisõltuvusest vabanemiseks. Samuti ei tuleks suuremas arvus väikefarmides ja neis tegutsevates töökätes näha lisakoormat, vaid hoopis ressursi põllumajanduse edasisel moderniseerimisel.

Trükise ülesehitus

Käesolevas raamatus antakse ülevaade Euroopa Liidu liikmeks astumise mõjudest Ida-Euroopa riikide põllumeestele, toiduainetele, maastikele, keskkonnaseisundile, maapiirkondade tööhõivele ja rida soovitusi vastavatele otsuselangetajatele. Keskendutakse põhiliselt kaheksale Ida-Euroopa riigile ning Küprosest ja Maltast on vähem juttu. Sageli viidatakse aga blokile CEE-10, kuhu on sisse arvatud Bulgaaria ja Rumeenia, mis eeldatavasti liituvad aastal 2007.

Raamat on jagatud kaheks suuremaks osaks. Esimeses osas käsitletakse põllumajanduse, ühiskonna ja keskkonna peamisi seoseid ja teemasid Euroopa Liidu laienemise kontekstis: pestitsiide ja mineraalväetisi maaviljeluses, loomade heaolu ja toiduohutust loomakasvatuses, põllumajanduse sotsiaalseid ja majanduslikke aspekte, mõjusid maastikele, bioloogilisele mitmekesisusele, õhule, veele ning pinnasele, niitude ja karjamaade ekstensiivset majandamist, geneetiliselt muundatud organismide levikut ja mahe- ning integreeritud põllumajandust. Igas peatükis iseloomustatakse vastavat olukorda vanades liikmesriikides (EL-15), (Kesk-) ja Ida-Euroopa uutes liikmesriikides (CEE-8 või CEE-10), võimalikke liitumisjärgseid mõjusid, vastavaid ühtse põllumajanduspoliitika vahendeid ja tuuakse lõpuks rida soovitusi uute liikmesriikide otsuselangetajatele.

Raamatu teises osas selgitatakse ühtse põllumajanduspoliitika toimimist, ajalugu, ülesehitust ja eelarvet. Samuti kirjeldatakse seniseid ÜPP reforme ning näidatakse edasiste muudatuste vajalikkust. Seejärel valgustatakse kõnealuse keeruka poliitika laienemist uutesse liikmesriikidesse, kusjuures erilist rõhku pannakse ühtse põllumajanduspoliitika teisele sambale ehk maaelu arengule.

1 Euroopa Liidu laienemise mõjud uute liikmesriikide põllumajandusele, ühiskonnale ja keskkonnale

1.1 Maapiirkondade tulevik: kas inimesed jäävad maale elama?

Ida-Euroopas on põllumajandustootmisega hõlmatud palju rohkem inimesi, kui Lääne-Euroopas, kuid saagikus on siin hoopis madalam. Kui keskendutakse tootlikkuse tõusule, viib see lõppkokkuvõttes töökohtade kadumisele ja maaelu allakäigule. Intensiivtootmine asendab inimitööjõu ja teadmiste keemiliste kahjuritõrjevahendite ning mineraalväetistega. Selleks, et saavutada ainult pool Lääne-Euroopa põllumajanduse tootlikkuse tasemest, tuleks kaotada 4 miljonit töökohta Ida-Euroopa maades. Maaelu arengu fondi raha õige kasutamisega saaks maapiirkondade allakäiku vastupidisele suunale pöörata. Toetused maepõllumajandusele, noortalunikele, kohalike toodete turustamisele, maaturismile ja alternatiivsete energiaallikate tootmisele aitavad luua uusi töökohti.

Euroopa Liit: massilised väljarändamised

Ühtse põllumajanduspoliitika toetused ei ole suutnud ära hoida töökohtade massilist kadumist ja maapiirkondade elanike ümberasumist linnadesse. Tootmise **intensiivistamisega** ehk inimitöö asendamisega mehhaniseerimise ja kemiseerimisega on ÜPP pikemat aega hävitanud tööhõivet põllumajanduses. Võrreldes poole sajandi taguse olukorraga on maal töötavate inimeste arv langenud 20%, mis on 4% kogu EL töötavast elanikkonnast. Tulemuseks on olnud massilised väljaränded linnadesse.

Ainuüksi ajavahemikul 1975. aastast 1979. aastani kaotas 9 liikmesmaast koosneva ühenduse (EL-9) põllumajandusektor 49% töötajatest ehk 3,8 miljonit inimest. Tootmise intensiivistamisega kaasnes ka selle **kontsentreerimine**: keskmise majandi suurus kasvas sel perioodil 12 hektarilt 19 hektarile [6].

Rohkem kui pooled EL-15 põllumajandustöötajatest on üle 55 aasta vanad [7]. Farmide suurenemine muudab noortele nende majandusliku ülevõtmise raskemaks [6].

Kesk- ja Ida-Euroopa: rohkem tööd ja madalamad saagid

Ida-Euroopa talude struktuuris väljendub selle piirkonna ajalugu. Kommunistliku režiimi ajal **kollektiviseeriti** põllumajandus vägivaldselt suurtesse kolhoosidesse ja sovhoosidesse. Poolas oli talumeeste vastuseis kollektiviseerimisele kõige tugevam, ning see piirdus suurte preisi mõisatega maa lääne ja kirde osas. Ka Jugoslaavas jäi põllumajandus peamiselt väiketalude tegevusalaks. Seega oli 1990. aastal, kui kommunistlik režiim kokku varises, Poolas ning Sloveenias väiketalude käes vastavalt 77% ja 92% põllumajandusmaast. Kõigis teistes Ida-Euroopa riikides oli see protsent 10 ringis [8].

Üheksakümnendatel aastatel anti maa ja talud tagasi nende õigusjärgsetele omanikele või muudesse erakätesse. See üleminek toimus mitmesuguste restitutsioonivormide ning kompenseerimiste kujul ja kolhoosid ning sovhoosid kas jagati mitme uue peremehe vahel või hakkasid edasi tegutsema suurte erafirmadena. Tänapäevani on paljud omandisuhted maal keerulised ning ebaselged. Suur osa põlluharijaid rendib oma tööpõllu mitme eri omaniku käest. Seaduslikud ebamäärasused on põllumajanduse arengu üheks peamiseks takistavaks teguriks.

Dekollektiviseerimine andis tulemuseks väga erinevaid majandistruktuure. Tšehhis ja Slovakkias on põllumajandus endiselt **väga kontsentreeritud**, isegi võrreldes Lääne-Euroopa maadega. Erastamise käigus muudeti endised kolhoosid ja sovhoosid aktsiaseltideks kuid paljud neist jäid küllaltki puutumata. Kerkis esile hulgaliselt perefarme, mis aga kasutavad väiksemat osa põllumajandusmaast. Umbes 75% Tšehhi ja Slovakkia põllumajandusmaast on 5% ettevõtete käes, mille territoorium on üle 500 ha [9].

Rumeenias ja Balti riikides jagati, vastupidiselt, suurmajandite maa kas nende kasutajate või endiste omanike vahel ja tekkis suur arv peretalusid. Olukord hakkas sarnanema Poola ja Sloveenia põllumajandusele, kus haritav maa on samuti **äärmuslikult fragmenteeritud** väga väikeste, enamuses alla 50 ha pindalaga talude kätte (joonis 1) [10].

Vaatamata omavahelistele erinevustele, leidub Ida-Euroopa maades **kaht tüüpi majandeid** – väike arv väga suuri ettevõtteid ühel pool ja suur arv väga väikesi talusid teisel pool. Suurmajandid, mis katavad tavaliselt mitmeid sadu ja tuhandeid hektareid, on tavaliselt endised sotsialistlikud suurmajandid. Väikemajandid on tavaliselt perefarmid, mis kas elasid kollektiviseerimise üle või mis taasloodi erastamise käigus üheksakümnendatel aastatel. Suurmajandid hakkavad saama palju rohkem ühtse põllumajanduspoliitika toetusi kui väiketalud.

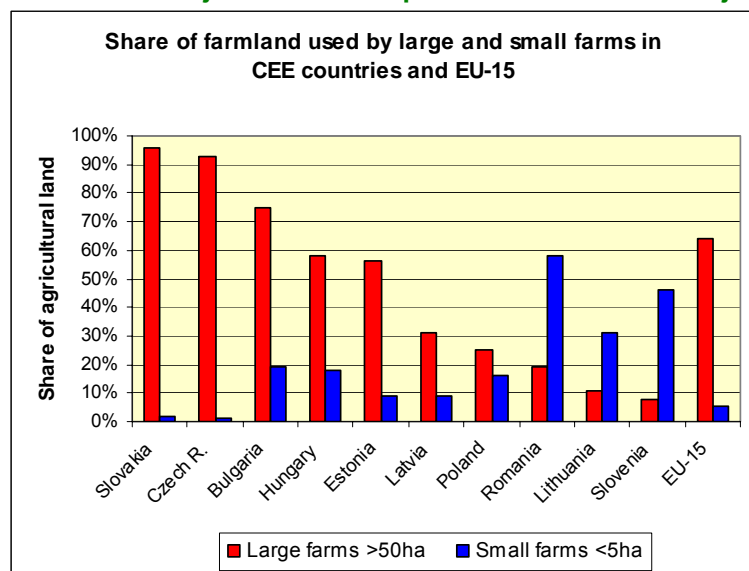

Foto: Tõnu Oja, FoE Estonia: Mahajäetud loomalaut Põlvamaal

Üldkokkuvõttes moodustavad üle 50 ha suurused farmid ainult 1% kõigist 9 miljonist põllumajanduslikust tootmisettevõttest Ida-Euroopas, kuid katavad 38% sealsest haritavast maast. Alla 5 ha suurused talud aga moodustavad 82% kõigist majanditest ja katavad ainult 27% põllumajandusmaast [10].

Nn. vanades liikmesriikides (EL-15) moodustavad üle 50 ha suurused majandid 9% kõigist 7 miljonist ettevõttest ja katavad 64% haritavast mast. Alla 5 ha suurused väiketalud moodustavad kõigist majanditest 58% ja katavad 5% põllumajandusmaast [11].

Joonis 1. Suur- ja väikefarmide poolt kasutatav maa Ida- ja Lääne-Euroopa riikides.

Allikas: Euroopa Komisjon.

Paljud arvukad väike-ettevõtted, eriti Rumeenias, Bulgaarias, Poolas ning Leedus – kujutavad endast nn. **elatustalusid**, mis toodavad osaliselt enda tarbeks ja osaliselt turule. Euroopa Komisjoni uuringu kohaselt on CEE-10 maades kokku 5 miljonit elatustalu, mis annavad üle poole toidutoodangust (Poola: 53%; Ungari: 36%; Tšehhi: vähemalt 25%. Võrdluseks Prantsusmaa: 14%) [12]. Poola piimatootjatest, keda on kokku 1,2 miljonit, saatsid 2002. aastal oma toodangu meiereisse ainult 380 000 talu [13].

Ülejäänud majanditel on üks kuni viis lehma ja oma tarbeks toodetava piima ülejäägid müüakse naabritele. Tšehhis, Slovakkias ja Eestis on ainult oma tarbeks tootvate talude osakaal tagasihoidlikum (tabel 2).

Mõnikord peetakse elatustalusid **varjatud tööpuuduseks**, mis tuleb kaotada. Ometi saab teisest lähtekohast vaadates näha neis majandusraskuste perioodi **sotsiaalset julgeolekuväljundit**. Peale üheksakümnendaid ilmnenu suure tööpuuduse perioodil kujutasid elatustalud riigieelarvelt vaid väikesi kulutusi nõudvat päästeabinõu. See on vähem kulukas alternatiiv kui avalik tööpuudus ja sellega seonduvad kulutused.

Ida-Euroopas on **põllumajanduslik tööhõive palju suurem**, kui Lääne-Euroopas, kuid ka siin valitsevad eri riikide vahel suured erinevused. Ungari ja Tšehhi vabariik on selles osas küllalt sarnased Lääne-Euroopaga (5%) – Maades, kus põllumajandus on vähem kontsentreeritud ja vähem intensiivne, ning kus on rohkem elatustalusid, on tööhõive suurem: Rumeenias ca 40%, Poolas ning Leedus 20% (tabel 2) [3].

Põllumajandusliku tööhõive statistika on küllaltki suhteline. Euroopa Komisjoni arvud, mida siin kasutatakse, näitavad, et Poolas töötab põllumajanduses 2,6 miljonit inimest. Poola ametliku rahvaloenduse andmetel aga tegeleb maamajandusega 10,5 miljonit inimest. Poolte jaoks neist on põllumajandus ainus tuluallikas [14]. Samal ajal on talude ametlik arv Poolas 2,9 miljonit. Siiski on neist registreeritud ainult 1,6 ja ainult viimased saavad taotleda Euroopa Liidu ÜPP toetusi [15]. Enamus ülejäänud talusid on liiga väikesed (alla 1 ha) ja seega pole ka abikõlblikud.

Saagikus on Ida-Euroopa maades, välja arvatud Sloveenia, **tunduvalt madalam**, kui EL-15 riikides – keskmiselt kuni 30% nii teraviljatoodangu kui ka piima, liha ning munade osas (joonis 2 ja tabel 2). Kuni kaheksakümnendate aastateni valitses nii Lääne- kui Ida-Euroopa põllumajanduses ühetaoline suund tootmise intensiivistamisele. Üheksakümnendatel vähenes Ida-Euroopas väetiste ja kemikaalide kasutamine ning saagid langesid ning jäid madalamale tasemele püsima.

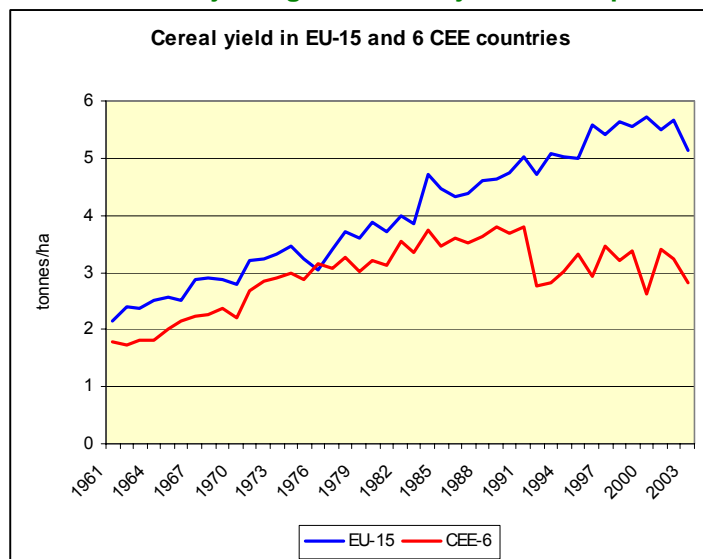
Kokkuvõtvalt: Ida-Euroopa riikides töötab põllumajanduses suurem arv inimesi kuid saagid on madalamad, kui Lääne-Euroopas. Mõlemaid tegureid koos arvestades saame tunduvalt **madalama tööviljakuse**, mida sageli peetaksegi Ida-Euroopa põllumajanduse peamiseks probleemiks [12].

Tabel 2. Põllumajanduslik tööhõive, piima tootmine ja teravilja saagikus Ida- ja Lääne- Euroopas.

	Põllumaj. tööhõive (tuh.el) [3].	Põllumaj. Tööhõive osakaal (%) [3].	Meiereidesse viidava piima osakaal (%) [13].	Teravilja saagikus (tonni/ha) [5].
Tšehhi	193	5,2%	92%	4,1
Eesti	32	7,4%	80%	2,0
Ungari	227	4,8%	77%	3,9
Läti	118	13,5%	53%	2,3
Leedu	262	19,6%	63%	2,8
Poola	2 698	18,8%	61%	2,9
Slovakkia	119	6,7%	87%	3,5
Sloveenia	81	9,9%	75%	4,9
Bulgaaria	342	11,3%	?	2,8
Rumeenia	4 861	42,8%	?	2,5
CEE-10	8 933	21,4%	?	3,0
EU-15	7 129	4,3%	95%	5,5

Joonis 2. Teravilja saagikus Lääne- ja Ida-Euroopa riikides

Märkus: Kuue Ida-Euroopa riigi seas on andmed Bulgaaria, Tšehhi, Ungari, Poola, Rumeenia ja Slovakkia kohta. Allikas: FAOSTAT andmebaas [5].

Riskid peale liitumist

Valitseb reaalne oht, et Ida-Euroopa põllumajanduse probleemide lahendusena nähakse ainult tootmise intensiivistamist ja ei pöörata tähelepanu toidutootmise keskkonkaidse, tervisekaitse ning sotsiaalvaldonna aspektidele [12]. Euroopa Komisjoni uuringus on kirjas: "Selleks et tõsta tootmise taset ainult pooleni praegusest EL-15 tasemest, peaks Ida-Euroopa riikides, eriti Poolas ja Rumeenias, koondama kokku 4 miljonit põllumajandustöökohta" [16].

Komisjon tunnistab ise, et "esimestel liitumisjärgsetel aastatel on uute liikmesriikide põllumajanduse peamiseks ohuks suurenev tööpuudus ja vaesus". Juba praegu ulatub tööpuudus Poolas, Bulgaarias ja mõnedes teistes Ida-Euroopa piirkondades 20%-ni. Kui mujal on paremaid töökohti leida, jätavad inimesed reeglina maakodu maha. Kuid nii suure tööpuuduse korral pole talumeestel kusagile edasi liikuda. Oodatakse, et liitumine toob kaasa Ida-Euroopa põllumajanduse muutumise "läänelikumaks": viib maapiirkondadest välja "üleliigse" tööjõu, koondab väikemajapidamised suurtesse farmidesse ja intensiivistab tootmistevõimet [17].

Ühtse põllumajanduspoliitika toetuste juurutamine, kaubandusbarjääride kadumisest tulenev terav konkurents ja toiduturu ülevõtmine suurte hulgimüügikettide poolt aitavad protsessile kaasa. Näiteks hindab ühe Wrocław'i põllumajanduskoja direktor, et alles jääb alla poole praegustest põllumajandus-tootjatest. "Meie piirkonnas ei jää alla 7 hektari suurused talud püsima ja neid on siin 40 000 ringis. Paljud neist toidavad täna vaid 4-5 inimest. Peame leidma tööd maalt lahkujatele. Tootmine muutub intensiivsemaks", ütles ta hiljuti ajalehele "The Guardian". [18].

Tšehhis ja Slovakkias, kus kollektiviseerimine juba nõukogude perioodist püsima jäi, on vähem muudatusi oodata. Kuid isegi Slovakkias ennustatakse vähemalt 20% farmide väljasuremist konkurentsivõitluses [19].

Uute liikmesriikide põhitähelepanu tootmise intensiivistamisele on vastuolus Euroopa Liidu põllumajanduse multifunktsionaalse mudeliga. Põllumajanduslootmise oluliste eesmärkidenä on hakatud nägema toiduainete kvaliteeti, maastike säilitamist, keskkonkaidset ja maapiirkondade elushoidmist. Maaelu arengut ei ole võimalik saavutada tootmise kontsentreerimise ja tööhõive vähendamise teel. Suuremahulised tootmisüksused ei ole omaette eesmärgiks.

Õige motivatsiooni korral saab tootlikkust tõsta ka teadmiste ning kogemuste kasutamise varal, ilma raskete masinate, põldude laiendamise, põllumajanduskemikaalide kasutamisetä ja töökohti ohvriks toomata. EL-15 maades on keskmise mahetalu tööviltjakus juba täna kõrgem, kui Ida-Euroopa tavatalus, kusjuures nad ei kasuta peaaegu üldse pestitsiidide ja mineraalväetisi.

Kesk- ja Ida-Euroopas käivad paljud põllumajanduspiirkonnad alla. Külakoolid, postkontorid ja poed suletakse ja olulisi teenuseid pakutakse linnades. Vähendatakse bussi- ja rongiliiklust, seetõttu lahkub suur osa maaelanikest, eriti noored, suurlinnadesse. ÜPP teise samba – maaelu arengu - toetused pakuksid õige rakendamise korral nimetatud probleemile leevendust. Tegelikult oleks juba väga vaja midagi ette võtma hakata, et käimasolevat sotsiaalset murrangut peatada ja maal tööhõivet parandada.

Uued liikmesriigid ei tohiks järgida EL-15 poolt tehtud vigu ja kulutada maapiirkodade taaselustamisele tohutuid summasid. Tuleks ära kasutada olukorda, et maal on veel küllalt palju inimesi alles ja julgustada neid sinna jäämagi.

Maapiirkondade taaselustamise võimalused

☺ **Mahepõllumajandus ja mõned muud keskkonnanahoidlikud tootmisviisid** nõuavad rohkem töökäsi kui intensiivtootmine ja seega loovad maale töökohti juurde [20,21]. Mahepõllumajanduses vajatakse tööjõudu nii toiduainete vahetuks tootmiseks kui ka hilisemaks töötlemiseks ning turustamiseks. ÜPP teine samba võimaldab liikmesriikidel anda toetusi rohelisele põllumajandustootmisele läbi põllumajanduslike keskkonnaprogrammide kuid ka läbi teiste meetmete, kui neid õigesti rakendada.

☺ **Väikesed ning elatustalud** kujutavad endast pigem maaelu arengu eelist kui koormat, millest tuleks kiiresti vabaneda. Liikmesriigid võiksid maaelu arengu meetmeid ära kasutada ja muuta elatustalud toomistaludeks, mis toodavad rohkem turule kui endale. Nimetatud toetuste abil saaks “ümberkujunduste perioodil” alles hoida suurema arvu väikemajandeid. Samal ajal sunnib turule orienteerumine talupidajaid oma tootmist ka intensiivistama. Seetõttu tuleks elatustalude omanikke julgustada juba algusest peale suunduma mahepõllumajanduse arenguteele või siis integreeritud majandamisele. Vähemalt tuleks elatustalude toetused siduda mingite keskkonna-alaste lisatingimustega [22]. Elatustalude pidamist ei peakski täielikult kommertsialiseerima vaid julgustama ka lississetuleku allikate arendamist, mis ei ole seotud toiduainete tootmisega. Näiteks võiksid väiketalud pakkuda turistidele majutusteenuseid.

☺ **Noortalunikud:** Nagu Lääne-Euroopas, on ka Ida-Euroopas põllumeeste keskmine vanus kõrge. Selleks, et vältida maapiirkondade tühenemist ja maaomandi kontsentreerumist, on oluline siduda ka järgmised põlvkonnad põllumajandustootmisega [23,24]. Maaelu arengu programmides leiduvad toetused noortalunikele oma majapidamise alustamiseks. Farmerite uus põlvkond hakkab kujundama Ida-Euroopa põllumajandusmaastikke. Seetõttu on oluline siduda noortalunike toetused lisatingimustega keskkonna, tervisekaitse ning loomade heaolu alal ja kohustada neid osalema vastavates koolitusprogrammides. Maaelu arengu toetused peaksid julgustama noortalunikke eelistama keskkonnanahoidlikke töövõtteid.

☺ **Kohalik majandustegevus** kindlustab kohalike töökohtade säilimise vältides raha väljavoolamist antud piirkonnas, selle asemel, et soodustada kaugelasuvate suurkorporatsioonide rikastumist. Elatustalud müüvad sageli oma toodangujäägid naabritele. Kohalikku toiduainetöötlemist saab toetada näiteks talunike turgude ja kohalike töötlemisettevõtete subsideerimisega. Kohalike algatusi saab toetada maaelu arengu meetmetega ning LEADER+ programmiga.

☺ **Maamajanduse mitmekesistamine:** Maaelu arengu meedet “maapiirkondade kohandamine ja arendamine”, mida rahastatakse tõukefondidest, saab kasutada näiteks külade renoveerimiseks, kohaliku kultuuripärandi kaitseks, käsitöö, maaturismi, maamajanduse põhiteenuste, maade tükeldamise, infrastruktuuri, veemajanduse, kohalike kaupade ja keskkonnakaitse edendamiseks. Eesmärgiks on uute sissetulekuallikate loomine lahus tootmistegevusest [25].

☺ **Biomassienergia tootmine:** Biomass on suurepärane kütus, mis tuleks uuesti kasutusele võtta, seda enam, et kaasaegne tehnoloogia võimaldab seda tõhusalt kasutada. Siia kuuluvad mitmesugused orgaanilised taimset ja loomset päritolu materjalid: spetsiaalselt kasvatatud energiakultuurid nagu rapsiseeme, suhkrupeet või pajuvõsa, põllumajanduse ja metsanduse jääksaadused nagu pöhk ja hakkepuut, sõnnik või hoopis reoveepuhastuse jääkmuda. Kuna nõudmine alternatiivse energia järgi kasvab, siis on biomassi tootmine perspektiivne tegutsemisvaldkond, mis võib luua maapiirkondadesse arvukalt pika-ajalisi töökohti. Selleks, et aastal 200 toodetaks 20% elektrienergiast alternatiivsetest allikatest, tuleb OECD maades juurde tekitada 400 000 töökohta [26]. Viimane reform lisas ühtsesse

põllumajanduspoliitikasse uued otsetoetused energiakultuuride, välja arvatud suhkrupeet, kasvatajatele. Riigid saavad alternatiivenergia projekte toetada ka tõukefondide rahaga. Seda kõike tuleb aga teha keskkonnanahkemeetmeid silmas pidades. Tuleb vältida energiakultuuride kasvatamist suurtel aladel monokultuuridena.

Soovitused uutele liikmesriikidele maapiirkondade elushoidmiseks:

- Kasutage kõiki maaelu arengu samba poolt pakutavaid võimalusi uute töökohtade loomiseks maal:
- Kasutage põllumajanduslikke keskkonnatoetusi ja teisi meetmeid mahepõllumajanduse ja teiste keskkonnanahklike tootmisviiside edendamiseks.
- Kasutage maaelu arengukava elatustalude meedet, kuid ainult koos keskkonna-, tervise- ja loomade heaolu alaste lisatingimuste seadmisega.
- Kasutage tõukefondide toetusi noortalunike jaluluaitamiseks, kuid ainult koos keskkonna-, tervise- ning loomade heaolu alaste lisatingimuste seadmise ja kohustuslike koolitusprogrammidega.
- Kasutage artiklit 33, LEADER+ programmi ja teisi maaelu arengu meetmeid motiveerimaks uusi majandustegevusi nagu maaturism ja otseturustamine.
- Kasutage tõukefonde alternatiivenergeetika projektide toetamiseks.

1.2 Pestitsiidid ja väetised

Üks intensiivse põllumajanduse ebasoodsaid aspekte on sõltuvus pestitsiidide ja väetiste kasutamisest, kuna viimastel on negatiivne mõju keskkonnale, tervisele ja majandusele. Asjaolu, et Kesk- ja Ida-Euroopa riikides kasutatakse hetkel suhteliselt vähem agrokemikaale, annab neile Lääne-Euroopa maade ees teatava eelise. Üks suuremaid liitumisjärgseid riske seisneb selles, et põllumajandustoetuste juurutamine toob kaasa pestitsiidide ja väetiste suurema tarbimise uutes liikmesriikides.

Pestitsiidid, sealhulgas herbitsiidid, insektitsiidid ja fungitsiidid (umbrohu-, putuka- ja seenetõrjevahendid) on mürgised ühendid, mida kasutatakse põllumajanduses soovimatutest organismidest vabanemiseks. Kahjuks on nad enamuses toksilised ka muudele elusolenditele ja ohustavad nii neid tootvate tööliste, neid kasutavate põllumeeste kui ka pestitsiidide jääke sisaldavate toiduainete ning joogivee tarbijate tervist.

Keemilisi väetisi (näiteks lämmastik-, fosfor- ja kaaliumväetisi) kasutatakse loomasõnniku kõrval oluliste toitesoolade asendamiseks mullas, kust taimed on need ära kasutanud. Erinevalt pestitsiididest ei ole väetised sihilikult mürgisteks loodud, kuid ka nemad võivad saastada vett, õhku ning pinnast ja jääda toiduainetes ohtlike jääkidena püsima. Põllumajandustootmise sõltuvus keemiliste lisandite kasutamisest on kahjulik nii keskkonnale, tervisele, majandusele kui ka põllumeestele endile (vt. raamis toodud selgitusi).

Pestitsiidide ja väetiste kahjulikud mõjud

⊕ **Keskkonnamõjud:** Kui põllumajanduskultuuridele antakse pestitsiide ning väetisi, kasutavad taimed neist ainult osa ja jäägid leکید veekogudesse, kogunevad pinnasesse või lenduvad õhku. Pinnase ning vee saastumine toksiliste pestitsiididega on peamisi tegureid, mis põhjustab lindude, kahepaiksete ning putukapopulatsioonide arvukuse vähenemist. Nitraatide ja fosfaatide jäägid väetamisest põhjustavad järvede ning jõgede eutrofeerumist, mis väljendub vetikate vohamises, vee hapnikusisalduse languses ja kaladele, kariloomadele ning inimestele mürgiste toksiinide tekkes. Väetistest pärinev lämmastikoksiid (N_2O) soodustab osoonikihi lõhustamist ja ülemaailmset kliimamuutust. Kui põllumajanduskemikaale kasutatakse valesti, võivad kahjulikud keskkonnamõjud mitmekordistuda.

⊕ **Tervisemõjud:** Pestitsiidide jäägid toiduainetes võivad põhjustada pikaajalisi terviserikkeid, haiguskindluse vähenemist, närvisüsteemi- ning hormoonitalituse häired, sperma kvaliteedi langust ja mitmesugused vähkkasvajad [27]. Lämmastikväetistest pärinevaid nitraadijääke toiduainetes ning joogivees peetakse samuti kantserogeenideks [28]. Fosfaatväetistes on sageli suures koguses väga toksilist raskmetalli kaadmiumi, mis võib jõuda toiduainetes. Pestitsiidide ja nitraatide suhtes on eriti

vastuvõtlikud lapsed ja looted [30,31]. EL toiduainetest ligi 40%-s leiti pestitsiidide ning joogiveele lubatud pestitsiidide ja nitraatidesisaldust ületatakse sagely [32].

⊗ **Majanduslik maksumus:** Vee saastumine pestitsiidide ja nitraatidega on hea näide soovimatute väliskulude tekkimisest. Veevarustus- ning toiduainetööstuse ettevõtted peavad tegema suuri kulutusi joogivee puhastamiseks ning need kulud kannavad lõppkokkuvõttes tarbijad. Hollandis on sellisteks kuludeks aastas mõõdetud üle 85 miljoni EUR [33]. ning Suurbritannias üle 200 miljoni EUR [34]. Pestitsiidijääkide eemaldamine veest on palju keerulisem ja kulukam kui nitraatijääkidest vabanemine. Tänapäeval kasutatakse põllumajanduses mitutsada erinevat pestitsiidi. Iga erinev kemikaaligrupp nõuab erinevat puhastusmeetodit. Vee puhastamine kõikidest pestitsiididest ei õnnestugi [35]. Enamgi veel, päevalille ja maisiseemnete töötlemiseks kasutatud putukamürgid on põhjustanud Euroopa mesilaspopulatsioonide suurt suremust ja tekitanud ainuüksi Prantsusmaa mesinikele kokku kahju umbes 150 miljoni EUR ulatuses [36]. Põllumajanduskemikaalide tervisemõju suurendab ka ravikulutusi.

⊗ **Mõjud põllumeestele:** Pestitsiidide kasutamine toob kasu põllumajanduslike kemikaalide tootjatele, kuid põllumeestele tekitab see suuri kulutusi. Pestitsiidide pikaajaline toime nõrgendab põllumajanduskultuure ja muudab kahjurid mürkidele vastupidavaks. Tõrjekemikaalid hävitavad ka kasulikke organisme, mis looduslikult kahjureid hävitavad ja võivad kaasa tuua sekundaarsete kahjurite pealetungi [37]. Kuigi putukamürkide kasutamine on teisest maailmasõjast saati kümnekordistunud, on saakide kaod kahjurputukate tõttu kasvanud siiski 7%-lt 13%-le. See on kaasa toonud veelgi suurema pritsimisvajaduse, loonud kahjuliku ringsõltuvuse farmerite ja kemikaalitootjate vahel ning suurendanud esimeste võlgnevusi.

EL-15: Kemikaalidest loobumine?

Viimase 50 aasta jooksul on pestitsiidide ja väetiste **kasutamine** dramaatiliselt suurenenud ja põllumajandustootmine sellest oluliselt sõltuma hakanud. EL-15 territooriumil laotatakse haritavale maale aastas kokku 300 000 tonni pestitsiidide toimeainet ja 9 miljonit tonni lämmastikväetisi. Viimase 15 aastal on Hollandis, Austrias, Taanis, Rootsis ning Soomes agrokemikaalide kasutamine aga vähenenud, kuna nendes riikides on selleks rakendatud poliitilisi meetmeid [39, 40]. Viimatilooletatud riikide kogemus näitab, et keemiliste ühendite väiksem kasutamine ei pruugi kaasa tuua saagikuse langust.

Taanis, Soomes, Rootsis ja mitmes USA osariigis rakendatakse pestitsiidide ja/või väetiste **maksustamist**, millega mõned negatiivsed välismaksumused internaliseeritakse [41]. Maksud motiveerivad innovatsiooni ning kemikaalide tõhusamat kasutamist. Taanis suunatakse maksudest saadud summad saagikoristuse alternatiivsete viiside edendamisse.

Praktiliselt on end õigustanud **alternatiivsed kahjuritõrjemeetodid ja väetamispraktikad**.

Siia kuuluvad viljavaheldus, püüdjakultuuride istutamine ja koristusjärgsete jääkide sissekündmine. Kemikaalide sattumist keskkonda saab vähendada ka optimaalsete väetisekoguste kasutamisel õiges kasvufaasis. Kaks laiaulatuslikku alternatiivi on **mahepõllumajandus**, kus mingeid kemikaale praktiliselt ei kasutata ja integreeritud põllumajandus, kus kemikaalide kasutamine on minimaalne, sest rakendatakse teistsuguseid kultiveerimise ja kahjuritõrje meetodeid (peatükk 1.9.).

Agrokemikaalide laotamine Hollandis, kus seda Euroopa ulatuses tehakse hektari kohta kõige rohkem .

Photo: Main Verte

Kuidas Taani pestitsiidide ja väetiste kasutamist poole võrra vähendas

Taani valitsus alustas esimese Pestitsiidide tegevuskava elluviimist 1987. aastal. 50% registreeritud pestitsiididest keelustati ja eemaldati tururinglusest. Eesmärgiks seati keemiliste kahjuritõrjevahendite kasutamise vähendamine poole võrra. 1989. ja 1999. aasta vahel langes pestitsiidide laotamine põllumajandusmaadele tõepoolest 2 kilogrammilt 1 kilogrammile hektari kohta [5]. .

1996. aastal juurutati pestitsiidide maksustamine, kusjuures putukatõrjevahendite maks oli 54% selle väärtusest ja ülejäänutel 33%. Seejärel hakati tähelepanu pöörama pritsimiskordade arvule aastas (TFI, *Treatment Frequency Index*). Valitsuse juurde moodustatud komisjon otsustas, et pritsimiskordade

arvu võib 10 aasta jooksul kaks korda vähendada, ilma et sellest põllumeestele või ühiskonnale kahju tekiks. Teine Pestitsiidide tegevuskava aastast 2000 seadis eesmärgiks vähendada TFI 2,5-lt 2,0-le aastaks 2002 ja lisaks juurutada lisakaitsemeetmeid nagu keelutsoonid vooluveekogude ääres. Plaani järgi pidi mahepõllumajandusmaa pindala kolm korda suurenema. Hetkel toimiv Pestitsiidide tegevuskava aastateks 2004-2009 on seadnud eesmärgiks viia TFI alla 1,7. Taani edusammudes mängib otsustavat rolli riiklik põllumajanduslik nõustamisteenistus, mida osaliselt rahastatakse pestitsiidimaksudest. Nõustamisteenistus töötab välja tegevusplaane üksikutele talumajapidamistele ja korraldab regulaarseid kohtumisi 5-8 farmerist koosnevatele kogemuste jagamise gruppidele. Aruannete kohaselt suhtuvad põllumehed sellesse algatusse entusiastlikult ja see mõjub nende majandustegevusele optimeerivalt [42].

Taanil oli ka tugev Väetisepoliitika, mis viis keemiliste väetiste kasutamise vähendamisele poole võrra aastatel 1989 kuni 2002. Alates 1994. aastast on Taani põllumehed pidanud koostama väetusplaane ja reguleerima põllule antavate taimetoitainete koguseid, lisaks peab talvel roheliste kultuuridega katma 65% haritavast põllumaast.

Taani on vähendanud veekogude saastamist lämmastikväetisega. 1987. aastal otsustas Taani parlament, et merre, järvedesse ning põhjavette lekkivat lämmastikku tuleb vähendada 49% võrra. 2003. aasta lõpuks oli see kogus vähenenud 48%. Tulemus saavutati põhiliselt sõnniku ja söötade tõhusama kasutamise teel [43].

Kesk- ja Ida-Euroopa: Kas Euroopa Liitu astumine suurendab põllumajanduse kemiseerimist?

1980 ndate aastateni järgis Kesk- ja Ida-Euroopa piirkond suuresti Lääne-Euroopa kemiseerimistrendi. Peale kommunistlike režiimide kokkuvarisemist ja põllumajandustoetuste drastilist vähendamist vähenes agrokemikaalide kasutamine järsult ja rohkem kui poole võrra (joonised 3 ja 4). Aastatel 2001-2002 anti EL-15 riikides põllumaa hektarile keskmiselt 2,3 kg pestitsiidide aktiivainet ja 63 kg lämmastikväetisi. Ida-Euroopas olid vastavad arvud samal ajal 0,6 kg/ha ja 36 kg/ha. [5]. Uutest liikmesriikidest kasutavad kõige vähem agrokemikaale Balti riigid, kõige rohkem aga Sloveenia, Tšehhi Vabariik, Ungari ning Slovakkia.

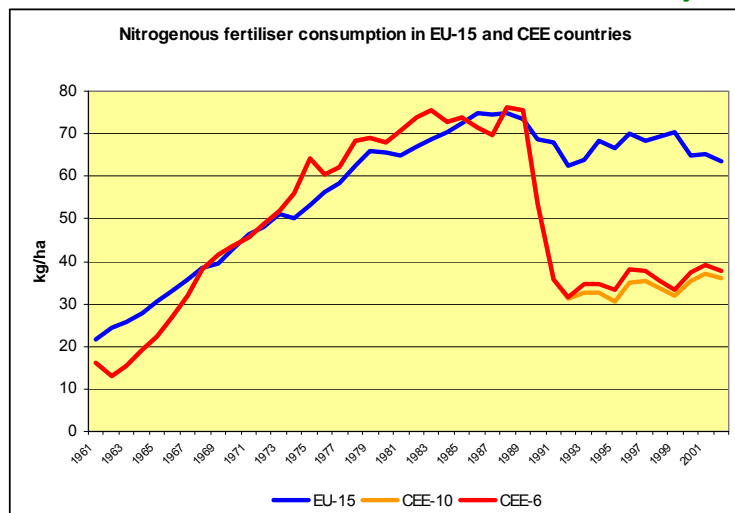
Vaatamata vähesele kasutamisele on pestitsiidide ja väetiste poolt tekitatav reostuskoormus uutes liikmesriikides suureks probleemiks. Põhilised tegurid seisnevad nõrgas seadusandluses ja seaduste jõustamises, vanade pritsimisvahendite kasutamises, viletsates ladustamistingimustes ja põllumajanduskemikaalide vääras käsitlemises (näiteks laotamine valel ajal ja liiga suurtes kogustes), mis kõik on põhjustatud puudulikust koolitusest ning nõustamisteenustest [39]. Liivane pinnas, mis on Kesk- ja Ida-Euroopa maades laialt levinud, soodustab kemikaalide leostumist rohkem, kui rasked mullad. Pinna- ja põhjaveeproovidest on 10%...50% sellised, kus nitraadisaldus ületab 50 mg/l.

Ida-Euroopas on inimeste tervisele ning loodusele suureks ohuks ka mahajäetud pestitsiididevarud. Need vanad hoidlad on sageli ilma piisava järelevalveta või pole nende asukohad üldse teada [44]. Poolas hinnati selliste vanade kasutamata pestitsiidivarude koguseks 60 000 tonni [45]. Valitsused peaksid kindlustama, et kemikaalijäätid ohutult ladestataks ning et nendega ebaseaduslikku äri ei aetaks.

Kui Taanis ja Rootsis vähenes kemikaalikasutus tahtliku poliitika tõttu, siis Ida-Euroopa riikides oli see majanduslike piirangute tulemus. **Peale Euroopa Liidu laienemist** hakkavad tõusma ka põllumajandus-toetused ja küsimus on selles, kuidas farmerid neid kasutavad. Üks suuremaid riske on see, et turusurve tõttu hakatakse uuesti suurtes kogustes põllumajanduskemikaale ostma. Maksimaksja raha, mis oli mõeldud põllumajanduse toetamiseks läheb siis keskkonna ja toiduainete ohustamise teenistusse ja jõuab lõppkokkuvõttes kemikaalitöösturite taskusse. Põllumehe tuleks julgustada keskkonnatoetusi kasutama agrokemikaalide kasutamise tõhustamiseks ja alternatiivsete kahjuritõrjevahendite rakendamiseks. Otsetoetused tuleks seega siduda sobivate keskkonnanõuete täitmise tingimustega. (peatükk 2.1.2)

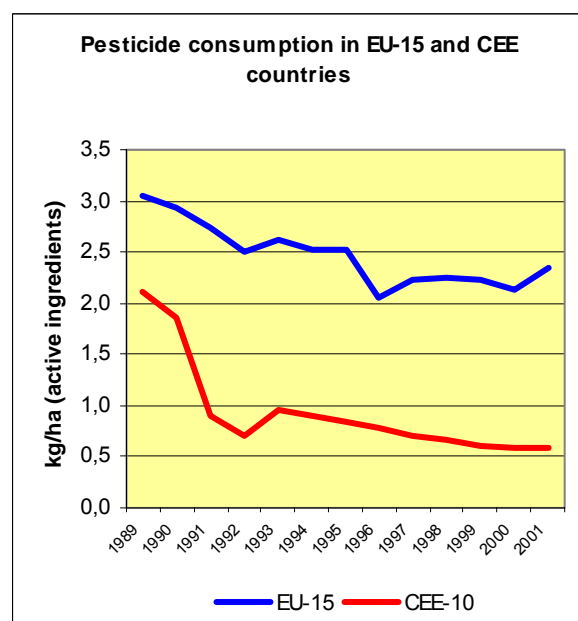
Joonis 3: Lämmastikväetiste kasutamine EL vanades ja uutes liikmesriikides

Allikas: FAOSTAT andmebaas 2004 ja Euroopa Keskkonnaagentuur, EEA [5].

Märkus: CEE-6 riikide hulka kuuluvad siin Bulgaaria, Tsehi Vabariik, Ungari, Poola, Rumeenia ja Slovakkia. Alates 1992. aastast on saadaval andmed kõigi 10 CEE riigi kohta.

Joonis 4: Pestitsiidide kasutamine EL vanades ja uutes liikmesriikides (aktiivne toimeaine)

Allikas: FAOSTAT andmebaas 2004 + EEA [5].

Märkus: Seoses andmete kättesaadavuse probleemiga, kujutatakse joonisel pestitsiidide kasutamist ainult osades riikides. Alates 1993. aastast, kujutab joonis kõiki CEE 10 riike, välja arvatud Bulgaaria.

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ees seisab järgmine **valik**: kas nad suunduvad kohe säästliku põllumajanduse teele, kus kemikaalide kasutus on minimaalne või läbivad enne seda veel ühe kahjulike põllumajandus-tavade perioodi. Kui intensiivpõllumajandus hakkab levima, siis mõjutab see keskkonna kõrval ka inimeste tervist ning veearveid. Praegune madal kemikaalikasutus on Ida-Euroopa riikide eelis Lääne-Euroopa ees ja seda peaks oskama säilitada.

Teine suur oht, mille liitunud riigid Euroopa Liitu kaasa tõid, on seotud müüdavatele puu- ja juurviljadele esitatavate **standardiseeritud nõuetega** viimase kuju, suuruse ja esteetilise välimuse osas. Paljusid pestitsiidide kasutatatakse mitte kahjuritõrje, vaid toodete ühetaolise välisilme säilitamise eesmärgil. Selline normeerimine toimub kohalike sortide väljatõrjumise arvel ning ei ole soodne mahepõllumajanduse viljelejatele. Põhja-Euroopas on olemas umbes 2300 õunasorti, kuid supermarketite riulitele jõuavad neist ainult vähesed. EL määrus 85/2004 sätestab, et õunu, mille

diameeter on alla 55 mm, kaal alla 80 g või mille koor on deformeerunud üle 2,5 cm² pindalal, ei tohi õuna nimetuse all kaubastada¹. Ühetaoliste ja väliste defektideta õunte tootmise eesmärgil kasutatakse tohututes kogustes pestitsiide. Samasugused EL nõuded on olemas ka pirnide, ploomide, virsikute, porgandite ja muude toodete kohta.

Maisi väetamine...

...ja suhkrupeedi pritsimine Tšehhimaal.

Fotos: Martin Rosta

Kesk- ja Ida Euroopa riikides võib põllumajanduse intensiivistamine toimuda ka ilma saakide suurenemist kaasa toomata. Isellomulikuks näiteks on Hispaania, kes ühines Euroopa Liiduga 1986. aastal. Ajavahemikul 1990-1999 kasvas Hispaania põllumajandustoodang kokku 8%, kuid väetisekasutus hektari kohta tõusis 30%. Samal ajal kahanes järsult farmide arv ja põllumajanduslik tööhõive. Seega asendati inimtöajõud kemikaalidega, kuid saagikus tõusis väga tagasihoidlikult [46].

Peamised EL seadused ja poliitikad, milles reguleeritakse pestitsiidide ja väetiste kasutamist

Lisaks juba kirjeldatud ohtudele toob laienemine uutele riikidele kaasa hulga EL seadusi ning poliitika, mis võivad põllumajanduskemikaalide kasutamist vastsetes liikmesriikides positiivselt mõjutada. Siiski on need seadused peamiselt mõeldud üle-euroopalise vabakaubanduse ühtsete tingimuste kindlustamiseks ja võimalike kaubandusvaidluse ärahoidmiseks ja mitte niivõrd terviseohtude peale mõeldes [47]. Seetõttu ei peaks EL direktiivide terviseohutust iseenesest mõistetavaks pidama ja tuleks jätkata nende edasist täiustamist.

Pestitsiidide keelustamise direktiiv (79/117/EC): viimase 25 aasta jooksul on see direktiiv keelustanud üle 25 kahjuritõrjevahendi, sealhulgas DDT.

Pestitsiidide heakskiitmise direktiiv (91/414/EEC), mis reguleerib taimekaitsevahendite lubamist turule. Tänu lubatud pestitsiidide nimekirja pidevale ülevaatamisele on peale 2003 aastat EL turult eemaldatud rohkem kui 320 ühendit. Kokku teeb see kunagisest 800 aktiivsest toimeainest ligi 60% ja see korraldus kehtib ka uute liikmesriikide kohta, välja arvatud üksikud juhud, kus on palutud üleminekuperioodi. Sellegi poolest on veel keelustamata mitmeid ohtlikke pestitsiide, millest vähemalt 12 on tõenäoliselt kartsinogeenid [47].

Maksimaalse pestitsiidijäägi direktiiv (maximum residue levels, MRLs), sätestab kahjuritõrjevahendi jääkide maksimaalsed lubatud kogused toiduainetes. Kokku on kinnitatud üle 17 000 MRL mitmesuguste erinevate kemikaalide ning kaubaartiklite kohta [47].

Pestitsiidide säästva kasutamise strateegia – on olnud Lkomisjoni tööplaanis alates 2002 aastast [48]. Eeldatavasti juurutab strateegia mõned üle-euroopalised meetmed ja kohustab liikmesriike pestitsiidide tegevuskavasid välja töötama. Komisjon avalikustab eelnõu 2004 aasta sügisel, misjärel seda arutatakse ka teistes Euroopa Liidu institutsioonides. Euroopa Parlament on esitanud ettepaneku luua fond, mille raha kasutatakse idabloki riikides olevate vanade pestitsiidiladude ohutustamiseks [37].

Veepoliitika raamdirektiiv (2000/60/EC) seab eesmärgiks pinna- ja põhjavee kaitsmise saastamise eest. Direktiiv loetleb rea olulisi keemilisi ühendeid, sealhulgas pestitsiide, mille lekkimine veekogudesse tuleb peatada [49, 50].

Joogivedirektiiv (98/83EC) sätestab ülemise lubatud piiri joogivees sisalduvatele pestitsiidijääkide:

¹ Kaubastatavatele õuntele esitatud normatiivid on kirjas Komisjoni määruses EC 85/2004 15. jaanuarist 2004. Siiski pole see "Brüsseli bürokraatide" omaalgatuslik sekkumine, kuna standardiseerimist nõudsid liikmesriigid peaministrite tasemel. Nõukogu määrus EC 2200/96 puuviljade ja juurviljadega kauplemisest ühisturul kehtib juba alates 28. oktoobrist 1996.a.

see on 0.1µg/l iga eri pestitsiidi kohta ja 0.5µg/l kõigi pestitsiidide sisalduse kohta kokku.

Nitraadidirektiiv (91/676/EEC) takistab põhjavee saastamist põllumajandustegevusest pärinevate nitraatidega. Selle direktiivi kohaselt peavad liikmesriigid määratlema nitraaditundlikud alad (*Nitrate Vulnerable Zones, NVZ*) kus lämmastikväetiste kasutamisele on seatud rangemad piirid. Liikmesriigid peavad välja töötama ka tegevuskavad, mis sisaldavad meetmeid sõnniku ning väetiste väiksema laotamise, korraliku käsitlemise ja ladustamise kindlustamiseks. Nitraaditundlike aladega on kaetud umbes 37% of the vanade liikmesriikide (EL-15) koguterritooriumist [51]. Alternatiivse võimalusena lubab direktiiv nitraaditundlikuks kuulutada ka kogu riigi pindala ja koostada lisaks vastavad tegevuskavad.

Nitraadidirektiivi puhul on peamiseks probleemiks, et nii vanad kui uued liikmesriigid ei ole seda piisavalt järginud. Euroopa Komisjon on alustanud rangeid sanktsioone kõigis EL-15 riigis, välja arvatud Taani. Idablokiriiikides on sama direktiivi erineval määral rakendatud. Kui Sloveenia ja Ungari alustasid selle järgimist juba ammu enne liitumiskuupäeva, siis Poola on siiani väitnud, et neil pole nitraaditundlike alasid tarvis ning Komisjon avaldab seal antud teemal survet.

Ühtse Põllumajanduspoliitika mitmed instrumendid aitavad agrookeemikaalisõltuvust vähendada. Lisanõuete seadmine, mis tekkis 2003 aasta reformi tulemusel, sisaldab nõuet, et esimese samba otsetoetuste jagamisel tuleb arvestada, kas on kinni peetud pestitsiidide lubavast ja nitraadidirektiivist (teisi ülalkirjeldatud direktiive ei mainita). **Üldiste keskkonnanõuete koodeks** (*the code of Good Farming Practice, GFP*) sätestab ka mõned pestitsiidide ning väetiste kasutamise normid, millest tuleb kinni pidada, kui taotletakse teise samba toetusi vähem soodsatele aladele. **Põllumajanduslike keskkonnaprogrammides** (*Agri-Environmental Programmes, AEP*) on ette nähtud preemiad põllumeestele, kes on pestitsiidide ja väetiste kasutamist piiranud rohkem, kui **täidetavad keskkonnanõuded ehk ristvastavus** (*cross compliance*) või üldised keskkonnanõuded nõuavad või mahepõllumajanduslike töövõtete eest, kus kemikaalide kasutamine on minimaalne. Viimane meede on andnud tõhusaid tulemusi [52].

Üldiselt on EL seadusandlus pestitsiidide kasutamise kohta väga nõrk ja ei taga nende laotamise vähendamist. Vaja oleks uut seaduslikult siduvat direktiivi kus oleks sätestatud üksikasjalikud ning kohustuslikud eesmärgid ja ajakava kahjuritõrje vahenditest loobumise kohta ja liikmesmaadelt tuleks nõuda omariiklike tegevuskavade ellurakendamist. Katusorganisatsiooni *Pesticide Action Network* poolt juhitud mittetulundusühenduste võrgustik on sellise direktiivi teksti eelnõu (direktiiv pestitsiidide kasutamise vähendamisest Euroopas – *Pesticide Use Reduction in Europe, PURE*) juba koostanud [53].

Euroopa Liidu laienemise mõju agrookeemikaalide kasutamisele uute liikmesriikide poolt on seega mitmetine. Ühelt poolt tekib võimalus põllumajandustootmist intensiivistada, teiselt poolt seatakse endisest rangemaid nõudmisi ning uusi stiimuleid keskkonnahoidlike alternatiivide kasutuselevõtuks. Jääb küsitavaks, kas praegune põllumajanduspoliitika pakett suudab kemiseerimist vähendada või vähemalt selle kasvu peatada. Vastus sõltub ilmselt riikidest endist – sellest, kui tõsiselt nad teemasse suhtuvad.

Soovitused uutele liikmesriikidele agrookeemikaalide kasutamisel:

- Töötage välja tõhus pestitsiidide kasutamise tegevuskava, mis takistab tõrjevahendite laotamise suurenemist. Tegevuskavas peaks sisalduma kohustused pestitsiididega ümberkäimisel majandis ja konkreetsed ajakavad nendest järk-järguliseks loobumiseks, kahjuritõrjevahendite pritsimise sagedus ning nende keskkonna- ja tervisemõju kirjeldus.
- Kohustuslikud väetusplaanid ja toiteainete arvestus majandite poolt.
- Sobivad ristvastavuse nõuded, mis kaasnevad tingimustena otsetoetuste maksmisele.
- Pestitsiidide ja väetiste kasutamise maksustamine ja saadud summade kasutamine konsultatsiooniteenustele alternatiivsete kahjuritõrjevahendite osas.
- Mahe- ja integreeritud põllumajanduse edendamine agrookeemikaalide kasutuse vähendamiseks.
- Tugev toetus hästi kavandatud põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele.
- EL pestitsiidide- ning nitraadidirektiivide ja veepoliitika raamdirektiivi täielik ellurakendamine.
- Mahajäetud pestitsiidivarude ülesotsimine ja kahjutustamine.
- Surve avaldamine EL seadusandjatele pestitsiidide ja väetiste poliitika tõhustamiseks ja “ainult kosmeetilise efektiga” normatiivide läbivaatamiseks.

1.3 Loomakasvatusemajandid, loomade heaolu ja toiduohutus

Viimastel aastatel on Euroopat tabanud rida loomade haigustest või söötadest põhjustatud toiduskandaale. Need juhtumid näitasid, kui kaugele võib viia intensiivne loomakasvatus ning põhirõhk tootmisele iga hinna eest. Lääne-Euroopa on jõudnud loomakasvatuse industrialiseerimisel nii kaugele, kui oli võimalik ja hakkab tasapisi arengusuunda tagasi pöörama. Uutel liikmesriikidel poleks vaja Lääne vigu korrata, vaid nad võiksid ära kasutada oma majandite poolt pakutava eelisolukorra. Eesmärgiks võiks seada loomade vabapidamise või heade sisetingimustega laudad, kus on loomade jaoks piisavalt ruumi, värsket õhku ning päevavalgust. Samuti tuleks jääda kas ekstensiivse või segatüüpi majandamise juurde.

Toiduskandaalid

Niinimetatud „**hullu lehma tõvest**“ (*bovine spongiform encephalopathy, BSE*) teatati esmakordselt Ühendatud kuningriigis aastal 1986. See saatuslik haigus, mida iseloomustab aju käsijas degenerereerumine, oli põhjustatud surnud veiste liha- ning kondijahu söötmisest lehmadele nende juurdekasvu ning piimaanni tõstmiseks väikeste kulutustega. Kümme aastat hiljem avastati samas riigis esimene juhtum, kus sama haiguse vorm avaldus inimesel (CJD, *Creutzfeldt-Jakob disease*), mis tekkis BSE-ga nakatunud lehmade liha tarbimisel. 2002. aasta lõpuks oli CJD tapnud 130 inimest [54]. Haigus ei avaldu kohe, sest tal on pikk lõimetsperiood. Lähiaastatel võib veel ohvreid ilmsiks tulla. Euroopa Liit keelustas liha- ning kondijahust loomasöödad alles 2001. aastal.

Uus toiduskandaal lõi Euroopas lõkkele 1999. aastal, kui selgus, et lindude ja sigade söötadest leiti vähki põhjustavaid **dioksiine** ja polükloreeritud ühendeid. Saaste avastati Belgia munades ning kanalihäs, mis olid jõudnud ka Prantsusmaa ning Hollandi poelettidele. Peatselt avastati samad ühendid ka sea- ning loomalihas. Tuli tappa tuhandeid kariloomi ning hävitata valmis lihatoodangut. Juhtum mõjutas 10% Belgia toiduainetööstusest. Teadlaste arvutuste kohaselt põhjustas saastunud toiduainete tarbimine 40-8000 vähijuhtumit [55].

2001. aastal halvas suurt osa Euroopa maapiirkondadest **suu ning sõrataud** (*Foot and Mouth Disease, FMD*), mis sai ilmselt alguse imporditud seemnematerjalist [56]. Ainuüksi Ühendatud Kuningriigis hinnati tekitatud kulusid (turismi vähenemine, riiklikud kompensatsioonid jne.) 9 miljardile naelale [57]. Nagu hullu lehma tõve korral, hävitati massiliselt loomi mahalaskmise ning põletusahjudes tuhastamise teel.

2003 aastal levis Euroopa **linnugripi avian influenza** viirus. Hollandi, Belgia ja Saksamaa farmides tapeti kokku 30 miljonit lindu.

Lisaks on ette tulnud arvukalt muid toiduohutusekriise, mille on põhjustanud toiduainete **mikrobioloogiline saastumine** *Salmonella* või *Escherichia coli* poolt. Näiteks on toidumürgitused järsult tõusnud Ühendatud kuningriigis [58]. Rea toiduskandaalide taga on olnud loomade söötmine heitveepuhastusmudast valmistatud söötadega, mis on keelatud.

Tööstuslik põllumajandustootmine

Kaasaja toidukriiside juured on toidutootmise tööstuslikes meetodites või loomade kaugtranspordis. Traditsioonilise ekstensiivse segapõllumajanduse puhul kasvatatakse loomi ja taimi üheskoos. Loomadel on piisavalt eluruumi, nii et nende söötmine ja sönnikukoristus ei tingi kõnealuste materjalide kokkupuutumist. Viimase 50 aasta jooksul omandas loomakasvatus aga eriti kontsentreeritud iseloomu ja segatüüpi talud asendusid ühele tootele spetsialiseeritud majanditega. EL-12 maades tõusis sigade arv 80 miljonilt (70-ndate keskel) kuni 108 miljonini (1996. aastal) ja samal ajal vähenes majandite arv poole võrra [59]. Suuremat osa Euroopa Liidu loomakasvatusefarmidest iseloomustatakse nüüd väljendiga „loomavabrikud“.

☹ **Loomade heaolu:** „Vabrikutes“ ei kohelda loomi kui aistimisvõimelisi elusolend, vaid kui tootmisühikuid, mis peavad kiiresti kasvama ja andma maksimaalse võimaliku koguse liha, piima, mune või järelkasvu, nagu just vaja. Tüüpilisel juhul hoitakse loomi terve eluea vältel kinnistes siseruumides, kus nad on surutud kitsastesse latritesse või ülekoormatud sulgudesse ja puuridesse. Emised isoleeritakse nädalateks latritesse, kus on nii kitsas, et nad ei saa isegi pöörata. 90% munevatest kanadest elab puuringimustes, kusjuures igas puuris on 4...5 lindu. Nende nokad lõigatakse ära, sest

tihelolek ajab linnud üksteist togima. Ülerahvastatud tingimustes pole loomulik käitumine ja taastootmine enam mõeldavad. Sead ei saa tuhnida ja linnud tiibu laiutada. Loomad eraldatakse kiiresti järeltulijatest, kunstlik toitmine põhjustab väärarenguid.

⊗ **Haigused ja toiduohutus:** Kokkusurutud ning sageli ka räpased tingimused on ideaalsed mikrobioloogiliste tõbede levikuks. Haigestunud ja tervetele loomadele antakse ühetaoliselt ravimite ja antibiootikumide „kokteile“, mis hoiavad neid elus, kuni on tarvis toodangut juurde anda. Haigusi põhjustab ka stressiseisund. Toiduohutus ning loomade heaolu on sama medali eri küljed. Kui loomi oleks peetud lahedamates tingimustes, oleksid pooled toidukriisid olemata olnud.

⊗ **Keskkonnamõjud:** Kokkuhoitud ruumis peetavatele loomadele kuulub suur kogus loomasöötaid ja sealt tuleb hulgaliselt sõnnikut ja jäätmeid. Loomakasvatustehasest kaugel asuvatele põldudele antakse hulgaliselt kunstväetisi. Kontsentreeritud loomavabrikutest pärinevad väetisained saastavad jõgesid, järvi, põhja- ning mereveet, kahjustavad sealset loomastikku ning taimestikku ja rikuvad joogiveevarusid. Loomavabrikud eritavad ammoniaaki, süsihappegaasi, metaani ja lämmastikoksiidi, mida seostatakse happelihaste, kasvuhooneefekti ja kliimamuutustega [60]. Kohalikul tasandil tekitavad loomavabrikud palju ebameelduvusi ümbruses elavatele inimestele. Lisaks haisudele tekitab ammoniaak ka astmaatikut tervisehäireid. Suurte linnuvabrikute ümbruses on õhk saastunud tolmu ja bakteritega ning põhjustab allergiahaiguste sagenemist [28].

⊗ **Loomasöödad:** Loomavabrikutes vajatakse suure energia ning valgusisaldusega loomasöötaid, mis veetakse kohale intensiivselt majandatavalt monokultuuripõldudelt. Euroopa põllumajandus suudab ära toita oma inimesed, kuid loomade jaoks siin piisavalt sööta ei leidu. Ligi 30% vajaminevast söödast imporditakse Euroopasse väljastpoolt, näiteks soja ning maniokk [61].

Seega mõjutab Euroopa Liidu loomakasvatus ka suuri maa-alasid muudes riikides, aitab kaasa vihmametsade hävitamisele, pinnase erosioonile ja väikefarmerite ümberasustamisele suurte ekspordile orienteeritud maaomanike poolt, nagu see toimub näiteks Brasiilias. Suur osa sojasöödadest on geneetiliselt muundatud (peatükk “Geneetiliselt muundatud põllukultuurid”).

⊗ **Majanduslikud kulud:** Loomade vabapidamine toob kaasa ainult väikesed lisakulutused. Loomavabrikutel on aga lisaks veel varjatud kulutused, mis toiduainete hindades ei kajastu: keskkonnasaaste heastamine, suuremad tervisekaitsekulud, mis on tingitud mürgitatud toiduainetest ja teistest toidust põhjustatud haigustest, ja sotsiaalsed kulutused salmonelloosi või muude kriiside leevendamiseks. Loomade heaolunormide parandamine pole ainult eetika küsimus, vaid ka majanduslik vajadus [62].

Antibiootikumid loomasöödas

Nagu taimekasvatus on muutunud sõltuvaks kahjuritõrjevahendite ja keemiliste väetiste kasutamisest, nii on intensiivne loomakasvatus kaasa toonud antibiootikumide massilise kasutamise. Antibiootikume antakse loomadele nii mikrobioloogiliste tõbede tõrjumiseks kui ka kiirema kasvu saavutamiseks. 1997. aastal söödeti Euroopa põllumajandusloomadele kokku 4700 tonni antibiootikuid, eriti selliste suurte loomakasvatatajate poolt nagu Belgia, Holland, Taani ning Prantsusmaa [63]. Ülekasutamise tagajärjel tekkisid haigusetkitajate *Salmonella* ja *Campylobacter* vastupidavamad vormid. Need bakterid nakatavad ka inimesi ja meditsiinis kasutatavad antibiootikumid neid ei hävita – mida peetakse veelgi suuremaks ohuks, kui näiteks hullu lehma tõbe [64]. Antibiootikumide jäägid säilivad toiduainetes: Hollandis toimunud uurimuses leiti neid 10% linnulihaproovides [65].

Rootsis keelustati antibiootikumide andmine loomadele muuks tarbeks kui haiguste ravi. Peale seda, 2002. aastal, kehtestas ka Euroopa Liit **täieliku keelu** antibiootikumide lisamisele loomasöötadesse kasvu edendamise eesmärgil. See keeld jõustub 2006. aastal. Nakkuste leviku tõkestamise eesmärgil jätkatakse paljudes loomavabrikutes aga antibiootikumide andmist seaduslikus korras edasi. Tegelik lahendus saab olla ainult loomade pidamisviisi muutmises kas vabapidamisena või sisetingimuste parandamisena.

Kasvuedendajatena kasutatakse vabrikutes ka **beta-agoniste** ja **anaboolseid hormoone**. Beta-agonistid (näiteks clenbuterool) on leidnud laialdast kasutamist lihasmassi tekitamisel, kuigi seadus lubab neid tarvitada vaid terapeutilistel eesmärkidel. Nende ühendite jäägid toiduainetes põhjustavad südamelöökide sagenemist ja südamelihase värinaid ja seda nii inimestel kui kariloomadel [58].

Hormoonide kasutamine ja selle abil kasvatatud lihaga kauplemine on Euroopa Liidus keelatud alates

1988 aastast. USA, kes sel viisil kaotas suure turuosa oma eksportkaupadele, alustas Maailma Kaubandusorganisatsioonis Euroopa Liidu vastu kohtuprotsessi. 1999. leidis WTO, et hormoonide keelustamine rikkus turureegleid ja nõudis Liidult välja trahvi 120 miljonit USA dollarit aastas. Liit jättis keelu siiski kehtima.

EL reeglid ja seadused: aeglasel muudatused

Viimastel aastatel on Euroopa Liidu seadusandlus loomade heaolu ja toiduohutuse osas hakanud paranema, kuid seda aeglaselt ning ebapiisavalt. Loomade minimaalsed olmetingimused on sätestatud **üldises põllumajandusloomade direktiivis (98/58/EC)** ja eri direktiivides sigade, vasikate ja munevate kanade pidamistingimuste kohta. Näiteks ei luba seadused enam emiseid lõastada alates 2006. aastast ja üksiksulgudesse isoleerida alates 2013 aastast. 2007. aastast alates ei tohi lihavasikaid enam pidada nii kitsastes üksiklatrites, kus isegi ringi pöörama ei mahu. 2012. aastast tuleb kanapuure suurendada ja lisada sinna pesad ning õrred [66]. Liikmesriikide valitsused võivad kehtestada veelgi rangemaid nõudeid.

Foto: Tiinete emise latrid Hollandis. Selliseid ei tohi Euroopa Liidus enam ehitada ja olemasolevad tuleb kaotada hiljemalt 2013 aastaks, vastavalt Sigade direktiivile. Allikas: Eurogroup for Animal Welfare

Ühtse põllumajanduspoliitika 2003. aasta reform võimaldab loomade pidamistingimusi parandada läbi **üldiste keskkonnanõuete** täitmise ja **maaelu arengu meetmete**. Lisatingimuste alla lähevad kõik ülalnimetatud loomapidamisdirektiivid, välja arvatud munevate kanade pidamisviisid. ÜPP teise samba raames saavad liikmesriigid lisada oma maaelu arengu kavadesse loomade heaolu parandamisele suunatud toetusi [67].

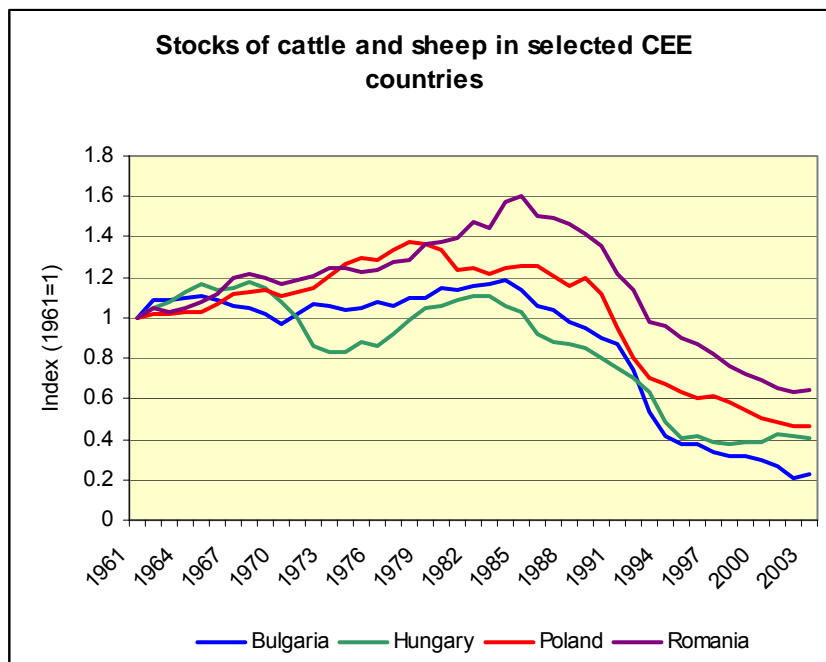
Mahepõllumajandus on loomade heaolu seisukohast eriti soodne, kuna loomadele võimaldatakse loomulikult käituda, olla kontaktis järglastega, peetakse kinni sise- ning välipidamise miinimumnõuetest ja ei kasutata antibiootikume.

Ida-Euroopa riigid: uued tööstuslikud loomafarmid?

1960ndatel ja 1970ndatel ehitati Kesk- ja Ida-Euroopa maades hulgaliselt suuri loomakasvatustarve. Sellega kaasnevat pinnase ja veereostusest probleemi ei tehtud. 1990-ndate esimesel poolel hakkas põllumajandusloomade arv drastiliselt vähenema. Veiste ja lammaste arv langes enamasti alla 50% (kogu idabloki kohta 65 miljonilt loomalt 1989. aastal kuni 25 miljoni loomani 2003. aastal). Sigade ja lindude arv vähenes piirkonnas 30% võrra [5].

Praegu on Ida-Euroopa riikide loomakasvatusele iseloomulikud kas väikesed, 2-5 loomaga talud või suured majandid, mis jäid alles peale kolhooside likvideerimist. Kui esimene vorm on levinud näiteks Leedus ja Poolas, siis teine Tšehhi Vabariigis ja Slovakkias. **Veiste** arvukus ei tõuse enam kunagi endisele tasemele, kuna piimakvoodid lähtusid majanduse madalseisu näitajatest, eesmärgiga külmutada tootmine praegusele tasemele. Kuna ennustatakse piimatoodangu tõusu ühe lehma kohta ning väikeste elatustalude arvu vähenemist, siis võib eeldada veiste arvu edasist vähenemist. Samal ajal on oodata ka tootmise kontsentreerumist ning väikemajandite spetsialiseerumist.

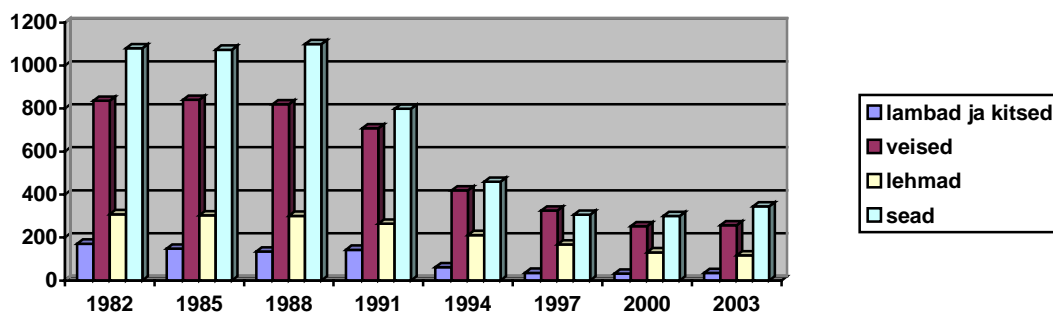
Teiselt poolt ennustatakse ametlikult **sigade** arvu mõningast ja **lindude** arvu väga suurt kasvu, mida osaliselt toetavad välisinvesteeringud. Euroopa Komisjon loodab, et linnuliha toodang 10 uues liikmesriigis tõuseb 1,4 miljonilt tonnilt 2001 aastal 2,7 miljoni tonnini 2010 aastal [68].

Joonis 5: Veiste ja lammaste arvukus mõnedes Ida-Euroopa riikides

Allikas: FAOSTAT.

Võrdluseks andmed Eesti kohta (tuhandetes), allikas Eesti Statistikaamet, http://agri.ee/statistika/stat_loom.html):

On ka teisi eksperte, kes, vastupidi, ootavad loomaliha tootmise edenemist ja sea ning linnuliha tootmise jäämist samale tasemele või isegi mõningast vähenemist [69]. Üleüldiselt on aga peale liitumist tulemas loomakasvatuse suundumine tööstuslikule teele, koos kõigi sellest tulenevate kahjulike kaasnähtustega loomade heaolule, toiduohutusele, keskkonnale ning majandusele. Muidugi, kui liikmesriigid ise ei tööta välja ekstensiivset põllumajandust toetavat poliitikat. Juba on tekkinud rida uusi tööstuslikke loomakombinaate üle kogu Ida-Euroopa ja need suruvad väiketalud välja. Euroopa Liidu Loomapidamisdirektiividest on ainult osaliselt abi, kuna näiteks Poola, Tšehhi vabariik, Ungari ja Sloveenia suutsid läbirääkimistel välja rääkida isegi **ajapikenduse** munevate kanade puuride kõrguse muutmiseks (aastani 2009) [70].

Ka Ida-Euroopa riike on **hullu lehma tõbi** puudutanud. Mitmeid loomade haigestumisjuhtumeid on registreeritud Tšehhi Vabariigis, Slovakkias, Sloveenias ning Poolas. 2003. aasta lõpuks olid kõik liituvad riigid keelustanud liha- ja kondijahu söötmise veistele, kuid sigadele ja lindudele anti seda ikka edasi [71].

Noorveiste laut Slovakkias

Foto: Daniel Lesínský, Friends of the Earth Slovakia

Tšehhi Vabariigi linnufarmid

1997. aastal saabus Tšehhimaale investor Saksamaalt, kes plaanis rajada Lõuna Boheemiasse Domašice piirkonda, 3 hiiglaslikku linnufarmi, mis osaliselt pidid jääma ka looduskaitsevööndisse. Kuigi Tšehhi turul valitseb kanamunade ülepakkumine, pidid kompleks-patareipuurid mahutama kokku 1 800 000 kana. Investor omandas ehitusloa tšehhi rahvusest variisiku kaudu, ilma kohalikke elanikke teavitamata. Kuulnud toimuvast, blokeerisid kohalikud koos keskkonna-aktivistidega ehitusplatsi ning suutsid projekti alustamist mitu aastat edasi lükata. Loa väljastamise protseduuri vältel rikkus investor mitu korda seadusi. Alles hiljem avastas uuriv ajakirjanik, et projekti investeeris Stephan Pohlmann, kellel oli olnud mitmeid loomapidamiskandaale ning seaduserikkumisi Saksamaal ning USA-s ja kelle isalt oli loomapidamisõigus eluajaks ära võetud. 2002 aastal võttis Tšehhi üle Euroopa Liidu direktiivis toodud nõude kanapuuride kõrguse kohta, kuigi selle rakendamiseks saadi ka ajapikendust. Lõppkokkuvõttes saavutasid ühiskondlikud organisatsioonid investoriga kompromisskokkuleppe, vähendades projekti ühe kolmandikuni selle esialgses mahust ning viies sisse mitmed lisatingimused jätmete koristamise, lindude pidamistingimuste ja muu osas [72].

Poola seavabrikud

1999. aastal saabus Poolasse maailma suurim sealihakasvataja ning töötaja Smithfield Foods, Inc., kes lubas kohaliku loomakasvatust moderniseerida ja maailmaturul konkurentsivõimeliseks muuta. USA kompanii ostis ära Poola suurima lihapakendamisettevõtte Animex, kes tegeleb ka ekspordiga ning moodustab konglomeraadi paljude tapamajadega. Läbi teise kohaliku kasusaaja, kelle nimi on Prima Farms, on Smithfield Foods Inc. kokku ostnud ka rea varem riigile kuulunud seafarme ja muutnud need tööstuslikeks loomakasvatusevabrikuteks. Euroopa Arengu ja Rekonstruktsioonipank EBRD oli toetanud Animex'i laenuga, mis pidi aitama "Poola põllumajandust ning toiduainetööstust restruktureerida". Investeeringute tagajärg on see, et Smithfieldi omanduses asuvad suurfarmid saastavad ümbruskonna põlde liigsuurte koguste sealägaga ning levitavad ka haisu [73]. Naabruses asuvate külade lastel on ilmnenud nakkused ja nahaärritused ja kohalikud hotellid ning restoranid on kaotanud klientuuri.

Riiklik inspektor leidis, et Smithfields Foods Inc. oli rikkunud Poola veterinaar-, tervisekaitse- ning ehituseadusi, mis oli kooskõlas faktiga, et sama kompanii oli pikka aega eiranud ka USA töö- ning keskkonnakaitse eeskirju. Töökohtade juurdeloomise asemel on tootmise ratsionaliseerimise käigus palju inimesi vallandatud. Olukorras, kus Poola turul sealiha niigi ülekülluses on, tõrjutakse väikesed talud konkurentsi poolt täiesti välja. Smithfieldi omanduses olevad tapamajad aga keelduvad väiketalude sigu vastu võtmast, kuna neil on pekikiht nõutust paksem [74, 75].

Vahepeal rajas ka üks Taani seatööstus Ida-Euroopasse, peamiselt Slovakkiasse ja Poolamaale, 10 uut suurt seafarmi ning plaanib 4 järgmise aasta jooksult veelgi laiendada. Taanis on avalikkus haisu tõttu seakasvatuse edasiarendamise suhtes teravalt välja astunud. Suurimas Taani omanduses olevas seafarmis Poolas peetakse 16 500 emist, kes peavad tootma 380 000 nuumsiga [76].

Euroopa Liidu normid ja väikeettevõtete sulgemine

Mõnikord tekitab Euroopa Liidu seadusandlus probleeme juurde. Uute toiduohutuse ja hügieeninõuete kehtestamise tõttu on Ida-Euroopa riikides suletud arvukalt kohalikke toiduainetööstusi. Euroopa Komisjoni ekspertide poolt avaldatud hinnangu järgi tuleb Poolas kinni panna 25% piima- ja 40% lihatöötlemisetevõtetest. Lätis tuleb sulgeda 50% meiereidest ja 90% tapamajadest (tabel 3) [10].

Väikeettevõtted ei suuda Euroopa Liidu hügieeninõuete täitmiseks vajalikke kulutusi katta. Kuigi need nõuded kutsuti ellu suurtootmise poolt, kannatavad kõige rohkem väiketootjad. Ellu jäävad ainult suured piima- ja lihakombinaadid, mis sageli on juba välisomanduses. Lääne firmad on viimastel aastatel teinud suuri investeeringuid ja nüüd omavad nad näiteks 30% Poola piimatoodete turust, samal ajal kui Ungari piimasektor on juba peaaegu täielikult välisinvestorite omanduses [13].

Väikeste toiduainetööstusettevõtete sulgemine viib täpselt vastupidisele tulemusele, kui Euroopa Liidu ametnikud soovisid. Toiduohutuse suurendamise ja tarbijate tervise parandamise asemel soosivad uued nõuded endiselt suurtootmise meetodeid, mis tekitavad probleeme toidu ohutusega. Maaelu arengu asemel toob see kaasa töökohtade vähenemise, tööpuuduse kasvu, kohaliku majanduse ning maaelu allakäigu ning toiduainete ning elusloomade vedude suurenemise. Mõnede uute liikmesriikide valitsused pingutasid hügieeninormide kiire ellurakendamisega isegi üle ja lõid suurettevõtjatele platsi puhtaks. Teised riigid aga suutsid küsida üleminekupeioode, et liitumisjärgsetel aastatel mingi hulk oma toiduainetööstuse ettevõtteid siiski üles töötada [13].

Tabel 3: Komisjoni hinnang piima- ja lihatööstuste sulgemise vajaduse kohta [13, 77].

Riik	Piimatööstus	Lihatööstus
	Suletavate ettevõtete osakaal	Suletavate ettevõtete osakaal
Poola	25% (84 ettevõtet)	40% (1,800 ettevõtet)
Tšehhi	12%	20%
Slovakkia	8% (10 ettevõtet)	28% (61 ettevõtet)
Ungari	kõrge	Suurem osa kõigist 827 ettevõttest
Sloveenia	5%	20%
Leedu	puudub	35% (200 ettevõtet)
Läti	>50%	90% tapamajadest, 55% lihatööstustest
Eesti	50%	(91 ettevõtet)
Rumeenia	20%	15%
Bulgaaria	35-40%	35-49%

Toiduainetööstuse kontsentreerumine on ohuks ka väiketaludele, kuna suued kombinaadid vajavad suurtes kogustes toorainet ja keelduvad väiketootjate piima kokkuostuga tegelemast. Väiketaludes on raske kinni pidada ka kõigist piimatootmise hügieeninõuetest. 2003. aastal ei vastanud 20% Poola meiereidele üle antud piimast veel euronõuetele. Kulukad investeeringud tasuvad end ära ainult teatud suurusjärgust tootlikumatele farmidele [71, 78].

Soovitused uutele liikmesriikidele tööstusliku loomakasvatuse ohjeldamiseks:

- Töötage välja tõhus tegevusplaan tööstuslike farmide juurdekasvu vältimiseks ja üleminekuks loomade vabapidamisele või paremate sisetingimustega lautadele (rohkem liigutamisruumi, juurdepääs ringiliikumisplatsidele, loomulik päevavalgus jne.
- Viige Euroopa Liidu loomapidamistingimusi sätestavad direktiivid täies mahus ellu ja nõudke nende seaduste edasist kiiret täiendamist [79].
- Kasutage maaelu arengu fonde toetamiseks väikesi kohalikke toiduainetööstusi ja heade loomapidamistingimustega talusid. Ärge andke teise samba toetusi tööstuslikele loomakasvatajatele.
- Keelustage antibiootikumide kasutamine loomakasvatuses, välja arvatud ravi otstarbel ja sätestage ranged piirangud lubatud kogustele.

1.4 Maastikud ja bioloogiline mitmekesisus

Mitmekesine maastik, kus viljeldakse ekstensiivset põllumajandust, aitab vältida üleujutusi ning pinnase erosiooni ja tõmbab ligi maaturismist huvitatud inimesi. Enamustes postsotsialistlikes riikides künti kollektiviseerimise käigus põllupiirid üles ja sellega kaasnes suur mitmekesisuse kadu. Olemasolevat maastike mitmekesisust on tunduvalt odavam säilitada kui taas luua.

Maastik: mitmekesisus või ühetaolisus?

Uute liikmesriikide territooriumist on haritava maa all suurem osa, kui nn. vanades liikmesmaades (EL-15), keskmiselt on need näitajad vastavalt 55% ja 40%, kuid üksikute riikide kaupa on varieeruvus väga suur. Näiteks on Eestis ja Sloveenias põllumajanduslikus kasutuses 20%, Ungaris ja Rumeenias aga 60% riigi pindalast [3]. Poolas, Tšehhis ning Ungaris on ainult 20% põllumajandusmaast pideva karjatamise all, samas kui EL-15 riikides on see protsent 38%. Seega on maaharimine maastike kujundamise tähtis tegur [12].

Viimastel aastakümnetel on põllumajandustegevus maapiirkondade väljanägemist drastiliselt muutnud nii Lääne- kui Ida-Euroopas. Traditsioonilise ekstensiivse põllumajanduse poolt tekitatud mosaiikne maastik väikeste põllulappide, teeradade, hekkide, kiviaedade, niitude, üksikult kasvavate puude ning saladega on suures osas kadunud. Kesk- ning Ida-Euroopas künti põllupiirid sunniviisiliselt üles põllumajanduse kollektiviseerimise käigus. Lääne-Euroopas toimusid suuresti samalaadsed protsessid – põldude laiendamine, hekkide ülesvõtmine ning maastike mitmekesisuse kadu – ÜPP ja ühisturu surve [80].

Maade konsolideerimise ja maakasutuse intensiivistamisega on kaasas käinud tootmise

spetsialiseerumine ja kultiveeritavate maalappide pindala suurendamine. Segatüüpi põllupidamise süsteemid mosaiiksete põldude, erinevate kultuuride ja rohumaadega on asendunud suurte monokultuurikasvandustega. Seal, kus traditsiooniline talumaa maha jäeti, kadus mitmekesisus võssakasvamise ja umbrohumise tõttu ja pidevat hoolt vajavad maastikuelemendid, näiteks kiviaiad, lagunesid ära [22].

Riikides, kus suudeti säilitada väikesed talumajandid, jäi alles ka rikkam maastike vaheldumine ja mosaiikne maaharimisviis. Ka intensiivsema põllumajandustootmisega maades on mitmekesisemaid piirkondi, eriti mägedes ja nn. vähemsoodsatel aladel.

Uutes liikmesriikides, eriti neis, kus praegu leidub hulgaliselt väiketalumajandeid, ootatakse **liitumisjärgselt** suuri muudatusi. Sel ajal, kui Sloveenia kaitseb otsustavalt oma maastike mitmekesisust, kasutades selleks põllumajanduslikke keskkonnatoetusi, näib Poola lausa pikisilmi ootavat Euroopa Komisjoni poolt töötatud struktuurimuutusi, moderniseerimist ja tootmise intensiivistamist. Arvukad poola väikefarmerid tegutsevad täna tööpoolest majanduslikult ebaefektiivsetel maalapikestel.

Olukorra muudab veelgi keerulisemaks omandisuhete fragmenteeritus. On juhtumeid, eriti Poola lõunapoolsemates piirkondades, kus 3 hektari suurune talu on jagatud ligi 30 miniatuurseks maatükiks. Sellistel juhtudel on maade ümberjagamine ning konsolideerimine tööpoolest vajalik ning õigustatud [35]. Oluline on vältida maade killustatust, kuid samal ajal kindlustada põllulapikeste kokkuliitmisel ka kohaliku maastiku ja eluslooduse allesjäämine ning kaitse.

Maade tingimusteta konsolideerimise vastu räägivad mitmed keskkonnakaitse- ning majanduslikud argumendid. Maastike mitmekesisuse kadumisega kaovad ka paljud erinevad liigid ja suureneb pinnase erosioon (peatükk "Saaste ja erosioon"), üleujutuste risk ja väheneb paikkonna väärtus puhke- ning turismialana.

Hiljuti toimus Ida-Euroopas mitmeid suuri **üleujutusi**, mis töid kaasa katastroofilised tagajärjed, Ühetaoline, ülesküntud maa, kus vooluveed on juhitud sirgetesse sängidesse, omab väga väikest veekandevõimet. Allesjäänud kaitsealad looklevate jõgede, lammimetsade ja niitudega suutsid siiski suure koguse vett endasse siduda ja osa kahjustest ära hoida [81].

Ühetooniline maastik ei meelita ligi puhkajaid ega soodusta **maaturismi**. Põlluteede üleskündmine muudab maastiku praktiliselt läbitamatuks. Prahast põhja pool asuvas tüüpilises külas läbi viidud uurimus näitas, et selle lähistel paiknenud põlluteede pikkus vähenes 20. sajandi jooksul ligi 20 korda. Intensiivsest põllude väetamisest muutub jõgede ning järvede vesi nitraadirohkeks ja eutrofeerumisega kaasnev vetikate vohamine takistab suplemist ning muud suvist veesporti [28].

Bioloogiline mitmekesisus

Liikide mitmekesisus on otseselt seotud maastike ja kasvatatava vilja mitmekesisusega. Monokultuuripõllul ei leidu vajalikku elupaikade ja toidu mitmekesisust. Pestitsiidid, mis hävitavad kahjurputukaid ning umbrohtu ohustavad ka linde ning imetajaid, kes eelnimetatutest toituvad. Väetiste kasutamine, konarlike rohumaade kadumine, märgalade kuivendamine, mehhaniseerimine ning üleminek sügiskülvile kuuluvad samuti bioloogilist mitmekesisust vähendavate tegurite nimekirja [82]. Ka ekstensiivselt majandatud liigirikka rohumaahajajamine põllumehe poolt viib sealsete liikide arvukuse alla [22].

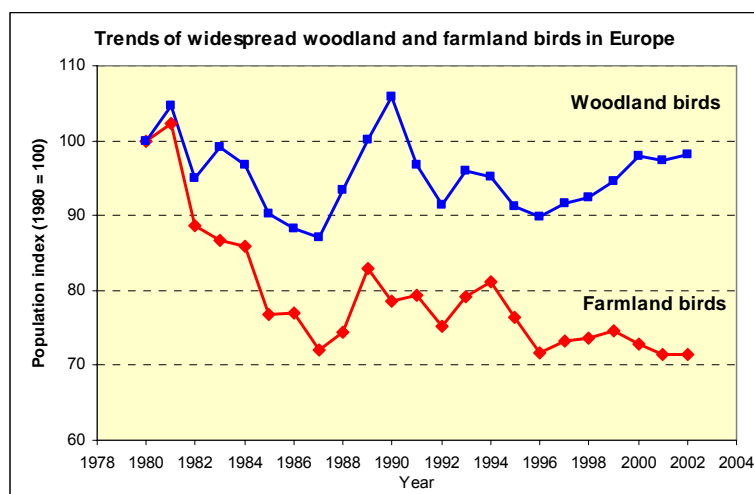
Euroopa **taimestik ja loomastik** on viimastel aastakümnetel **tugevasti vaesunud**, ohustatud on 38% linnuliikidest, 45% liblikatest ja hävinud on 60% märgaladest [83]. Põllumajandusmaastike seisundi heaks indikaatoriks on põllulindude arvukus, sest see sõltub otseselt putkate ja umbrohtuaimede liigirikkusest. Samal ajal kui tavaliste metsalindude mitmekesisus on säilinud, väheneb põllumaastikele iseloomulike lindude liigirikkus viimase 20 aasta jooksul 29% võrra (joonis 6). Üheksakümne aastatel see trend Lääne-Euroopas aeglustus, kuid ei peatunud [84]. Ida-Euroopas toimus samal ajal põllulindude koosluste mõningane taastumine, arvatavasti tootmise allakäigu tõttu. Enne seda aga toimusid nii läänes kui idas samasuunalised protsessid. Näiteks Tšehhi Vabariigis oli 1935. aastal 6 miljonit põldpüüd, kuid tänapäeval võib neid leida ainult mõnikümne tuhat [85].

Foto: Tõnu Oja. FoE Estonia. Balti sõrmkäpp (*Dactylorhiza baltica*)

Siiski on Kesk- ja Ida-Euroopas pool-looduslike elupaiku veel väga palju alles, eriti piirkondades, kus tootmine on vähem intensiivne ja maastikud mitmekesisemad. Paljud Lääne-Euroopas haruldased, ohustatud või juba välja surnud liigid elavad Ida-Euroopas veel suurte populatsioonidena edasi. Linnuteadlased on leidnud, et Kesk- ja Ida-Euroopa riikides on 64 linnuliigil suurem arvukus, kui Lääne-Euroopas. Siia kuuluvad sellised ülemaailmselt ohustatud liigid nagu roostekarva part, tähniline kotkas, keiserkotkas ja rukkirääk [86].

Joonis 6. Laialtlevinud metsa- (*woodland*) ja põllulindude (*farmland birds*) arvukuse muutus Euroopas.

Märkus: Põllulindude populatsiooniindeks iseloomustab 24 tavalist liiki 18 riigist, sealhulgas 5 Ida-Euroopa maast. Allikas: Kuningliku Linnukaitseseltsi poolt läbi viidud Euroopa lindude loendus.

Poola põllumajandusmaastike bioloogiline mitmekesisus on väga rikkalik. Seal elab 30% põldtsiitaja kontinentaalse populatsiooni, 25% valge toonekure ja põldlõokese isenditest. Kokku elab Poolas ligi 40 000 rukkiräägupaari ja 50 000 valge toonekure paari - mida on rohkem, kui Lääne-Euroopas tervikuna [87]. **Looduse liigirikkus** on suurim hüve, mille uued liikmesriigid Euroopa Liitu kaasa on toonud, kuid nüüd ähvardavad maal oodatavad muutused seda **oluliselt kahjustada** [88]. On hinnatud, et teraviljassaagikuse juurdekasvu iga tonni/ha kohta väheneb põllulindude kooslus 8,7% ja eriti tundlike linnuliikide arvukus 11,1% [89]. Samas on põllumajandustootmise viljakus Ida-Euroopas täiesti piisav. Ka tootmise standardiseerimine viib mitmekesisuse vähendamisele (näiteks ei kasvatata enam traditsioonilisi põllumajandusloomade tõugusid). Ennustatav mitmekesisuse vähenemine on vastuolus Euroopa Liidu ametliku eesmärgiga peatada bioloogilise mitmekesisuse vähenemine aastaks 2010 ning samuti Komisjoni poolt 2001. aastal vastu võetud **põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse tegevuskava** eesmärkidega [83].

Foto: Riho Kinks, Eesti Ornitoloogiaühing.

Nüüd sõltub peamiselt uutest liikmesriikidest endist, kas nad lubavad oma loodusrikkustel kaduda. Kõrge loodusväärtusega alade peamiseks kaitsevahendiks saab olema **Natura 2000** programm. See on üle Euroopa Liidu ulatuv ohustatud liikide ja elupaikade kaitsealade võrgustik, mille seadustab Loodusdirektiiv (92/43/EEC). Natura 2000 programmi poolt pakutavate võimaluste tõhus ärakasutamine sõltub liikmesriikide ametnikest, muuhulgas nähakse seal ette ka maaturismi edendamist ja uute töökohtade loomist.

Maaelu arengu määruse **artikkel 16** võimaldab taotleda ning jagada vähemsoodsate alade toetusi Natura 2000 võrgustiku aladel tegutsevatele põllumeestele. Sellega ühendatakse liidu põllumajanduspoliitika looduskaitsepoliitikaga. Kahjuks ei plaani aga suur osa uutest liikmesriikidest seda võimalust kasutada, vähemalt mitte ajavahemikul 2004-2006. Järgmine maaelu arengu määrus, aastateks 2007-2003 sisaldab juba kaht uut eritoetust Natura 2000 aladel asuvates metsades ja põllumajandusmaadel tegutsevatele põllumeestele [91].

Natura 2000 on oluline bioloogilise mitmekesisuse seisukohalt kuumade punktide kindlustamisel, kuid suur osa kõrgväärtuslike põllumaid asub väljaspool kaitsealasid [92]. Oleks arutu piirduda keskkonnakaitsenõuetega ainult valitud tsoonides ja lubada igal pool mujal tootmist intensiivistada ning keskkonda kahjustada. Seetõttu tuleb jälgida et ÜPP toetused ei vähendaks, vaid pigem suurendaks ohustatud liikide arvukust igal pool, kus neid rakendatakse. Põllumajandusmaastiku mitmekesisust aitab kõige paremini kaitsta mahepõllumajandus [93].

ÜPP kasutamine maastike säilitamiseks ning liigirikkuse kaitseks

ÜPP 2003. aasta reformiga sündinud **üldised keskkonnanõuded**, mis hõlmavad Linnudirektiivi (79/409/EEC) ja Loodusdirektiivi (92/43/EC) sätteid ning lisaks veel näiteks põlluservadesse harimata ribade jätmise nõuet, ei ole uutele liikmesriikidele esimese viie aasta jooksul kohustuslikud. Aga just sel ajal on oodata tugevat survet maatükkide kokkuliitmisele ja tootmistegevuse intensiivistamisele.

Arvestades keskmisest suurema bioloogilise mitmekesisuse ning maastike mosaiiksuse olemasoluga ning suure riskiga neid väärtusi kaotada, peaksid uued liikmesriigid seadma **otsetoetuste ning juurdemaksete saajatele isegi rangemad nõuded**, kui seda vanades liikmesriikides tehakse. Avalikke fonde tuleb kasutada farmerite (au)tasustamiseks ühiskondlike väärtuste kaitse ja säilitamise, aga mitte hävitamise, eest.

Samal ajal on vaja laialdaselt rakendada ka **põllumajanduslikke keskkonnatoetusi**, mis kompenseerivad põllumeestele keskkonnahoidliku tegevuse tõttu (haritava maa pindala vähenemine, sobivad tehnilised seadmed jne) tekkinud majanduslikud kahjumid ning lisakulud. Lääne-Euroopa kogemus näitab, et põllumajanduslikel keskkonnaprogrammidel on olnud liigirikkusele ning maastike mitmekesisusele positiivne mõju [94].

Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid hõlmavad nii "sügavamaid kui kitsamaid" meetmeid, mis on mõeldud eriti kõrge loodusväärtusega põllumajandusmaastike säilitamiseks, kui "laiemaid ning

madalamaid” meetmeid, millistes osaleb suurem osa põllumeestest. Agrokeskkonnameetmete hulka peaksid kuuluma ka toetused ekstensiivselt majandatavate pool-looduslike rohumaade hooldajatele ja kohalike loomatõugude kasvatajatele. Need programmid peaksid uutes liikmesriikides saama maaelu arengu keskseteks hoobadeks.

Soovitused uutele liikmesriikidele maastike ja liikide mitmekesisuse säilitamiseks:

- Kehtestage keskkonnanõuded otsetoetuste ja juurdemaksete saajatele, mis hõlmavad ka maastike ning looduslike elupaikade säilitamise nõuet.
- Kulutage vähemalt 50% maaelu arengu fondidest hästikavandatud põllumajanduslike keskkonnatoetuste rakendamiseks, ning kaasake nendesse võimalikult palju põllumehi.
- Kindlustage Natura 2000 programmi laialdane ning tõhus elluviimine. Kasutage ÜPP teise samba toetusi võrgustiku aladel tegutsevate põllumeeste toetamiseks (vastavalt artiklile 16), integreerides sellega keskkonna- ja põllumajanduspoliitika.
- Toetage keskkonnanõude põllumajanduse, eriti mahepõllumajanduse õitselepuhkemist.
- Kindlustage, et EL põllumajanduse bioloogilise mitmekesisuse kaitse tegevuskava täidetaks ja nõudke selle veelgi tõhusamat järgi.

1.5 Saaste ja erosioon

Tänapäeva põllumajandus on muutunud oluliseks pinnase erosiooni ja keskkonna saastet põhjustavaks teguriks. See tekitab suuri taastamis- ning puhastuskulutusi, mille peavad tasuma kõik ühiskonnaliikmed. Kesk- ja Ida-Euroopas, kus 90-ndatel põllumajandusloomade arv ja mineraalväetiste kasutamine tugevasti vähenesid, leevendus ka põllumajanduse negatiivne keskkonnamõju. Peale Euroopa Liitu astumist on tarvis vältida võimalikku uut survet keskkonnale. Lihtsam on tegeleda saaste vähendamise ja selle tekkekohtade, kui hiljem maksta tekkinud kahjude leevendamise eest.

Pinnas

Pinnas, mis on kõigi põllumajandustegevuste alus, on keskkond, kus puutuvad kokku nii õhk, vesi, muld kui selles elavad elusorganismid. Kuna pinnas tekib väga aeglaselt (1 cm huumust 100-400 aasta jooksul), tuleb seda pidada taastumatuks loodusvaraks ning vastavalt ka säästa. Siiski on mullaviljakus praegu kogu Euroopas tugevasti ohustatud [95].

Allakäik toimub järgmiste tegurite tõttu:

- orgaanilise aine erosioon ning kadu;
- Pinnase kokkusurumine raskete masinate poolt;
- Saastumine pestitsiidide ja väetistega (nitraatide ja fosfaatidega);
- Sademete hapestumine ammoniaagi emissioonidega.

Kõikidest siinloetletud ohtudest mõjutab kõige suuremat osa Euroopa territooriumist pinnase saastumine pestitsiidide ning väetistega. Kuna agrokemikaalidest räägitakse käesoleva trükise peatükis “Väetised ja pestitsiidid”, pöörame käesolevas lõigus peatähelepanu erosioonile, mis samuti ohustab suuri alasid [95].

Pinnase **ärauhumine** vee ja tuule poolt tekitab probleeme nii farmis kui sellest väljaspool.

Põllumeestele tekitab lisakulutusi saakide vähenemine huumuse ja pinnases sisalduvate toitesoolade kadude tõttu ning vee suurem äravool põldudelt. Majandist kaugemal võib tekkida probleeme, kui ärakantud muda ummistab kraave ning maanteesid, kahjustab naabrite vara, saastab veekogusid ning suurendab üleujutuste riski (kuna väheneb pinnase vee kinnipidamise võime).

Kahekümnenda sajandi keskpaigani kindlustati mullaviljakuse säilimine traditsiooniliste põlluharimisvõtete, nagu näiteks viljavaheldusega. Põllumaa jagamine väikesteks, omavahel piiridega eraldatud lapikesteks aeglustas vee äravoolu. Siis aga algas põllumajandustootmise intensivistamine (rohumaade üleskündmine ja kuivendamine, raskete masinate kasutuselevõtt, ülekarjatamine), kontsentreerimine (maalappide kokkuliitmine ja põllupiiride kaotamine) ja spetsialiseerumine (loobuti viljavaheldusest), mis kõik aitasid kaasa erosioonile.

Nüüdseks on Lääne-Euroopas üle poole maapinnast mingil määral kannatanud veest tingitud erosiooni all, tuulest põhjustatud erosioon on toimunud ühel viiendikul pindalast [95]. Ida-Euroopas pole olukord suurt parem. Kõige rängemini on erosioon mõjutanud Ungari ja Rumeenia põllumajanduskülvikuid [22]. **Peale Euroopa Liitu astumist** on oodata edasist maade kokkuliitmist ja teraviljapõldude laiendamist. Kui rangeid kaitsemeetmeid kasutusele ei võeta, ootab ees põllupiiride ja rohumaade üleskündmine.

Erosiooni saab **pidurdada** luues spetsiaalseid maastikuelemente: tuulemurdjaid ja rohuribaid nõlvakutele. Samuti saab juurutada sobivaid maaviljelusvõtteid nagu maaharimise piiramine ja taimkatte säilitamine aastaringelt. Kõrretüka allasjätmine põldudele, haljassõnnik ja püüde- ning kattekultuuride kasvatamine rikastavad pinnast orgaanilise ainega ja takistavad tuulet ning veel selle minemakandmist.

Euroopa Liit astub esimesi samme **üle-euroopalise pinnasepoliitika** suunas, kus saaksid ideesid rahvuslikud pinnasekaitseprogrammid. Euroopa Komisjon avaldas 2002. aastal teabematerjali "Pinnase kaitse teemastrateegia suunas", kus on loetletud peamised tegevused, mida tuleks rakendada [96]. Komisjon loodab, et hiljemalt aastal 2005 järgneb uus töödokument erosiooni, orgaanilise aine ja saaste kohta ning direktiiv pinnase seirest. Liikmesriikide poliitiline toetus liidu mullakaitsestrateegiale on väga oluline [97].

Vesi

Intensiivne põllumajandustootmine ohustab veevarusid ülekasutamise ja saastekoormusega. Kogu Euroopa veekasutusest läheb põllumajandustegevuse arvele 30% [51]. Samuti pärineb sellest märkimisväärne koormus pinna- ja põhjavette. Pestitsiidid, väetised erodeerunud pinnas farmijäätmed (näiteks läga ja silomahl) ning lautadest pärinevad mikroorganismid saastavad vett. Väetiste lekkimisel veekogudesse tekib eutrofeerumine ja vetikad võivad ummistada veepuhastusseadmeid, kiirendada mikroorganismide kasvu, muudavad joogivee maitse ebameeldivaks ning kahjustavad puhketegevust [33].

Veevarustuseettevõtted kasseerivad saasteainete eemaldamisega seotud lisakulutused sisse vee tarbijatelt. Veepuhastuseadmete üldiste kulude tasumises osalevad aga kõik maksumaksjad.

Sotsialismiperioodil ehitati Ida-Euroopasse hiiglasuuri loomafarme ning kasutati liigeses koguses väetisi ning pestitsiide. See kõik viis veekogude ränga saastamiseni, mis vähenes alles üheksakümnendatel. Siiski jätkub vee saastamine mitmetes paikades ka praegu, kuna farmijäätmeid, sõnnikut ja agrokemikaale ei käidelda õigesti. Üheksakümnendatel vähenes oluliselt (ligi 70%) ka põllumajanduslik veekasutus, kuna tootmine vähenes, vee hind aga tõusis [98]. Kui välisinvestorid rajavad siia uusi suuri loomafarme ja agrokemikaalide kasutamine tõuseb uuesti, siis on oodata ka veekasutuse uut tõusu.

Vee saastumist saab leevendada **Euroopa Liidu direktiivide** korraliku rakendamisega. Eriti olulised on Nitraatidirektiiv, Veepoliitika raamdirektiiv, Põhjavee direktiiv ja Joogivee direktiiv (**peatükk "Väetised ja pestitsiidid"**). Iga liikmesriigi ees seisab poliitiline valik, kas investeerida veepuhastusseadmetesse ning filtritesse või keskkonnanõueteks põllumajandusmeetodidesse. Odavam ja keskkonnale kasulikum on arendada säästvaid tootmistegevusi, kui põhjustada saastet ja seejärel maksta selle likvideerimise eest [33].

Õhk

Põllumajandus saastab välisõhku peamiselt lämmastikoksiidi (N_2O), metaani (CH_4) ja ammoniaagiga (NH_4). **Lämmastikoksiid** ja **metaan** on kasvuhoonegaasid mis kutsuvad esile kliimamuutusi. Euroopa kõigist kasvuhoonegaaside heidetest annab põllumajandus 9%. Lämmastikoksiid imbib õhku pinnasest, kuhu on antud lämmastikväetisi, metaani allikaks on aga loomalaudad. Ida-Euroopa põllumajanduse allakäik üheksakümnendatel tõi kaasa ka metaani emissioonide vähenemise, mida mõõdeti 46%. Lämmastikoksiidi emissioonid on aga jäänud samale tasemele [22].

Ammoniaak lendub õhku peamiselt loomasõnnikust ja on lautade ligiduses elavate inimeste peamisi tervise ning haisuprobleemide allikaid. Samuti põhjustab ammoniaak veekogude eutrofeerumist ja pinnase hapetumist. Uurimisandmetel vähenes NH_4 emissioon üheksakümnendatel üle 40% [22].

ÜPP toetuste juurutamisel hakatakse Ida-Euroopas jälle rohkem lämmastikväetisi tarvitama ning nitraatoksiidi emissioonid suurenevad. Metaani ja ammoniaagi emissioonide kasvu edendab uute suurfarmide rajamine. Tuleb välja töötada ja rakendada õiged põllumajanduspoliitilised määrused

selliste nähtuste piiramiseks.

Üks põhilisi alternatiive on **mahepõllumajandus**, kus agrokemikaale ei kasutata ning praktiseeritakse viljavaheldust. Uutes liikmesriikides ei peaks julgustatama tööstuslikku põllumajandustootmist, mis toob kaasa vältimatuid keskkonnakahjustusi.

Pinnase, vee ning õhu kaitsmine ÜPP vahenditega

EL-15 riikides sunnib põllumehi nitraadi ja põhjavee direktiivi sätetest kinni pidama **kohustuslike haldusnõuete** esitamise toetuste saamiseks. Samuti on välja töötatud kaugemale minevad “**head põllumajanduse ja keskkonnatingimused**”, mis hõlmavad ka minimaalseid pinnasekaitse meetmeid (näiteks viljavaheldus, kõrretüüka allesjätmine ja talvine taimkate). **Ristvastavuse nõuded** ei ole uutele liikmesriikidele esimese viie liitumisjärgse aasta jooksul kohustuslikud, see on aga aeg, kus neil on tõenäoliselt vaja valida intensiivse või keskkonnahoidliku põllumajanduse arengusuuna vahel. Seetõttu tuleks kõiki euroopa põllumehi ühtviisi kohelda ja neile toetuste saamisel **täidetavaid tingimusi** esitada ning heade põllumajandusviisidega tutvustada, vältimaks pinnase erosiooni ja õhu ning vee saastet. **Lisatingimused** peavad kindlustama, et ÜPP toetustega ei tekitataks keskkonnakahjustusi, mille väliskulude kinnimaksimises peavad osalema kõik maksumaksjad.

Samal ajal peaksid uued liikmesriigid pöörama suurt tähelepanu sobivate **põllumajanduslike keskkonnaprogrammide** väljatöötamisele, milles osaleks võimalikult suur hulk majandeid. Lääne-Euroopa riikide kogemused tõestavad, et sel viisil paraneb eriti pinnase ja vee kvaliteet, kuna õhusaastet on raskem mõjutada [94]. Peale keskkonnahoidlike põllumajandusmeetodite, sealhulgas mahepõllumajanduse toetamise, peaks põllumajanduslike keskkonnatoetustega hõlmama ka investeringud erosioonivastasesse tegevusse (tuulemurdjad ja rohuribad mäenõlvadel). Ka metsastamise toetusi saab kasutada erosiooni vastu.

Uued liikmesriigid peaksid kaasajastama oma **põllumajandusliku nõuande ja koolitusteenused** ning kasutama selleks maaelu arengu meetmeid. Põllumeestele tuleb õpetada uusi töövõtteid, sealhulgas agrokemikaalide käsitlemist, sõnniku ladustamist ja jäätmekäitlust. ÜPP toetuste rakendamise mõistlikkust näitab see, kui pinnase, vee ja õhu kvaliteet hakkab paranema.

Soovitused uutele liikmesriikidele pinnase, vee ja õhu kaitseks:

- Seadke otsetoetuste ning lisamaksete kättesaamisele eeltingimuseks kinnipidamine üldistest keskkonnatoetustest, mis väldivad pinnase kvaliteedi langust ning muudavad õhu ja vee saastamise minimaalseks.
- Kulutage vähemalt 50% maaelu arengu rahast hästikavandatud põllumajanduslikele keskkonnatoetustele, kus osaleb võimalikult palju majandeid.
- Kasutage maaelu arengu ühenduse nõuetega vastavusse viimise meetet, et aidata põllumajandustootjatel parandada saastavate ainete ümberkäimise meetodeid.
- Kaasajastage koolitus- ning nõuandeteenuseid.
- Toetage keskkonnahoidliku põllumajanduse, eriti mahepõllumajanduse süsteemide kiiret arengut.
- Rakendage ning jõustage õigesti Euroopa Liidu keskkonnakaitse seadusandlust, eriti veepoliitika raamdirektiivi ning nitraadidirektiivi.
- Nõudke tõhusat Euroopa Liidu pinnakaitsestrateegiat, mis sisaldaks konkreetseid ning kohustuslike tegevusi ning tähtaegu kõikidele liikmesriikidele.

1.6 Ekstensiivne põllumajandus ja pool-looduslikud rohumaad

Ida-Euroopa maades on veel alles ulatuslikud heina- ja karjamaad, mida majandatakse ekstensiivselt ja kus bioloogiline mitmekesisus on alles. Paljud senised pool-looduslikud alad on aga juba hävinud, kuna toomistegevus on muutunud intensiivseks või on inimesed seal oma tegevuse lõpetanud. Viimatikirjeldatud protsesse saab peatada ühtse põllumajanduspoliitika teise samba raames maksavate toetustega vähemsoodsatele aladele. Õigesti kavandatud, eesmärgistatud ning rahastatud meetmete puhul on uutes liikmesriikides võimalik ekstensiivselt kasutatavaid rohumaid ning seal leiduvaid sotsiaalseid ning keskkonnaväärtusi säilitada.

Põllumajandustegevus ei pruugi alati bioloogilist mitmekesisust hävitada, vaid võib hoopis aidata seda rikastada. Metsaaluste võsast puhastamine ja valgusele avamine traditsioonilise ekstensiiv-põllumajanduse käigus soodustas paljude taimeliikide levikut ning tekitas neile sobivaid elupaiku ning tingimusi. Inimese ja looduse sajandite pikkune kooselu aitas kaasa elupaikade mitmekesisuse säilimisele ning loodusliku liigirikkuse suurenemisele.

Tänapäeval võib **kõrge loodusväärtusega põllumaid** leida peamiselt nendes piirkondades, kus on säilinud ekstensiivne põllumajandustootmine. Majandamisviisi, millele on iseloomulikud hõredamad loomakarjad ja vähene kemikaalikasutus leidub Euroopas veel 30% haritavast maast. Ühe teise hinnangu kohaselt on Euroopa põllumajandusmaadest kõrgväärtuslikud 15...25 % [92, 100]. Kõige ulatuslikumad suure väärtusega piirkonnad asuvad Ida- ja Lõuna-Euroopas. Tüüpiliste kõrgväärtuslike põllumaade hulka kuuluvad Ühendatud Kuningriigi ekstensiivselt karjatatavad rohumaad, alpi niidud ja karjamaad, Ida- ja Lõuna-Euroopa stepid ning Hispaania ning Portugali *dehesa*'d ja *montado*'d. Tootmise intensiivistamist on seal piiranud looduslikud või sotsiaalmajanduslikud tingimused: tavaliselt on need alad kas liiga kuivad, liiga niisked, liiga järsud, liiga väikese viljakusega, liiga vaesed või liiga kauged. Kuigi ka segatüüpi põllumajandus haritavatel aladel võib bioloogilisele mitmekesisusele hästi mõjuda, on suurem osa kõrgväärtuslikest põllumaadest siiski pool-looduslikud rohumaad [100].

Poollooduslikud rohumaad jagunevad heina- ja karjamaadeks. Mõlemate käekäik sõltub nende õigest hooldamisest (erinevalt alpi aasadest, mis säilivad ilma inimese poolse sekkumiseta). Enamus pool-looduslikest rohumaadest asub kõrgmäestikes, piki mererannikut või jõgede ülejutatavatel kallastel. Võrreldes haritava maaga on rohumaad võimelised palju rohkem vett siduma ja seega aitavad leevendada ülejutusdest ning vihmadest tekitatud kahjustusi. Pakkudes elupaiku paljudele ohustatud liikidele on pool-looduslikel rohumaadel suur looduskaitseväärus [101]. Kui ekstensiivselt majandataval rohumaal võib leida kuni 100 erinevat taimeliiki, siis intensiivselt niidetaval heinamaal on neid tavaliselt 15...20. Loomade, eriti putukate (põrnikad, liblikad, kumalased) liigiline mitmekesisus erineb veelgi rohkem [102].

Madala tulukuse tõttu **jätakse** pool-looduslikud rohumaad sageli **maha või hakatakse** neid hoopis **intensiivselt majandama**. Kui heinamaad regulaarselt ei niideta, takistab vana hein nõrgemate taimede kasvamist ja valdama hakkavad üksikud agressiivsemad liigid. Samuti kasvab liiga harva karjatatavale alale võsa. Teiselt poolt soodustab heinamaade rohke väetamine väikese arvu taimeliikide domineerimist. Liiga varajane niitmine takistab küllaldase toidu ja varjupaiga tekkimist putukatele ning pesitsevatele lindudele. Ka karjamaade liigitihe asustamine viib loodusliku mitmekesisuse vähenemisele [101].

Ektensiivne põllumajandus on oluline paljude mägiste või kaugel asuvate piirkondade arengus. Kui säilivad maastikud millel on suur kultuuriline, esteetiline ja looduslik väärtus, meelitab see juurde turiste. Ekstensiivne põllumajandus leevendab ka tööpuudust, aitab säilitada majandustegevust ja kohalike toodete turustamist kohalikele elanikele [103].

Olukord Ida-Euroopas

Sotsialistliku majandamise tingimustes paljud pool looduslikud rohumaad Ida-Euroopas kas kuivendati, künti üles või väetati üle. Karjamaid ja heinamaid ekspluateeriti liiga tugevasti. Siiski jäi alles ka suur hulk pool-looduslike rohumaad, mida Kesk- ja Ida-Euroopa piirkonnas peaks olema kokku üle 7 miljoni hektari ehk 12% põllumajandusmaadest (tabel 4) [22]. Pool-looduslike rohumaad on väga erinevat tüüpi, alates Läänemere äärsetest rannakarjamaadest kuni Ungari pustadeni.

Tabel 4: Pool-looduslike rohumaade osakaal Ida-Euroopa riikides 1998. aastal

Pool-looduslikud rohumaad	SI	RO	HU	CZ	SK	PL	BU	EE	LT	LV	CEE-10
PLR pindala (1000 ha)	268	2333	960	550	295	1955	444	73	168	118	7164
Osakaal põllumajandusmaast (%)	53,7%	15,8%	15,5%	12,8%	12,1%	10,6%	7,2%	7,4%	4,8%	4,7%	12,0%

Allikas: Euroopa Keskkonnaagentuur (EEA)

Majanduse üleminek üheksakümnendatel aastatel muutis põllumajanduse suures osas taas

ekstensiivseks, sest kemikaalide kasutamine vähenes tunduvalt. Välja arvatud Sloveenias, langes kõigis Ida-Euroopa riikides veiste ja lammaste arv 50-80% (peatükk 1.3) [5]. Näiteks vähenes Lõuna-Poolas asuvatel Karpaatia mägede nõlvadel karjatatavate lammaste arv 90% [104]. Pool-looduslike rohumaad ohustas mahajätmine ja liigvähene karjatamine ja paljud kõrgväärtuslikud põllumaad on kadunud [105].

Mõned mahajäetud alad on kesastunud ja mõned metsastatud (sageli kiirekasvuliste monokultuuridega) puidu tootmise eesmärgil. Maade mahajätmine on olnud eriti ränk Eestis, kus põllumaadest on söötis 30% ja pool-looduslikest rohumaadest võssa kasvanud 60% [22].

Ungaris on kaheksakümnendate aastate keskelt kuni 1998. aastani 44 000 ha pustasid kadunud seetõttu, et seal hakati intensiivkorras kasvatama maisi ja päevalille. Bioloogilise mitmekesisuse vähenemist soodustas eraomandi taastamine ning turunõudlus [22].

Euroopa Liidu seadusandlus

Kõrgväärtuslike põllumajandusmaade kaitse **Natura 2000** programmi raames on väga oluline, kuid mitte piisav abinõu. Kaitsetsoonidesse hõlmatakse parimal juhul kuni kolmandik kõrgväärtuslikest põllumaadest. Väljaspool kaitsealasid sõltub liigirikaste piirkondade säilitamine ühtse põllumajanduspoliitika abinõude õigest rakendamisest [100].

Ühtne põllumajanduspoliitika pole seni pool-looduslike rohumaade suhtes soodne olnud. Suure loodusväärtusega talud saavad keskmiselt kaks korda vähem esimese samba pindalatoetusi, sest nende tootlikkus on väiksem. Samal ajal sõltuvad kõrgväärtuslikud põllumaad ÜPP toetustest palju enam ja seega on ka tundlikud igasuguste kärbeta suhtes. Väikese loodusliku mitmekesisusega põllumaad esimese samba toetused vastavad 26% toodangu väärtusest samal ajal kui loodusväärtuslikes taludes on see suhe 54...60% [106].

ÜPP 2003. aasta reformi mõju on ebaselge. Riikides, mis läksid üle pindalatoetustele, peaks kõrgema väärtusega talude okukord pikka mööda paranema, kuna subsiidiumid jagatakse ringi väiksema tootlikkusega aladele [107]. Teiselt poolt on ennustatud, et otsetoetuste lahutamine toodangu liigist toob kaasa ääremaade mahajätmise või hoopis tootmistevõime intensiivistamise [108].

Uutes liikmesriikides rakendatakse ellu ühetaolist hektaritoetust, kuid omariiklikud juurdemaksud võivad leida erinevat kasutust.

Põllumajanduslikud keskkonnatoetused ja vähemsoodsate alade toetused võivad kaasa aidata kõrge loodusväärtusega alade majandusliku konkurentsivõime tõusule. Seetõttu peaks nimetatud programmid kindlasti sisaldama toetusi ekstensiivsele karjatamisele ja niitmisele. Paljud talud, mis kasutavad vähe kemikaale, saaksid kergesti üle minna mahetootmisele ja hakata taotlema mahetootmise subsiidiume. Vähemsoodsate alade toetused ei tohi kaasa tuua tootmise intensiivistamist. Vähemsoodsate alade määruse artikkel 16 kohaselt saab toetusi anda Natura 2000 aladel asuvate kõrgväärtuslike põllumaad majandamiseks.

Kvootide jagamine Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele põhineb viimaste aastate madalatel tootmisnäitajatel. Kui piima tootmine ühe lehma kohta kasvab, peab veiste arvu kvote veelgi vähendama. Tekib küsimus, kas sel teel toetatakse tootmise kontsentreerumist üksikutesse suurmajanditesse või hoopis ekstensiivset loomapidamist? [22].

Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid Eestis 2003. aastal: kõige populaarsemad olid mahepõllumajandus ja pool-looduslike rohumaade hooldamine kohalike loomatõugude pidamise teel.

2003 aasta andmetel oli SAPARDI programmi raames Eestis välja jagatud 940 miljonit EEK, kokku 1200 projektile. Kuna raha antakse kätte alles peale tegevuste kontrollimist, oli tegelikke väljamakseid 320 miljonit EEK.

Põllumajanduslike keskkonnaprogrammide reale oli 2003. aastal kirjutatud 38 miljonit EEK, millega nähti ette keskkonnahoidlike majandustegevuste edendamist ja alternatiivsete tootmisvõtete kasutamisest tingitud kasumite vähenemise heastamist. Peamised tegevusvaldkonnad selleks olid mahepõllumajandus ning kohalike hobusetõugude kasvatamine. Maastike hooldamiseks anti 19 miljonit EEK (1,2 miljonit EUR). Kogu SAPARDI 3 meetme "alternatiivsed majandustegevused" jaoks määrati 2003 aastal 171,1 miljonit EEK, taotleli aga kokku 197 miljonit EEK.

Eestis on alternatiivsete majandustegevuste tähtsaks osaks on pool-looduslike maastike hooldamine. Viimase 10 aasta jooksul tugevasti kahjustada saanud **oluliste linnualade** säilimiseks tuleb seal pidada hobuseid, lehma ning lambaid. Eestis oli 2003 aastal populaarne kohaliku hobusetõu karjatamine rannaniitudel.

Enne 2003. aastat oli loodushoiutoetusi antud ainult Lääne Eesti rannikul, Matsalu Rahvuspargi ümbruses. Möödunud aastal oli aga suurim taotleja Saaremaa, kus sõlmiti üle 300 lepingu, kokku 3,8 miljoni EEK

Aenga rannaniidul on ca 80 hektari suurune koppel, kus 8 perekonda karjatavad eesti maatõugu hobuseid. Projekti algatas Eesti Hobuse Aretajate Seltsi esimees Ago Ruus. Varem peeti samal laiul ainult lambaid ja noorveiseid. Kopli taastamise eest oli toetus 1000 EEK hektarilt. Lisaks taastati ka alvar. Loopealse taastamistöde hulka kuulus noorte kadakate kasvu takistanud mändide väljajuurimine, hektari kohta saadi tasuks 420 EEK. Kuna Aenga laid kuulub kaitstavate alade võrgustikku, tuleb sinna tulevikus rajada ka linnuvaatlustorn ja matkarajad ning infostend juhendiga, kuidas hobuste läheduses käituda. Kohalikud maaomanikud said kompensatsiooni ning neile tutvustati uue maastikukaitseala loomise plaane eelnevatel teavitusüritustel.

Foto: Tihuse turismitalu hobused. Allikas: www.esthorse.ee

Muhu saarel asuva Tihuse turismitalu omanik Martin Kivisoo ise kõrge loodusväärtusega maid ei oma. Kuni novembrikuuni hoiab ta oma 70 hobust 180 ha suurusel Võilaiul, mille eest ta 25% oma toetusest maaomanikule maksab. Laidudel asuvad loopealsed on võsastunud ja kadakate vahel on näha vaid üksikuid orhideesid.

Hiiumaale lähim laid Saarnaki asub saarest 3,5 km augusel. Seal pidas 2003 aasta suvel kaks perekonda kokku 1005 lammast. Loomade ülemereveo eest tasus kohalik kaitseala juhatus.

Foto: Peeter Vissak, FoE Estonia. Poollooduslikest puisniitudest on järel alla 1 tuhandiku kunagisest pindalast.

Saare maakonna Orissaare vallas puhastati talvel võsast umbes 1 hektar **puisniitu**, jättes alles vaid tammed ja sarapuud. 2003. aastal hakkasid seal jälle kasvama mitmed haruldased orhideeliigid, nagu kaunis kuldking (*Cypridepium calceolus*) ja lõhnav käoraamat (*Gymnademnia odoratissima*). Saare maakonna keskkonnateenistuse ametnike sõnul on poollooduslike alade taastamine tunduvalt raskem töö, kui lihtsalt hooldamine ja seetõttu tegid nad ettepaneku vastavate tegevuste toetusi diferentseerida (Maaleht).

Foto: Peeter Vissak, FoE Estonia. Kaunis kuldking

Mõnede toetuste määrad Eestis, EEK:

	Maahooldustoetus & SAPARD, 2003	Maaelu arengu kava meetmed, 2004-2006
Puisniidu hooldamine ja taastamine, ha	2000,00	1. aastal 3865,96 2.-5. aastal 3126,03
Puiskarjamaa, m	750,00	Keskkonnaspetsialistide hinnangul on enamikul poollooduslikel kooslustel (v.a puisniidud) soovitatav nii karjatamine kui niitmine, mistõttu on ka kõigil kooslustel, v.a puisniidud, võrdne toetuse määr. Kuna erinevate koosluste piirid ei ole looduses selgelt määratletavad, on üks toetuse määr ka otstarbekam. Seetõttu on kulud ja saamatajäänud tulu enamiku koosluste puhul 1399,00 krooni hektari kohta
Rannaniidu hooldamine, ha	1000,00	1399,00
Loopealsete hooldamine, ha	420,00	1399,00
Lammi- ja sooniidud, ha	650,00	1399,00
Aruniidud, ha	350,00	1399,00
Karjatarade ehitamine, m	10,00	1399,00
Eesti hobuse kasvatamise toetus aastas	1500,00	2550,00

Foto: www.esthorse.ee

Eesti hobune pool-looduslikul rannakarjamaal [109]

Eesti rannaniidud nii mandril, saartel kui laidudel on tähtsad lindude elupaikadena ning haruldaste orhideede kasvukohtadena. Pool-looduslike koosluste hooldamisel on olulisel kohal hobuste, lehmade ning lammaste karjatamine. Viimase viieteistkümne aasta jooksul on suurem osa pool-looduslike rohumaid hooldamatuse tõttu võsastunud. Selliste rohumaa taastamiseks ning rannakarjamaade taaskasutuselevõtuks on kasutatud nii SAPARD'i raha kui ka põllumajanduslikke keskkonnatoetusi. Tänu Euroopa Liidu laienemisele on põllumajanduslike keskkonnatoetuste kasutamine muutunud populaarsemaks, olulise loodusväärtusega alad liidetakse NATURA 2000 võrgustikku ning suureneb lootus hoida alles nii traditsioonilised maastikud kui kohalikud loomatõud

Photo: Szilvi Sándor

Ungari hallveised Somogy piirkonna rohumaadel [110].

Kuigi Somogy piirkonna pool-looduslike rohumaad on sajandite vältel karjatatud, on need siiski nüüd mahajäetud ja umbrohtunud, kuna loomade arv on kahel viimasel aastakümnel järsult vähenenud. Karjatamise taaselustamisega tegeleb looduskaitse seltsi kohalik rühm (Somogy Provincial Association for Nature Conservation, SPANC), kes on kokku ostnud sadu hektareid liigirikkaid rohumaad koos järvedega. Seal praktiseeritakse põllumajanduslike keskkonnatoetuste abil ekstensiivset rohumaaviljelust, kalandust ja ökoturismi. Karja hoitake väljas aastaringelt ilma lisaööta andmata.

Foto: www.bilekarpaty.cz

Maastik Valgete Karpaatidega [111]

Valgete Karpaatide mäeahelikus Tšehhi-Slovaki riigipiiril leidub tuhandeid hektareid rohumaad, kus kasvavad unikaalsed orhideed. Tegemist on euroopa liigirikkaimate biotoopidega. Maastikku ilmestab ka küllaltki hõre inimasustus, mida nimetatakse "kopanice" tüüpi küladeks. Vanasti hooldati siinseid rohumaad niites neid korra aastas ning karjatades vahel sügiseti lambaid ning veiseid. Intensiivne kollektiviseeritud põllumajandustootmine kahustas Valgete Karpaatide maastikku tugevasti. Suuri vajakandvaid põllulappe on mõjutanud erosioon. Täna toetatakse allesjäänud niitude ekstensiivset majandamist, mahajäetud puisniitude taastamist nii omariiklike kui euroopa Liidu toetustega (sealhulgas Tšehhi vabariigis ka SAPARDI rahaga). Mäestik on võetud looduskaitse alla ja osa sellest liidetakse NATURA 2000 võrgustikku. Suurimaks majanduslikus väljakutseks on see, kuidas tagada ekstensiivse rohumaaviljeluse äratasuvus. Lahendustena on pakutud heina lternatiivseid kasutusviise ja ekstensiivset karjatamist. Arengu lähtepunktiks on segatüüpi mahepõllumajandus, talus toodetud toiduained ning ökoturism. Puuviljakasvatus on jälle populaarsemaks muutunud, kaubeldakse kohaliku õunamahla ja ploomibrändiga (slivovice). Siiski jätkub inimeste lahkumine linnadesse.

Soovitused uutele liikmesriikidele pool-looduslike rohumaade taastamiseks:

- Kasutage piisavalt raha hästikavandatud põllumajanduslike keskkonna-programmide elluviimiseks, kaasa arvatud abinõud heina ja karjamaade ekstensiivseks majandamiseks.
- Kavandage ja viige ellu vähemsoodsate alade meede eesmärgiga toetada ekstensiivset põllumajandust.
- Määratlege Natura 2000 alad selliselt, et need hõlmaksid kõrgväärtuslike põllumaid. Kasutage artiklit 16 ja soodustage vähemsoodsate alade toetustega karjatamistegevust Natura 200 aladel.
- Kasutage õiglast kvootide jagamist, millega jääb alles ekstensiivne loomapidamine pool-looduslikel rohumaadel.
- Otsetoetuste juurdemaksed tuleks kasutada selliselt, et jätkuks pool-looduslike rohumaade ekstensiivne majandamine ja et neid ei küntaks üles.

1.7 Supermarketid ja toidukaupade ning loomade kaugveod

Muudatused põllumajanduses ja toiduainete töötlemises ning jaotamises on pikendanud põllumajandussaaduste rännakut farmist taldrikuni. Euroopa Liidu laienemine ning kaubanduspiiride kaotamine koos paisuvate hulgikaubanduskettidega suurendavad põllumeeste ja tarbijate vahelist kaugust üha edasi. Ida-Euroopa maad peaksid looma aktiivse poliitika, mis edendaks pidevalt kasvava transpordi asemel kohalikke toiduainete tootmist.

Toiduained on rohkem rändama hakanud kui kunagi varem. Suured veoautod sõidutavad saksa ja taani sigu üle Alpide Itaaliasse, kus neist loomadest sinki valmistatakse ning kust järgmised veoautod kauba üle mägede tagasi Saksamaa ja Hollandi kauplustesse toovad. Tuntud on näide maasikajogurti topsi kohta, mille üksikute komponentide transpordi kogupikkus ületas 8000 km [112].

Maailma toiduainetööstuse toodang kasvas 1968. aastast kuni 1998. aastani 85% võrra, samas kui rahvusvaheline toiduainete transport suurenes 182% [61]. Euroopa Liit on sõjajärgse toidunappuse asendanud aastatepikkuse ületoodanguga, import ja eksport aga on kasvanud veel suurema kiirusega. Euroliidus on viimastel aastatel veoste transport edenenu jõudsamalt kui muud majanduslikud näitajad, vaatamata ametlikule soovitusel lahutada majanduskasv transpordi kasvust.

Foto: USDA

Ülemaailmne nisukaubandus.

Toiduainete transport on muutunud nimetamisväärsaks keskkonnasaastajaks ning kasvuhuonegaaside tekitajaks. Iga kilogrammi Uus-Meremaalt imporditud kiividega kaasneb ka 1 kg süsihappegaasi heide [114]. Itaaliast Rootsi veetavate porgandite transpordi energiakulu oleks poole väiksem, kui rootslased lepiksid kodumaise juurviljaga [115]. Toiduohutuse vähenemisele aitavad kaasa keemilised lisandid ja konservandid, mida tuleb pikkade vedude ning ladustamiste korral kasutada.

Suur osa olemasolevast transpordist on kasutu ning majanduslikus mõttes absurdne edasi-tagasi liikumine. 1998. aastal impordis Suurbritannia Hollandist 61 400 tonni ja eksportis samasse 33 100 tonni linnuliha. 1997. aastal vedas ühendatud Kuningriik sisse 126 ja välja 270 miljonit liitrit piima [61]. Sellises ebaloogilises „vahetuskaubas“ on suur roll supermarketite tsentraliseeritud hulgikaubandusel.

Elusloomade vedu: piinarikkad sõidud

Elusloomade kaugveod on oluline vaidlusteema, kuna need põhjustavad loomadele suuri kannatusi ja suurendavad haiguste leviku riski. Igal aastal veetakse ühest liiduvabariigist teise kokku 3 miljonit veist, 11 miljonit siga, 2,5 miljonit lammast ning kitse, ning kümneid tuhandeid hobuseid [116].

Sellise loomakaubanduse tulemusel tõusis 2002 aastal järsult suu- ja sõrataudi haigestumiste arv. Loomad, keda viiakse uude kohta kas nuumale või tapale peavad taluma suviti suurt kuumust, ruumipuudust, liiga madalat laged, veepuudust, ebapiisavat ventilatsiooni, saavad vedamise käigus haiget ning sõidud on lihtsalt liiga pikad. Reis võib olla kuni 90 tunni pikkune. Põllumajandusloomi veetakse ka kolmandatesse riikidesse, eriti Liibanoni ning Egiptusesse, seda motiveerib igal aastal kümnete miljonite eurodeni ulatuv ekspordi-subsiidium [117].

Julma elusloomade veo äri on juba liitunud ka Ida-Euroopa: näiteks 2001 aastal veeti Euroopa Liidu tapamajadesse 61 000 hobust Rumeeniast ning 40 000 hobust Poolast. 95% neist veeti Itaaliasse, kus asuvad liidu suurimad tapamajad. EL ühisturu laienemine Ida-Euroopasse loob Komisjoni sõnul „uued perspektiivid loomade vedudeks“ [116]. Tõepoolest: Elussigade eksport Tšehhimaalt on peale Euroopa Liiduga liitumist kahekordistunud. [119].

Euroopa tuur sigadele

Heaks näiteks on Taani sealihatootjate tegevus. Tuur algab kas Rumeenias või mõnes muud idabloki riigis, kus põrsad sündisid. Kolme kuu vanused kesikud laaditakse veoautodele ja saadetakse Kataloonias asuvasse tööstuslikku seakasvatust. Kiiret sealihakasvu soodustavad antibiootikumid, söödad ning söötmissaadmed on taanlaste poolt. Kui nuumikud on 7 kuu vanused, laaditakse nad uuesti veoautodesse ja viiakse naabruses asuvasse tapamajja. Rümbad saadetakse külmutusautodega Taani, kus sealihakombinaat neid töötleb ning pakendab. Seejärel veavad kaubaautod sealihatooted uuesti üle kogu Euroopa laiali. Samuti eksporditakse neid tooted ÜPP raames antava ekspordisubsiidiumi toel kolmandatesse riikidesse [120].

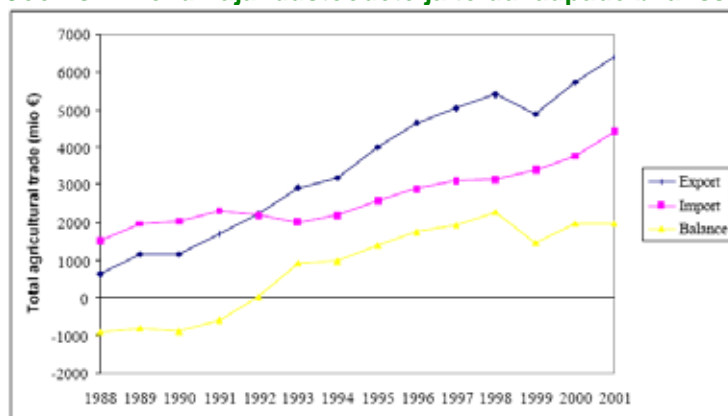
Peale hiljutisi toiduskandaale leidis avalikkuse seas lõpuks toetust loomade heaolu eest võitlevate organisatsioonide nõue elusloomad ringiveod peatada. Euroopa Komisjoni loomade tervise ja heaolu teaduslik komitee järeldas 2002 aastal, et loomade veod peavad olema võimalikult lühikesed [121]. Euroopa Parlament on korduvalt teinud ettepaneku piirata vedude kogupikkust 8-9 tunniga [122, 123]. Siiski on mitmed liikmesriigid sellele vastu olnud, näiteks Prantsusmaa, Hispaania, Itaalia ja nüüd ka Poola [125]. Komisjon tuli välja kompromiss-ettepanekuga nõuda iga 9 veotunni järel 12 tunni pikkust puhkeperioodi. Nende pauside ajal jääksid loomad aga veokitesse kinni ja kokkuvõttes pikendaks see nende kannatusi veelgi [116].

Euroopa Liidu laienemise tagajärjed

Ennustused, mille kohaselt raudse eesriide langemise tagajärjel ühisturg Ida-Euroopa odavate toiduainetega üle pidi ujutatama, osutusid enneaegseteks. Kuigi üheksakümneandel kahekordistus Ida-Euroopa päritolu toidukaupade sissevedu Euroopa Liitu, suurenes samasuguste kaupade vedu Lääne-Euroopast Ida-Euroopasse samal ajal kümme korda. Kaupade bilanss osutus negatiivseks (joonis 7) [125]. Peamiseks põhjuseks oli Ida-Euroopa riikide suurenenud huvi Läänes töödeldud toidukaupade vastu [16]. Paljud kohalikud tooted, nagu jogurtid ja karastusjoogid, on asendunud Läänest pärit samalaadsete kaupadega.

Euroopa Liidu põllumajandusvolinik Franz Fischler teatas hiljuti, et sealihavedu EL-15 riikidest tulevastes liikmesriikidesse on alates 1999. aastast kasvanud 100 000 tonni võrra ning seda osaliselt ÜPP subsiidiumide toel. Vastupidisel suunal on kasvanud linnuliha vedu vanadesse liikmesriikidesse, mis 1994. aastal oli 78 000 tonni ja 2003. aastal ulatus üle 170 000 tonni [126]. Samal ajal kutsus turgude küllastumine subsideeritud lihaga esile Poola põllumeeste protestilained ja põhjustas uue, ultranatsionalistliku poliitilise partei sünni.

Joonis 7: Põllumajandustoodete ja toidukaupade bilanss EL 15 ja CEE-10 maade vahel.

Allikas: Swinnen

Kui ei rakendata aktiivseid poliitilisi abinõusid kohaliku toidainetööstuse edendamiseks, jätkub ka elusloomade ja toidukaupade kaugvedu, mida toetavad nii kaubandusbarjääride kadumine kui suurte hulгимүүгикettide laienemine Ida-Euroopasse. Toiduaineid veetakse jätkuvalt üle kontinendi, millega kaasnevad negatiivsed mõjud keskkonnale, toiduohutusele ning maamajandusele. Võrreldes eelmise aataga kolmekordistus Taanist uutesse liikmesriikidesse veetava sealihaga kogus juba kahe laienemisjärgse kuu jooksul [127].

Supermarketid

Toiduainete jaotamise kohaliku iseloomu kadumisel on suur osa **hulgikaubanduskettidel**. Viimastel aastakümnetel on Ida-Euroopasse paiskunud sellised tuntud rahvusvahelised firmad nagu Tesco, Ahold ja Carrefour, kes on äärelinnadesse rajanud hiiglasuured kaubanduskeskused ja vallutanud suure osa toidukaupade turust väikeste poodide sulgemise arvel [128]. Tšehhi Vabariigis kasvas hulgikaubanduskettide osakaal toidukaubaturul 8% 1993 aastal kuni 53% aastaks 2003.

Selline radikaalne ja kiire muutus mõjutab otseselt nii põllumehi, tarbijaid kui keskkonda. Kesk- ja Ida-Euroopas on hulgikaubanduse sektori **kontsentreerumine** teinud läbi **U-tähe kujulise kõvera**. 1990 aastatel toimunud riikliku hulgikaubandussektori erastamine tekitas arvukalt väikesi poode ja väiksemaid hulgimüügikette. Supermarketite ilmumisega tunnistasid Ida-Euroopa riigid uue massilise kontsentreerumise ja tsentraliseerumise lainet, mille eesotsas on seekord eraomandisse kuuluvad ja peamiselt välismaist päritolu firmad [129].

Suurte hulgimüügikettide sissetung hõlmab ka ülemineku üleriigilisele **tsentraliseeritud ümberjaotamisele**. Näiteks on "Tesco"l Varssavi lähistel suur jaotuskeskus, kuhu veetakse varusid kogu Poolast ja saadetakse sealt kogu riigi ulatuses paiknevatesse supermarketitesse. Järgmine etapp, mille Euroopa Liidu laienemine kaasa toob, on üleminek omariiklikelt ümberjagamiskeskustelt riigipiire ületavale varustussüsteemile, mida koordineeritakse mitme riigi ulatuses. Näiteks Ahold on juba liitnud ühtse koordineerimise alla oma tegevuse Poolas, Tšehhis ja Slovakkias, millega ta suudab kokku osta kõige soodsamad toiduained ja müüa neid kogu antud piirkonnas [129].

Selline supermarketite revolutsioon ähvardab turult välja tõrjuda hulga **väiketootjaid**. Suured tsentraliseeritud kokkuostuga hulgimüügi-ketid vajavad suurtes kogustes normeeritud kaupa. Hulgimüüjatel on mugavam tegeleda väikese arvu suurtootjatega kui suure arvu väiketalunikega. Väiketootjad ei suuda sageli anda normidele vastavaid tooteid või teha vajalikke investeeringuid standardsete kaupade tootmisele üleminekuks [129].

Hulgimüügifirmad dikteerivad tootjatele ka kaupade kokkuostuhinna. Varustajatele avaldatakse tohutut survet, seades nad valiku ette: kas lasta hinnad alla või kaotada turg üldse. Sageli küsitakse varustajatelt tasu selle eest, et nende kaubad üldse müüki pannakse, samuti poes riknenud kauba, reklaamkampaniate ja turuuringute eest. Supermarketite ranged nõuded kaupade ühetaolise ning kosmeetilise väljanägemise osas – mis lähevad Euroopa Liidu nõuetest kaugemale – sunnivad põllumehi suuremas koguses pestitsiide tarvitama.

Poliitiline alternatiiv: lokaliseerumine

Kohalikuks tarbimiseks toodetud kohalikke kaupade koguse kasv suurendaks toiduohutust ja vähendaks loomade kannatusi, transpordikulusid, ummistusi, pakendamist ning keemiliste säilitusainete kasutamist. Lühemad toiduketid tugevdaksid kohalikku majandust ja kindlustaksid rohkem töökohti, hoides raha ringlust kohalikus piirkonnas, selle asemel, et mujal asuvatele suurfirmadele kasumit tuua.

Poliitiliseks eesmärgiks peaks olema lühendada vahemaad tootjast tarbijani kus vähegi võimalik, selle asemel, et kaupade kaugvedusid toetada. Rahvusvaheline kaubandus peab muidugi jätkuma, kuid see ei peaks saama arengu

lõppeesmärgiks. Pidevalt kasvav liiklus ja kaubandus on pikemas perspektiivis põhjendamatu, kuna maailma ressursid pole ammendamatud ja kliimamuutuste oht on ilmselge. Kaugvedudega kohale toodud toidukaupade madalad hinnad on kunstlikult tekitatud ning ei kajasta tegelikke kõrgeid väliskulusid (näiteks sudu ja kasvuhoonegaaside emissioonide mõju, maanteede ehitus maksumaksja raha eest). Üks lahendusi oleks selliselt saanud kaupade hinna korrigeerimine **transpordi keskkonnamaksustamise**

Kohalik turg Slovakkias

Photo: Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia

ja sel teel tekkinud väliskulude sissearvestamisega.

Lokaliseerumist saab motiveerida, toetades kohalikke töötlevaid tööstusi, põllumajandustootjate ja piikondlike kokkuostjate ühistegevust ja otseturustuskeeme (talunike kauplusi, külapoode, kohalikke varustuskeeme, kohaliku omavalitsuse poolt toetatavaid toidukaubaturgusid) julgustades [130, 131, 132]. **Talunike turugutelt** saavad tarbijad osta värskaid toidukaupu mõistliku hinna eest, kusjuures talupidajale jääb rohkem raha alles kui supermarketi kokkuostjaga kaubeldes. Nagu igasugustes muudes otsekaubanduse skeemides, stimuleeritakse nii sidemeid kohalike tarbijate, tootjate ning töötajate vahel. Sellega sageneb ka raharinglus, enne kui ta antud piirkonnast väljub. Ka linnades on sellel positiivne mõju, kuna sealsed kauplused registreerivad suuremat läbimüüki päevadel, kui poes korraldatakse talunike turgu [133]. Supermarketite tulud lahkuvad antud piirkonnast peaaegu silmapilkselt. Ühendatud Kuningriigis asuv hulgemüügifirma leidis, et iga uue kaubanduskeskuse avamisega kadus piirkonnast keskmiselt 273 töökohta [134].

Talunike turud teevad mitmes Lääne-Euroopa riigis läbi renessansi. Ühendatud Kuningriigis tõusis nende arv nullist (1997) kuni 240-ni (2000), kusjuures seda saatis ametnike suur toetus [133]. Paljudes Ida-Euroopa riikides on siin veel suured eelised säilinud ja neid ei tohiks kaotada. Siiski teevad otsuselangetajad sageli talumeeste turgudele suuri takistusi, selle asemel, et neid soosida. Maaelu arengu meetmete hulgas on palju võimalusi kohalike algatuste toetamiseks. LEADER+ programm toetab kohalikul algatusel põhinevaid uuendusprojekte.

Soovitused uutele liikmesriikidele kohalike toidukaupade turustamise edendamiseks:

- **Toetage algatusi, mis julgustavad kohalikkude tootmist kohalikele tarbijatele, näiteks rajades linnadesse ümbruskonnas toodetud toidukaupade turgu. Selleks saab kasutada Maaelu Arengu ja LEADER + programmi raha.**
- **Reguleerige suurte hulgemüügiturgude paisumist ja piirake nende turuosa sobivate konkurentsireeglitega.**
- **Avaldage Euroopa Liidule survet, et kehtestataks üleüldine ajapiirang elusloomade kaugveo osas.**
- **Avaldage Euroopa Liidule survet, et transpordile kehtestataks süsihappegaasimaks või muud keskkonnamaksud eesmärgiga kajastada toiduainete hinnas ka nende kaugveo tegelikke kulusid.**

1.8 Geneetiliselt muundatud põllukultuurid

Põllukultuuride geneetiline muundamine on põllumajanduse industrialiseerimise tipp, mis toob kaasa kõik monokultuuride intensiivtootmise pahed. Uued liikmesriigid peaksid GMOde suhtes äärmiselt ettevaatliku hoiaku võtma ning võimaldama oma kodanikel vastavates otsustes kaasa rääkida.

Muundkultuuridesse on siirdatud võõrgeene teistelt taimeliikidelt eesmärgiga suurendada kasvatatava saagi vastupanuvõimet umbrohumürkidele või kahjurputukatele. Esimesel juhul võib farmer muundkultuuri põllule mürke pritsides tappa kõik taimed peale soovitud saagi. Teisel juhul toodab GMO-kultuur ise mõnda toksini, mis on kahjurputukatele vastu näidustatud [135].

Hinnasoodustuste või kvaliteeditõusu osas ei ole avalikkusele biotehnoloogiakompaniide poolt antud lubadused täitunud, küll aga on suurenenud riskid keskkonnale ning tarbijate ja farmerite tervisele [136].

⊗ **Terviseriskid:** Muundtoidus sisalduvad uued ühendid võivad esile kutsuda varem tundmatuid allergiahaigusi. Mõnel juhul võib väheneda patsiendi poolt kasutatavate antibiootikumide ravitoime. Samuti on vaieldud taimede poolt toodetavate toksinide ohutuse üle tarbijate tervisele. Briti meedikute ühing, mis esindab enamuse Ühendatud Kuningriigi arstide arvamust, on avaldanud üleskutse muundtoiduainete tervisemõju täiendavateks uuringuteks. GMO-d on üks valdkondadest, kus tuleks lähtuda ettevaatus-põhimõttest [137].

⊗ **Kahjuritõrjevahendite kasutamise suurenemine:** Kuigi biotehnoloogiakompaniide lubaduste kohaselt pidi muundkultuuridele üleminek kaasa tooma kemikaalide kasutamise vähenemise, on

Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringud tõestanud vastupidist. Peale esialgset umbrohu taandumist ilmusid GMO-põldudele uued ja pritsimise suhtes vastupidavamad liigid, mistõttu farmeritel tuli pestitsiidide kogust suurendada. See omakorda mõjus kahjulikult nii looduskeskkonnale kui farmerite rahakotile. Viimase 8 aasta jooksul on USA põllumajanduses muundkultuuride põldudele pritsitud kokku 20 000 tonni rohkem pestitsiide, kui enne GMOdele üleminekut [137].

⊗ **Keskkonnasaaste:** Geneetiliselt muundatud organismide looduskeskkonda sattumise tagajärjed on ette ära arvatud. Muutunud geenid hakkavad levima putukate poolt edasi kantud taimetolmuga. Sõltuvalt sordist võivad muundkultuurid ristata kuni 20 km kaugusel tavapõldudel ning vabas looduses kasvavaid sugulasliike [138]. Kuna Euroopa supermarketid keelduvad GMO-tooteid müümast, tekitab selline saaste ümbruskonna farmeritele suuri kahjumeid. GMO-vabasid põlde ohustavad ka eriti vastupidavateks muutunud umbrohud.

⊗ **Suurkorporatsioonid väiketalude vastu:** Muundkultuuridega ajab äri käputäis ülemaailmselt tegutsevaid rahvusvahelisi suurettevõtteid - näiteks Monsanto, Bayer ja Syngenta – , ühtlasi on nad ka suurimad pestitsiidide tootjad. Sageli on muundkultuuri ainuke eelis vastupidavus sama firma poolt toodetud umbrohutõrjekemikaali suhtes. Korporatsioonid üritavad toidutootmist oma kontrolli alla saada, ostes üles seemnekompaniid, patenteerides seemneid ja sidudes farmereid eksklusiivsete lepingutega. Põllumeeste õigus kaitsta ning kasutada enda poolt toodetud seemnematerjali, mis on põllumajanduse alustalaks, on esimest korda sattunud tõsisesse kadumisohtu. Monsanto on kohtusse kaevanud sadu USA ja Kanada farmereid, et viimased ei saaks kaitsta oma seemnematerjali. Protsesse on alutatud ka selliste põllupidajatega, kes pole GMO seemneid kunagi ostnud, vaid kelle põldudele on võõrgeenid sattunud naabruses asuvatest majanditest [136].

⊗ **Terviseriskid:** Geenmuundatud toidus sisalduvad uued ühendid võivad tekitada uusi allergiaid. Antibiootikumidele vastupidavad markergeenid , mis on paljudesse geneetiliselt muundatud põllukultuuridesse siirdatud, võivad vähendada tervishoius kasutatavate antibiootikumide tõhusust [139]. Samuti on vaieldud taimedes sisalduvate toksiinide üle. Briti Meditsiinitöötajate Ühing , mis esindab suuremat osa Ühendatud Kuningriigi arste, kutsus üles tõhustama uuringuid geenmuundatud toiduainete tervisemõjude välja selgitamiseks [140].

Muundkultuuride läbikukkumine Euroopas

Samal ajal, kui USA on juba üle kümne aasta muundtoitu soosinud, pole suuremas osas Euroopas need kultuurid veel levinud. Euroopa riikidesse on imporditud teatud kogus muundkultuuridest valmistatud loomasööta ja seda on ka põllumajandusloomadele söödetud. Ainuke Euroopa riik, kus muundkultuure äriiselt otstarbel kasvatatakse on Hispaania ja sellega on kaasnenud ka võõrgeenide levik naaberpõldudele. Viimast asjaolu hoitakse avalikkuse eest ranges saladuses [140].

Euroopa Liit kiitis 1990ndatel heaks 18 GMO-toodet. Peale 1998. aastat pole rohkem uusi muundkultuure kasvatamiseks ega liitu importimiseks luba saanud. Viis Euroopa Liidu liikmesmaat on üheskoos otsustanud uusi heakskiitudokumente blokeerida, kuni pole välja töötatud ja vastu võetud igakülgset seadusandlust GMOde kohta. See on kaasa toonud **de facto moratoriumi** GMOdele Euroopa Liidus. Lisaks on **viis liikmesmaat oma riigis keelustanud** 8 Euroliidu poolt heaks kiidetud muundkultuuritoodet. Teatud tingimustel on liikmesriikidel õigus liidu tasandil heaks kiidetud tooteid oma maal ajutiselt keelustada või piirata.

Viimastel aastetel on Euroopa Liidus vastu võetud **uusi** muundkultuuride valdkonda reguleerivaid **seadusi**. Uus **loaväljastamisdirektiiv** (2001/18/EC) nõuab ettevõtelt oma muundkultuurisortide keskkonna- ja tervisemõjude riskihinnanguid. Uus **sildistamise** direktiiv kehtestab nõuded jälgida muundkultuuri „põllult kahvlini“ ja sildistada kõik toiduained, kuhu on kogemata sattunud üle 0,9% geenmuundatud organisme.

Liikmesriigid töötavad välja rahvuslikke seadusi muund- ning tavakultuuride **kooseksisteerimise** kohta, et vältida saastumist. Rahvuslikud seadused **karistuste** kohta sätestavad trahvid tekitatud kahjude ning geenisaaste korral. Teadlased väidavad siiski, et mõnede kultuuride, näiteks rapsi puhul on kooseksisteerimine äärmiselt keeruline, kui mitte võimatu [141]. Ainuke kindel viis tagada põllumeestele ning tarbijatele valikuvõimalus, on luua suuri GMO-vabasid tsoone, kus muundkultuuride kasvatamine on täielikult keelatud.

Väljatöötamisel on ka uus direktiiv , mis seab piirangud muundkultuurigeenide **juhuslikule sattumisele seemnematerjali hulka**. Vaieldakse selle üle, kui palju tohib tava ja maheseemnematerjalis sisalduda

juhuslikku geenmuundatud materjali, ilma et sellest peaks põllumehi teavitama. Euroopa Komisjon on seda arutanud juba kolm aastat kuid kokkuleppele pole jõutud. Praegu Komisjoni laual olevas eelnõus on number 0,3-0,5%, Käesoleva aasta novembris tööd alustav Komisjoni uus kosseis peab selle otsuse lõpuks ära tegema. Keskkonnaaktivistid ning farmerite esindajad taotlevad, et lubatud piiriks oleks 0,1%, so kõige madalam lävi, mida katseliselt saab kindlaks määrata [142]. Suurem lubatud piirsisaldus toob kaasa muund-organismide massilise ja kiire leviku.

Euroopa Liidule on avaldatud survet, et ta avaks oma turu muundtoiduainetele. USA; Argentiina ja Kanada esitasid Maaailma Kaubandusorganisatsioonile kaebuse, mille kohaselt muundkultuuride moratorium EL poolt tekitaks „ebaseadusliku kaubandusbarjääri“ – samasugune kaebus esitati varem ka hormoonidega töödeldud liha kohta. 2004 aasta mais **eemaldas Euroopa Liit moratoriumi**, andes müügiloo uuele Syngenta muundmaisile (selle kasvatamiseks luba siiski ei antud). Otsus leidis suurt vastuseisu kõigi liikmesriikide poolt, avalikkus mõistis selle hukka ja ka teadlased vaidlustasid müügiloo ohutuse. Syngenta aga ei üritagi maisi müüma hakata, põhjendades seda toiduainetööstuse vastuseisuga.

Moratoriumi katkestamine ei tähenda veel, et Euroopa ujutatakse muundkultuuriga üle. Euroopa tarbijate seas on levind nii sügav usaldamatus muundtoidu suhtes, et supermarketid on keeldunud seda kaupa oma riulitele ladumast, hoolimata ametlikest heakskiitudest. Kuna nüüd tuleb sildistada ka muundkultuuridest valmistatud loomasöötasid, hakkavad toiduainetööstused ning kauplusteketid tähelepanu pöörama ka piima, liha ning munade päritolule ja neid andnud loomade söötmisele. Põllumehed ei soovi muundkultuure põllul kasvatada, kuna kardavad võimalikke saastetrahve ja kuna kindlustuskompaniid ei soovi eile kindlustuspoliise müüa [143].

Lisaks tekkivad üle Euroopa järjest uued **GMO-vabad tsoonid**. Mitmed piirkonnad nagu näiteks Ülem-Austria, Toskaana ning Wales on kehtestanud GMO vabade alade võrgustiku. Mõned nendest piirkondadest on vastu võtnud kohalikud keeluseadused. Üle 1200 linna Prantsusmaal ning üle 500 linna Itaalias (kaasa arvatud Rooma ning Milaano) on kuulutanud end GMO vabadeks piirkondadeks või asunud muundkultuuridest valmistatud toodete kasutamise vastasele positsioonile [144].

Olukord uutes liikmesmaades

Mitmetes uutes liikmesriikides, näiteks Poolas, Ungaris ning Tšehhi vabariigis, on toimunud muundkultuuride kasvatamise põldkatsed. Leedus, Slovakkias ning Sloveenias on neid katseid suudetud vältida. Poolas ja Ungaris katsetati GMOde kasvatamist põldudel 90. aastatel, kui valdkonda reguleerivaid seadusi polnud veel välja töötatud [145].

Viimastel aastatel on uued liikmesriigid küll Euroopa Liidu GMOseadusandluse üle võtnud, kuid pole suutnud seda **jõustada ega ellu rakendada**. Veel hiljaaegu pudusid Ida Euroopa maades vajalikud laboratooriumid, tollikontroll ja impordi seire mehhanismid. Seega polnud võimalik ka Muundkultuuride impordi või saastet jälgida ega vastavaid tooteid sildistada [145]. GMO kaupa võis märkamatuult kasvatada, osta ning müüa. Juhuslikud kontrollreidid Poolas, Eestis ning Sloveenias avastasid mitmel korral GMOsid sisaldavaid toidukaupu mida polnud sildistatud ega millel polnud luba [146].

Takistamaks muundtoodete levikut uutest liikmesriikidest vanadesse, aitab Komisjon Ida Euroopas rajada vajalikke laboratooriume ning ühtlustada muundkultuuride jälgimise süsteemi. Ainult **Rumeenia ning Bulgaaria**, kes peaksid Euroopa Liitu astuma aastal 2007, tegelevad laiaulatusliku muundkultuurikasvatusega, mida valitsuse poolt peaaegu ei kontrollita. Sama toimub veel idapoolsematel aladel, näiteks Ukrainas. Rumeenias pärines 50% 2002. aastal kasvatatud sojatoodangust Monsantoilt ja ilmselt jõudsid võõrgeenid ka naabruses asuvasse Serbiasse, kuna üle piiri toimetati hulgaliselt salakaupa [145]. Bulgaarias kasvatati 2000 aastal Monsanto GMO muundmaisil vaidetavalt 20 000 hektaril [147]. Kuna mõned sealsed põllukultuurid ei ole Euroopa Liidus heaks kiidetud, tuleb nendes kahes riigis enne liitumist suuri muudatusi ette võtta.

Ungari: muundkultuuride keelustamine ekspordi kaitseks

Ungari on ainuke uus liikmesriik, kus taimeseemnete kontroll GMOde sisalduse suhtes on süstemaatiline. Peale üheksakümnendate lõpul toimunud põldkatseid arendas Ungari välja suhteliselt hästi toimiva ning läbipaistva järelevalvemehhanismi. Riik suhtub muundkultuuridesse ettevaatlikult, kuna soovib kaitsta oma majanduslikke huve. Ligi 25% Ungaris toodetavast seemnematerjalist eksporditakse EL-15 riikidesse, kus Ungari on olnud heas kirjas, kui muundkultuuride ohu suhtes usaldusväärne piirkond [145]. Laienenud Euroopa Liidus saab müüa ainult rangetele nõuetele vastavaid

Muundkultuuride **legaalne staatus peale Euroopa Liidu laienemist** on muutunud oluliseks teemaks. Mõnedes uutes liikmesriikides oli heaks kiidetud selliseid muundkultuure, millel puudub Euroopa Liidu luba. Need tooted on liitumise hetkest ebaseaduslikud. Samas muutusid seaduslikeks kõik 18 Euroopa Liidus heaks kiidetud GMO kultuuri, mõned neist olid varem olnud enamustes Ida-Euroopa riikides keelatud. Uued liikmesriigid ei peaks selliseid taimi automaatselt üle võtma. Saab kasutada EL direktiivi 2001/18/EEC artiklis 23 ette nähtud võimalust muundkultuuride ajutiseks keelustamiseks oma riigis. Liidus heaks kiidetud GMO kultuure ei peaks tutvustama enne põhjaliku seadusandluse kehtestamist (vt kaht eelmist punkti) ega enne piisavat riskide hinnangut avalikkuse osavõtul ning arvestades iga riigi looduslikke iseärasusi. Samuti pole mõtet kiirustada enne, kui Euroopa Liidus pole kehtestatud range üleliidulisi seadused muundkultuuride kasvatamise kohta, kaasa arvatud koosseisusteerimine ja vastutus [148].

Kuus uut liikmesriiki aitasid koos enamuse vanade liikmesriikidega 2004 aasta juunis **blokeerida liidu heakskiitu Monsanto uuele geenmuundatud rapsisordile**. Vaatamata teadlaste poolt tõstatatud küsimustele uue rapsisordi tervise ja keskkonnamõju kohta, hääletasid selle heakskiidu poolt Tšehhi, Slovakkia ja Läti, Sloveenia jäi erapooletuks. See hääletus oli esimeseks katseks laienenud Euroopas peale moratoriumi kehtestamist [149].

Foto: Tõnu Oja, FoE Estonia Nii näeb välja rapsipõld

Eesti sattus keskkonnaorganisatsioonide kriitika alla, hääletades Euroopa Liidus ühena vähestest riikidest geneetiliselt muundatud (GM) maisi ühisturule lubamise poolt. Samal ajal Horvaatias peetava GMO-vaba Euroopa teemalise keskkonnakaitsjate konverentsi raames pidi Eesti Rohelise Liikumise esindaja tundma häbi, kuna Eesti oli ainsa uue EL-i liikmesriigina toetanud USA firma **Monsanto geneetiliselt muundatud maisiliini MON863** lubamist Euroopa Liidu turule (vt. www.roheline.ee, pressiteade, 21. september 2004).

Eesti keskkonnaministri nõustavas geenitehnoloogiakomisjonis (GTK) tõstasid küll keskkonnaorganisatsioonide esindajad üles Monsanto putukaresistentsusega maisiliini turustamisega kaasnevaid riske, kuid jäid komisjonis vähemusse. Euroopa Liidus sattus Eesti geneetiliselt muundatud organismide turuletoomist pooldava seisukohaga isolatsiooni, kuna pooldaval seisukohal oli 25-st liikmesriigist lisaks Eestile vaid Suurbritannia, Holland ja Soome. Euroopa Liidu liikmesriigina on Eesti jaoks arvukates valdkondades oma seisukoha andmine mingi ühispoliitika- või tegevuse suhtes saamas igapäevaseks praktikaks. Euroopa keskkonnaorganisatsioonid jälgivad hoolikalt kõigi liikmesriikide hääletustulemusi ning viimase näitega kaldub Eesti pigem keskkonnaavaenulike riikide perre.

Ohtlike tehnoloogiate kontrolli all hoidmisel on oluline roll **avalikkuse õigusel teabele ning otsuselangetamises osalemisele**. Kodanikele peab olema kättesaadav info muundkultuuripõldude asukoha kohta ning nad peavad saama kaasa rääkida uutele GMO- kultuuridele loa andmisel. Siiski on näiteks Tšehhi Vabariigis hiljuti vastu võetud just vastupidised määrused ja seda tänu biotehnoloogiakompaniide ägedale *lobbytööle*.

Soovitusi uutele liikmesriikidele muundkultuuride teemal:

- Euroopa Liidu seadusandls muundkultuuride sildistamise ja jälgimise osas tuleb korrektselt jõustada.
- Tuleb välja töötada ranged riiklikud seadused kultuuride kooseksiteerimise ja GMO saaste eest vastutamise kohta ja kindlustada, et muundkultuuride kasvatajad maksaksid võõrgeenide leviku korral trahvi.
- Kasutada EL direktiivi 2001/18/EEC artiklis 23 ette nähtud võimalust muundkultuuride ajutiseks keelustamiseks oma riigis. Liidus heaks kiidetud GMO kultuure ei peaks tutvustama enne põhjaliku seadusandluse kehtestamist (vt kaht eelmist punkti) ega enne piisavat riskide hinnangut avalikkuse osavõtul ning arvestades iga riigi looduslikke iseärasusi.
- Kindlustada kodanike täielik teavitamine ning igakülgset võimalused osaleda otsuselangetamises GMOde heakskiidu kohta.
- Lubada piirkondades luua GMOVabu tsoone.
- Nõuda rangemaid üleliidulisi seadusi muundkultuuride kasvatamise kohta, kaasa arvatud kooseksiteerimine, vastutus ja seemnete lubatud saaste ülempiir 0,1%.

1.9 Säästlikud alternatiivid: mahe- ja integreeritud põllumajandus

Alternatiivsed põllumajandusviisid on keskkonnasõbralikud ning aitavad üle saada maapiirkondade sotsiaalsetest ning majanduslikest probleemidest. Erinevalt varem kirjeldatud ekstensiivpõllumajandusest (peatükk 1.6) hõlmavad alternatiivpõllumajanduse süsteemid väga innovatiivseid lähenemisviise nagu mahepõllumajandus ja mõned integreeritud põllumajanduse vormid. Kesk- ja Ida-Euroopa maad saaksid eelisenähtuna ära kasutada praegust suhteliselt madalat kemikaalikasutust ja maatöajõu olemasolu ning kiirelt edendada keskkonnahoidlikke põlluharimisviise, eriti mahepõllumajandust.

Mahepõllumajandus

Mahepõllumajandus ei kasuta peaaegu üldse mingeid sünteetilisi aineid, nagu keemilisi pestitsiide ega väetisi (mõned harvad erandid välja arvatud), selle asemel rakendatakse looduslähedasi töövõtteid, näiteks viljavaheldust. Pole üllatav, et mahetaludes on bioloogiline mitmekesisus suurem, energiakasutus madalam ning veereostus väiksem, kui intensiivse tootmisega majandis [93]. Mahepõllumajanduses on keelatud lisada loomasöötadesse antibiootikume ning loomadele kindlustatakse head pidamistingimused. Mahetaludes on loomadel rohkem ruumi, sest pidamistihedus on ainult 70% võrreldes traditsiooniliste taludega [21]. Samuti kaasnevad mitmed sotsiaalsed ning majanduslikud plussid.

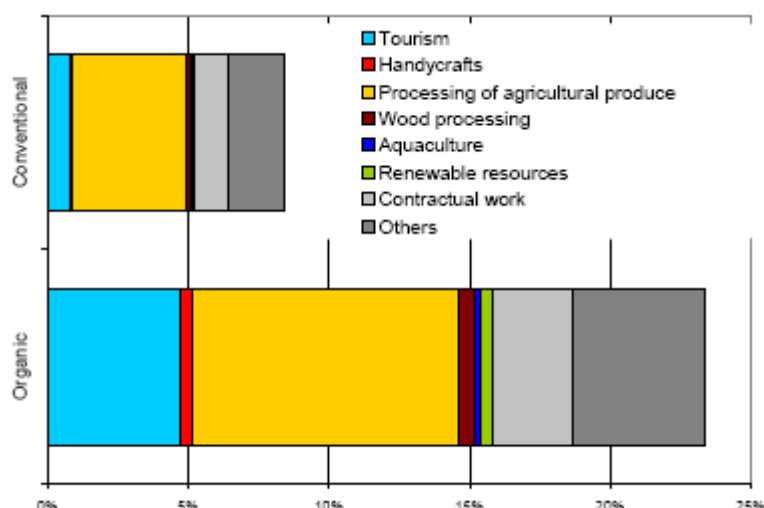
Kontrastina muus Euroopas viljeldavale põllumajandusele, mis on viimastel aastakümnetel stagneeruma hakanud, on mahepõllumajandus kiiresti kasvav majandussektor. Marginaalsest nišikaubast, mida väike tarbijaskonnakild eripoodidest otsis, on saanud igapäevakaup.

Mida annab mahepõllumajandus maapiirkonna inimestele ja majandusele?

☺ **Rohkem tööd:** Mahepõllumajanduse puhul asendatakse agrokemikaalid inimeste tööajuga ning oskuste parema ära kasutamisega. Euroopa Liidu mahetaludes saab tavataludega võrreldes 10-20% rohkem inimesi tööd [150]. Uurimused Ühendatud Kuningriigis näitasid, et igasse mahetaluks muudetud majandisse tekkis juurde üks töökoht [33]. Suuremat tööajuvajadust tekitavad umbrohu ja kahjuritõrjemeetodid ja loomade pidamisviisid, näiteks allapanu. Uute töökohtade tekitamise tõttu on mahetootmise tähtis maaelu arendamise vorm [151].

☺ **Mitmekordne kasu kohalikul tasandil:** Mahetoodete müügist saadud raha jääb kohapeal ringlema ning ei voola välja. Mahetalunikud maksavad agrokeemia ostmise asemel töötajatele kõrgemat palka. Töökohti ei teki ainult tallu vaid ka tootmisega seotud ettevõtlusse, nagu inspektorid ning töendite väljastajad, koolitajad ja nõustajad. Mahetoodangu töötlemine ja turustamine vajavad samuti lisatööajudu. Ja lõpuks, mahetalunikud on sagedamini hõivatud ka maaturismi, käsitöö, taastuvenergia tootmise või lepingulistega töödega. [joonis 8].

Joonis 8: Mittepõllumajanduslikud tulutegevused EL tava- ja mahetaludes 2000.a.

Legend: Turism, käsitöö, põllumajandusaaduste töötlemine, puidutöötlemine, akvakultuurid, taastuvate energiaallikate kasvatamine, lepingulised tööd, muu.; Conventional – tavatalud; organic - mahetalud

☺ **Madalamad väliskulud:** Mahetalud ei tekita joogivee puhastamise või terviseparandusega seotud väliskulusid, mis tavaliselt kaasnevad intensiivtootmisel. Selleasemel toovad naha juurde üldsusele kasulikke nähtusi [152]. Uuring Ühendatud Kuningriigis näitas, et kui riigi põllumajanduse väliskulud hektari kohta olid £208 (pestitsiidid joogivees, mikrobioloogiline saaste toiduainetes, pinnase huumusekihi vähenemine, õhu puhastamine), siis mahepõllumajanduse sektoris ulatusid need ainult £60-£70 hektari kohta [34].

Tavataludega võrreldes on mahetaludes väiksemad investeeringud ning suurem tööjõukasutus, kogukulutused hektari kohta on 10-25% väiksemad. **Saagikus on madalam:** näiteks maheteravilija saak on 60-70% madalam, kui tavatalus, maheloomakari kasvab aga sama jõudsalt kui traditsioonilise pidamise puhul [150]. Siiski on ka taimetoodangu saagikus mahetaludes tõusma hakanud. Valdonna kiire areng on kaasa toonud uusi ja innovatiivseid töövõtteid. Mahepõllumajanduse agrotehnika alaseid teadusuuringuid ei ole piisavalt rahastatud, ohtlike biotehnoloogilisi uuringuid aga soodustatakse igati. Ajal, mil ületootmise ohjamiseks kasutatakse kvootide süsteemi ja teisi turumehhanisme, tuleks väiksema saagikusega põlluharimisviisides näha pigem eelist kui puudust [151].

Väiksematele kulutustele ning saakidele vaatamata saavad mahetalunikud tavatalunikega võrreldes umbes samasugust tulu, mõned isegi rohkem ja teised jälle vähem. Mahetoodete **hinnad** kauplustes on kõrgemad, kui traditsioonilistel toidusaadustel [150]. See on ka valdkonna edasise arengu piiravaks teguriks. Siiski tuleb praegu mahetoodete hindu kõrgemal hoida, kuna toetuste ning maksustamise süsteem ei kajasta mahe ja tavapõllumajandusega kaasnevaid väliskulusid adekvaatselt. Kui ühtne põllumajandus-poliitika järgiks *saastaja maksab* põhimõtet, siis kaoks ka praegused hinnaerinevused ja enamus Euroopa põllumajandajaid saaks hakata kasutama keskkonnasõbralikumaid töömeetodeid.

Integreeritud põllumajandus

Integreeritud põllumajandus on mahepõllumajandusele kõige sarnasem alternatiiv, mis sobib neile põlluharijatele, kes ei suuda täita mahetootmisele esitatavaid rangeid norme. Ka siin kasutatakse optimaalseid põlluharimisviise ning viljavaheldust, kuid ei minda nii kaugele, kui mahepõllumajanduse puhul [33]. Kasutatakse integreeritud kahjuritõrjet (IPM) ja külvikorda (ICM) mida soovitavad mitmesugused erialaorganisatsioonid. Põllumajanduskemikaalide kasutus on piiratud, saagikus madalam, kuid tulid samad kui tavatalude puhul [153].

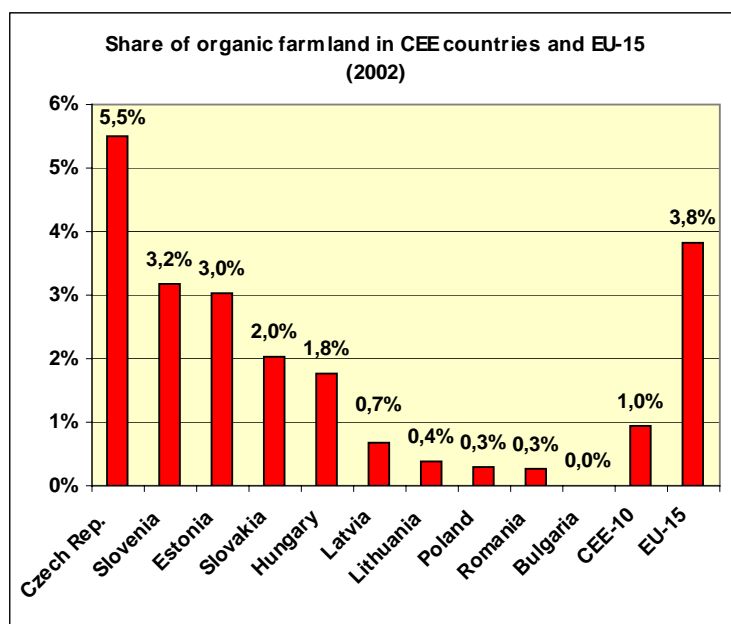
Euroopa Liidu haritavast maast oli 90-ndate aastate lõpus integreeritud põllumajanduse all 2,7%. Kõige levinum on see põllumajandusvorm Austrias ning Taanis (20%) ja Ühendatud Kuningriigis (10%). Ülejäänud riikides on seda vähe leida, osalt seetõttu ei mõistet defineeritakse erinevalt [153].

Uued liikmesriigid: valmisolek mahepõllumajanduse õitsenguks?

Arvestades põllumajanduskemikaalide madala kasutuse ning rohke tööjõu olemasoluga on Ida-Euroopa riikidel mahepõllumajanduse arendamiseks olemas suured võimalused. Mahetootmisele üleminek on siin palju lihtsam kui vanades liikmesriikides. Siiski, ilma oma riigi soodsa põllumajanduspoliitikata läheb see potentsiaal kaduma. Uutes Ida-Euroopa maades on mahepõllumajandus vähem arenenud kui Lääne-Euroopas. Kui 2002. aastal kasutati nn. vanades liikmesriikides mahetootmiseks 3,7 % kogu haritavast maast, siis idablokimaades oli see näitaja 1,35% (Rumeenias ning Bulgaarias 0,95%). Samas, kümne aasta jooksul (1993-2002) kasvas mahetootmise all olev ala Kesk- ja Ida-Euroopa maades 12-kordseks, samas kui Läänes ainult 7-kordseks [4].

Joonis 9: Mahepõllumajandusliku maa osakaal 2002. aastal [4].

Uutest liikmesriikidest on liidrikohal Tšehhi Vabariik, kus mahetootmine on levinud 5% haritavast maast. Kuigi ülejäänud põllumajandus on üks kõige intensiivsemaid võrreldes teiste uute liikmesriikidega, on Tšehhi ühtlasi mahepõllumajanduse osakaalu poolest maailmas 8 kohal [154].

2006. aastaks on plaan viia mahetoomise osakaal põllumajanduslike keskkonnaprogrammide toetusi kasutades 8%-ni. Seni on aga 90% tšehhi mahepõllumajandusmaadest ekstensiivselt kasutatavad heina- ja karjamaad, kus mahetootmise tõendi saamiseks pole vaja suuri pingutusi teha [155].

See näide illustreerib kujukalt väidet, et mahetootmisele üleminek võib ekstensiivse majandamise säilitamiseks olla kasulik strateegia. Samas on Tšehhis vaja rohkem vaeva näha, et ka taimekasvatus mahetootmise teele suunata.

Ka Sloveenias ja Eestis on mahepõllumajanduslike maade osakaal kiiresti kasvanud ning ulatub 3%-ni. Eriti Sloveenia rakendas juba enne liitumist kaalukaid põllumajandusliku keskkonnaprogrammi toetusi mahetootmise edendamiseks. Slovakkias, mis kunagi oli juhtival positsioonil, on tegevus soikunud, ning mahetootmise all on praegu 2% põllumajanduskõlvikutest. Ametlik eesmärk on viia see näitaja 4%-ni [10]. Poola, Leedu ja Läti on 8 uue liikmesriigi hulgas kõige enam maha jäänud, seal on mahetootmise all vähem, kui 1% põllumaast (joonised 9 ja 10) [4]. Kõik uued liikmesriigid lõid mingisugused programmid mahepõllumajanduse edendamiseks juba enne liitumist, kuigi toetuste määr riigiti tugevasti erines. Ühe hektari kohta antud toetusi arvestades oli kõige edukam Sloveenia. Bulgaarias ning Rumeenias on mahepõllumajandust toetav institutsiooniline raamistik veel viletsalt arenenud [10, 156].

Euroliiduga liitumine soodustab tõenäoliselt mahepõllumajanduse edendamist uutes liikmesriikides, kuid see sõltub uustulnukate endi võimest põllumajanduslike keskkonnatoetusi selleks ära kasutada.

Mahepõllumajandusele üleminek on vanades liikmesriikides olnud õige strateegia eriti intensiivse välismaise konkurentsi perioodidel. Nii oli Endisel Ida-Saksamaal ning Austrias olid kõige suuremad mahepõllumajanduse buumid kohe peale liitumist ja Suurbritannias hullu lehma tõvest põhjustatud kriisi ajal [157]. Ida-Euroopa riigid peaksid alternatiivses põllupidamises nägema võimalust liitumisjärgsete raskusega toimetulekuks.

Mahepõllumajandus suurendab uute liikmesriikide **ekspordivõimalusi** ning arendab nende toiduainetööstust. Mahetoiduainete ning jookide ülemaailmne turg oli 2002. aastal 23 miljardit dollarit ning kasv jätkub kiiresti [154]. Euroopa riikides on nõudlus mahetoodete järgi isegi suurem, kui ülemaailmne keskmine näitaja. Kuigi põllumajanduses valitseb ületootmine, pole see nii mahetoodete puhul. Kõige suuremad importijad on Ühendatud Kuningriik, Rootsi, Shveits, Prantsusmaa ning Saksamaa ja mõnede kaubaartiklite osas veel mõned riigid [158]. Viimase kolme aasta jooksul on Prantsusmaa ja Ühendatud Kuningriigi mahetoodete turg kasvanud üle 40% aastas [154].

2004. aasta alguses olid ainult mõned Ida-Euroopa riigid, sealhulgas Tsehhi Vabariik ja Ungari, EL määruse nr. 2092/91 nimekirjas, kus loetleti need kolmanda maailma maad, kes tohtisid ilma lisakontrollita Euroopa Liitu mahetooteid eksportida. Siiski peaks uute liikmesriikide mahetoodete peasihiks olema **kodumaine toiduturg**, mis on enamusel neist nõrgaks kohaks. Maaelu Arengu kavades peaks alternatiivne põllumajandus koos agroturismi ning alternatiivse energeetikaga olema põhiline võimalus maaelu edendamiseks. See pole küll täielik ärapääsemine raskusest, kuid aitab luua arvukalt uusi töökohti ja kauplemissvõimalusi.

Mahepõllumajanduse määrused ja toetused Euroopa Liidus

Euroopa Liidus reguleeritakse mahepõllumajandust **määrustega** 2092/91 (taimekasvatus) ja 1804/99 (loomakasvatus). Nendes määrustes sätestatakse miinimumnõuded mahetoodete tootmise, töötlemise, turustamise, impordi, kontrolli ja sildistamise kohta. Iga liiduriik on vastutav seaduste järgimise ja järelevalve tagamise eest. Riikidel on ka omad määrused, mis tavaliselt esitavad liidu nõudmisest rangemaid tingimusi. Alates 2000. aastast kasutatakse mahetoodete märgistamiseks üleeuroopalist **logo**. Kuid omariiklikud mahemärgid on siiski osutunud populaarsemaks.

Ühtse põllumajanduspoliitika meetmetest on mahepõllumajandust on kõige tõhusamalt aidanud toetada **põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid**, millega alustati 1992.a. Nimetatud programmide raames makstakse mahetootjatele toetusi, mis on tavalisest keskkonnaprogrammitoetustest keskmiselt kaks korda suuremad. Vanades liikmesriikides on mahetalud saanud umbes 15% kõigist põllumajanduslike keskkonnaprogrammide rahadest. 2001. aastal ulatus see summa 186 EUR/ha, kusjuures see oli väga erinev liikmesriikide kaupa (45 EUR/ Ühinenud Kuningriikides ja 445 EUR/ha Kreekas). Integreeritud põllumajandusele maksti EU-15 riikides peaaegu sama suuri toetusi, kui mahetootjatele [21].

Erinevad liikmesriigid ja piirkonnad on kasutanud ka teisi MAK abinõusid mahetootmise edendamiseks, näiteks koolituse, töötlemise ning turustamise ja vähemsoodsate alade toetust. [21].

Keskmiselt said 2000. aasta andmetel vanade liikmesmaade mahetalud ühe hektari kohta **20% rohkem ÜPP toetusi** kui tavatalud. Kuna nende toodang oli väiksem, said mahetalud esimesest sambast 18% vähem hektaritoetusi ning 20-25% väiksemaid hinnatoetusi. Maaelu arengu sambast makstud põllumajanduslikud keskkonnatoetused ning vähemsoodsate alade hektaritoetused olid aga 70% suuremad kui tavataludes [21].

Peale **2003 aasta ÜPP reformi** lähevad mahetootmise toetused kahtlematult veel suuremaks. Osa raha liigub teisest sambast esimesse modulatsiooni tõttu. Üldiste keskkonnanõuete täitmise arvestamine on samuti mahetootjate eeliseks. Ka nn. rahvuslikud ümbrikud aitavad suunata 10% otsetoetustest keskkonnasõbralikuma põllumajanduse edendamiseks. Ainult piimasektori turureform ei ole mahetootjatele soodne [21].

Euroopa Komisjon annab 2004. aasta suvel välja "**Euroopa mahetoidu ja -põllumajanduse tegevuskava**" [159]. Selles käsitletakse turustamist, rahvusvahelist kaubandust, norme, uurimistööid, koolitust ja ühtse põllumajanduspoliitika abinõusid. Seda tegevuskava hakatakse edaspidi järjest täiustama. Uued liikmesriigid peaksid sellest protsessist osa võtma ja kindlustama, et plaani võetakse konkreetsed eesmärgid ning nende rahastamise vahendid.

Foto: Daniel Lešínský, FoE Slovakkia. Traditsiooniline nisusort Spelta Slovakkia mahetalus.

Mahetalu Ekotrend Slovakkias

Valgete Karpaatide Slovakkia poolsetel nõlvadel loodi 2001. aastal 150 ha suurune mahetalu nimega Ekotrend. Peamiselt toodetakse seal kõrge toiteväärtusega nisusorti Spelta. Majandi üks osa tegeleb viija töötlemisega täisterajahuks ja mitmesugustek täistera makaronitoodeteks. See pasta sisaldab kõiki mineraale ja vitamiine, mis tavalise töötlemise puhul kaotsi lähevad. Ekotrend toodab ka ravimtaimeteesid. Lisaks kasvatatakse ka õunu mitmete siidrisortide valmistamiseks [160].

Foto: Ewa Hajduk, FoE Poland

Iwona ja Janusz Sliczni mahetalu Poolas

Perekond Sliczni muutis oma traditsioonilise talu mahetaluks 1991. aastal, kui selleks riigi poolt mingit toetust ei olnud. Peale Euroopa Liidu suuri toiduskandaale hakkasid ka poola elanikud mahetoiduainetest lugu pidama ja praegu müüakse ökotooteid ligi 600 poes. Suured kauplused neid siiski müüki ei võta. 2000-2001 võeti vastu mahetootmist reguleerivad seadused ja viidi sisse vastavad toetused. Slicznitest on saanud väga tuntud ja lugupeetud tootjad, kes tegelevad ka mitmet sorti jahude ning helveste töötlemisega. Lisaks arendavad nad kohalikku ökoturismi ning rajasid jalgrattateede võrgu kuue kohaliku ökotalu vahele. Aastal 2000 oli Poolas umbes 20000 mahetalu, 0,3 % haritaval maal, mis on uutes liikmesriikides väga väike näitaja [161].

Soovitusi uutele liikmesriikidele mahepõllumajanduse edendamiseks:

- Koostage tegevuskava, mille eesmärgiks on aastaks 2010 tekitada 20% mahepõllumajandusmaad ja näidake selle eesmärgi rahastamise skeem, nagu seda on teinud näiteks Saksamaa. Lisage tegevuskavasse alljärgnevad abinõud:
- Madalam käibemaks mahetoodetele, põhjendades seda lisanduvate sotsiaalsete väärtusega;

- Arendage välja mahepõllumajandusteemalised teavituskampaaniad nii tarbijatele kui põllumeestele;
- Eraldage piisavad summad hästi planeeritud põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele, kuhu kuuluvad ka toetused säästlikele põllupidamissüsteemidele;
- Kasutage ÜPP ja tõukefondide raames leiduvaid maaelu arengukava abinõusid mahetootmise, töötlemise ja turustamise toetamiseks ja eriti tootjaid ning tarbijaid otse ühendavate kohalike maheturgude väljaarendamiseks.
- Kindlustage EL mahepõllumajanduse edendamise tegevusplaani täielik ellurakendamine ja nõudke sellele veelgi tõhusamat järke.
- Toetage ka integreeritud põllumajandust kui paljude põllumeeste poolt eelistatud vahevormi teel väga rangelt normeeritud mahepõllumajanduseni.
- Suunake osa otsetoetustest keskkonnahoidlike põllumajandussüsteemide edendajatele – kasutades selleks kas omariiklike juurdemakseid või “ümbrikuraha” (10% otsetoetuste raha ümbersuunamist vastavalt artikkel 69-le).
- Stimuleerige teaduslikke uurimistöid säästvate põllumajandusviiside valdkonnas.

2 Euroopa Liidu Ühtne põllumajanduspoliitika (ÜPP)

2.1 ÜPP ajalugu, reformid, eelarve ja struktuur

2.1.1 Ühtse põllumajanduspoliitika ajalugu

Eesmärk: tootlikkus

Ühine põllumajanduspoliitika (ÜPP) loodi selleks, et Teise Maailmasõja järgsest toiduainetepuudusest lõplikult üle saada, tootmist laiendada ja Lääne-Euroopas piisavad varud kindlustada. Peamised eesmärgid sõnastati **1957. aastal sõlmitud Rooma Leppes** ja tegelik poliitika töötati välja kuuekümnendate aastate esimesel poolel toimunud läbirääkimiste käigus. Põllumajanduspoliitika alusmüüri tugevdas ühisturu rajamine ja vaba kauplemine põllumajandustoodetega kõigi kuue tolleaegse liiduriigi vahel. Tollitariifide kaotamine oli eriti soodne Prantsusmaale, kes kindlustas Brüsseli kaudu piisava rahastamise oma põllumajandussektorile ning pääses toodetega Saksamaa turule [163].

ÜPP pani aluse **garanteeritud hindade** süsteemile. Põllumajandusministrite Nõukogu kinnitas toodete hinnad igal aastal toimuvatel nn. maratonläbirääkimistel. Kui toodete hind turul langes alla kindlustatud miinimumhinna, pidid teatud agentuurid kauba põllumeestelt lubatud summa eest ära ostma. Poliitiliselt määratud hinnad olid üldiselt kõrgemad, kui maailmaturu hinnad. Seetõttu sisaldas süsteem ka **kõrgeid tole** odava impordi ärahoidmiseks ja **eksporditoetusi**, mis võimaldasid Euroopa toiduaineid maailmaturul odavamalt maha müüa.

Teraviljakoristus Prantsusmaal

Foto: Main Verte

Tulemus: ületootmine

Hinnatoetuste süsteem andis tõuke massilisele toiduainetootmisele, kusjuures kõige enam tulu said viljakates piirkondades tegutsevad farmerid. Toiduainetega kindlustatuse eesmärk sai peatselt saavutatud ja seitsmekümnendate lõpus tugevasti ületatud. Tekkisid liha- ning võimäed ja piima- ning veinijärved, mida kuidagi müüa ei õnnestunud. Kui 1962. aastal tootsid liikmesriigid 80% oma toiduvajadusest, siis 90ndate keskel oli kaetud juba 120% [164]. Ülejäägid saadeti eksporditoetuste abil ja dumpingu korras välisurgudele. Varud, mida välja viia ei õnnestunud, hävitati (eriti puu- ja juurviljad) ja ka selle tegevuse jaoks olid olemas rahalised toetused.

Mida enam avaldusid ÜPP kahjulikud mõjud keskkonnale, toiduohutusele ning loomade heolule, seda suuremat kriitikat avalikkuse poolt kostma hakkas. Samal ajal sattus ÜPP ka suure **rahvusvahe-lise surve** alla. Kuna Euroopa toiduained löid maailmaturul hinnad alla, siis tekkisid konfliktid teiste riikidega. 1986. aastal algas **Uruguais GATT'i koosolekute seeria**, kus esimest korda kohustuti põllumajandus-toodete kaubandust liberaliseerima ning tole ja toetusi vähendama. Kõigile sai selgeks, et EL ühtne põllumajanduspoliitika on oma aja senisel kujul ära elanud. Pikaleveninud läbirääkimiste tulemusel oli Euroopa Liit nõus läbi viima 1992. aasta reformi, millele järgnesid veel edaspidised muudatused.

Suhkrupeedi saagi mahalaadimine Prantsusmaal.

Foto: deere6320

2.1.2 ÜPP reformid: kohanemine kaubanduse liberaliseerimisega

Ühtse põllumajanduspoliitika reformid 1992., 1999. ja 2003. aastatel muutsid farmidele antavate toetuste süsteemi. Üldiseks suunaks oli **garanteeritud miinimumhindadest loobumine ja nende asendamine otsetoetustega**, mis kantakse igal aastal põllumeeste pangaarvetele. Tegelikuses ei muutunud midagi, kuna otsetoetused arvutati välja vastavalt toodete hinna alandamisele.

Reformide eesmärk oli vastu tulla GATT/WTO poolt seatud reeglitele ülemaailmse turu korralduse osas. Kui Euroopa Liidu siseriiklike hindu alandati maailmaturu tasemele, oli võimalik kaotada tollid sisseveetavatele toidukaupadele ja vähendada endisi „kaubandust moonutavaid“ hinnatoetusi ja ekspordisubsiidiume. Farmeritele makstavad otsetoetused võimaldasid aga maskeeritud dumpingut jätkata.

Ületootmise piiramiseks juurutati mitmeid **туруinstrumente**, nagu tootmiskvoote, maksimaalseid garanteeritud kaubakoguseid ja tootmispindalaid. Sageli kaasnesid nende abinõude ellurakendamisega probleemid ja poliitiline ärakasutamine. Näiteks 1984. aastal määratud piimakvoodid ei lähtunud Euroopa elanike tegelikust piimakasutusest (100%), vaid ulatusid 120%-ni, nii et ületootmine jätkus endiselt [165]. Kohustuslik **söötijätmise meede** tähendab, et alates 1992. aastast peab euroopa põllumees oma tootmismaadest umbes 10% kasutusest välja jätma.

Lisaks hinnatoetuste asendamisele otsetoetustega, on farmeritel võimalik lisasubsiidiume taotleda ka keskkonnakaitse edendamiseks, maaelu mitmekesistamiseks ja farmide konkurentsivõime suurendamiseks. Need meetmed, mida alates 1999. aastast kutsutakse koondnimetusga **maaelu areng ehk ÜPP teine samm**, moodustavad kogu põllumajanduseelarvest aga väga väikese osa ja sageli on tegu riigisiseste kulutuste asendamisega Euroopa Liidu fondidest tuleva rahaga (joonis 11). Lõpuks tuleb märkida, et avalikkuselt tulnud ettepanekud jäid iga ÜPP reformi puhul tahaplaanile. Eesmärgiks pole olnud ületootmise ja dumpingu piiramine ega ka tootmise keskkonnamõju vähendamine, vaid liidu põllumajanduse konkurentsivõime säilitamine olukorras, kus põllumajanduskaubandus liberaliseerub ka maailmaturul.

1992 ja 1999 aasta ÜPP reformide põhielemendid:

1992: McSharry reform

Garanteeritud miinimumhindade alandamine (teravili 29%, loomaliha 15%, jne.)

Kompenseerivate otsetoetuste juurutamine

Kohustuslik maade söötijätmine jt. korralduslikud abinõud

Põllumajanduslike keskkonnaprogrammide ja muude kaasnevate abinõude algatamine

1999: Agenda 2000

Edasised hinnaalandused (teravili 15%, loomaliha 20%, jne.) mille kompenseerimiseks suurendati ka otsetoetusi

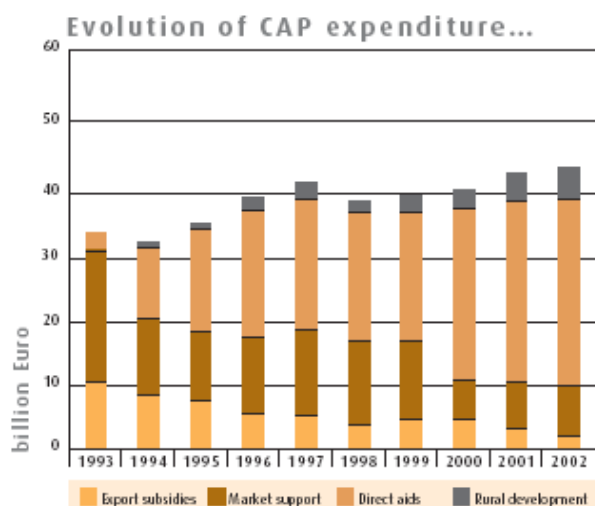
ÜPP teise samba loomine maaelu arengu rahastamiseks

ÜPP reform 2003. aastal

Kõige hilisem ÜPP reform mis võeti vastu 2003 aasta juunis, alandas omakorda piima, riisi ja rukki hinda, kuid tõi kaasa ka olulisi uusi täiendusi:

- Otsetoetuste suurus ei sõltu enam toodetavatest kultuuridest;
- Otsetoetuste maksmine sõltub teatud lisanõuete täitmisest (keskkond, toiduohutus jne.);
- Osa otsetoetuste rahast suunatakse maaelu arengu edendamiseks.

Joonis 11 – ÜPP kulutuste muutumine 1993.-2002 aastate reformi ajal (miljardites eurodes)

Allikas: Euroopa Komisjon

Alates 1992. aastast on ekspordi- ja hinnatoetused järk järgult asendatud otsetoetustega. Maaelu arengu toetused on jäänud väikeseks.

2003 aasta reformi põhielemendid [167, 168].

- **Otsetoetuste sõltumatus toodanguliigist (decoupling).** 1993. aastal juurutatud otsetoetused maksti põllumehele tonni toodetud saagi või loomakarja peade arvu alusel. 2003. aasta reform asendas need eri kultuuride kohta arvestatud summad ühese **farmitoetusega**. Enam ei ole oluline, mida põllul kasvatatakse (välja arvatud erirežiimil toodetud puu- ning juurviljad ja lauakartul). Seega ei sõltu toetused enam põllumajandustoodangu liigist.
- **Ristvastavus ehk täidetavad tingimused (cross-compliance):** Otsetoetused seati sõltuvusse teatavate keskkonnakaitse-, toiduohutuse- ning loomade heaolu nõuetest kinnipidamisega. Farmerite tähelepanu on juhitud **kohustuslikele haldusnõuetele** ehk 18 olemasolevale „mittepõllumajandus“ direktiivile ja rea liikmesriikide poolt loetletud „**headele põllumajandus- ja keskkonningimustele**“ („good agricultural and environmental conditions”, GAEC). Ettenähtud otsetoetusi piiratakse, kui farmer pole näiteks hoolinud pinnase erosioonist või muljumisest või ei ole jätnud loomade ning lindude tarbeks põllu äärde kaitseribasid.
- **Toetuste ümbersuunamine (modulation):** 5% suurfarmide otsetoetustest (üle 5000 EUR/aastas) toetustest suunatakse maaelu arengu tegevuste edendamiseks (ehk esimesest sambast teise sambasse).
- **Uute maaelu arengu abinõude** juurutamine, toetuste jagamisega toiduohutuse ja loomade heaolu suurendamise eest ning muude nn „ühenduse nõuetega“ vastavusse jõudmise eest.
- **Ümbrikuraha (national envelopes):** liikmesriigid võivad kuni 10% otsetoetusteks ette nähtud rahast kinni pidada ja kasutada seda vastavalt kohalikele oludele kas keskkonnakaitse, põllumajandus-toodete kvaliteedi või turustamise parandamiseks (vabatahtlik meede).
- **Talude nõustamise süsteem** (kohustuslik alates 2007. aastast) teostab taludes **auditeid** ja aitab kontrollida, kas nende valdustes peetakse kinni keskkonna-, tervisekaitse ja loomade heaolunõuetest. Osavõtt on vabatahtlik, kuid seda soodustatakse uute maaelu arengu meetmetega, mis kaasrahastavad auditi läbiviimise kulusid ja vajalikke investeeringuid olukorra parandamiseks.

Liikmesriikidele jäeti suured valikuvabadused reformi ellurakendamisel (2005-2007).

Agenda 2000 reformi vahearuanalus muutus ootamatult suuremat sorti uuenduseks. Komisjon püüdis saavutada kompromissi suurima rahastaja Saksamaa ja suurima kasusaaja Prantsusmaa huvide vahel, kelledest esimene soovis põllumajanduse eelarvet võimalikult vähendada ja teine oli vastu igasugustele kärbetalesubsiidiumide osas [170]. Nagu kahe eelmise reformi ajal, leevendasid liikmesriigid jälle kõiki Komisjoni ja volinik Franz Fischleri poolt tehtud ettepanekuid: originaalvariandis pidi esimese samba rahast teise sambasse umbes suunatama 20% rahast, lisatingimuste nimekirja olid võetud nõuded 38 direktiivist, suurte farmide auditid pidid olema kohustuslikud ja neile oli ette nähtud ka otsetoetuste ülemine piirväärtus [171].

Edasised reformid

Mitmed tegevusvaldkonnad jäid 2003. aasta reformist välja ja nendega lubati hiljem tegelema hakata. 2004. aastal järgnes reform Vahemere toodete – oliivide, humala, puuvilla ning tubaka osas ja hetkel käivad läbirääkimised suhkru teemal.

2.1.3 ÜPP eelarve ja struktuur

ÜPP eelarve: mitte nii suur nagu paistab

Euroopa Liit on siiani kulutanud põllumajandusele oma eelarvest keskmiselt **45% (ehk 50 miljardit EUR)** [174]. Üldlevinud järeldus, et taludele antakse absurdelt suuri toetusi, on siiski väär. Põllumajanduseelarve paistab silma seetõttu, et tervishoiu-, hariduse-, kaitse- jms. kulutused tehakse peamiselt liikmesriikide eelarvetest ja kuigi summana on need kulutused suuremad, ei kajastu see EL eelarves.

Aastateks 2000-2006 on põllumajandusrahad kinnitatud. 2004-2006 hakatakse aga läbi rääkima järgmise perioodi so **2007-2013** eelarve üle, kusjuures Komisjon on otsustanud seda eelarvet senisega võrreldes suurendada ainult 2%. Seega langeb põllumajandusraha osakaal kogueelarves senise 45% asemel 35%-le, kunagi oli see aga isegi 70% [175]. Põllumajanduse eurotoetuste kaotamine ei lahenda olemasolevaid keskkonna- ja sotsiaalmuresid. Pigem viib see riikidevahelise ebavõrdsuse suurenemisele, sest riikidevahelised toetused jäävad ikka alles.

Vaatamata suurtele toetustele on paljud väikefarmerid siiski oma sissetulekud kaotanud. Põllumajandustoodete hinnad oin langenud, toidukaupade tarbijahinnad jäänud ikka samaks. Kasu on saanud toiduaineid töötlev tööstus ja vahendajad, kes on muutunud tegelikeks kuigi kaudseteks „kasusaajateks“.

Toetetada tuleks neid põllumehi, kes annavad ühiskonnale tervislikke toiduaineid ning tagavad kohaliku mitmekesisuse ja maaelu säilimise.

Kahjuks aga toetab ÜPP suurtootmist, ületoodangut, ühtlaselt ülesküntud maastikke, metsiku looduse kadumist ning loomade kannatusi tööstuslikes farmides. Töökohtade kadumine ja uute liikmesriikide maainimeste diskrimineerimine läheb maksumaksjale ka kalliks maksma. Reformi eesmärgiks peaks olema avalike pahede soodustamise lõpetamine ja avalike hüvede toetamine.

Suhkrupeedi koristamine Prantsusmaal.

Foto: deere6320

ÜPP struktuur: kaks fondi ja kaks sammast

Euroopa Liidus rahastatakse põllumajandust läbi **Põllumajanduse Tagatis- ja Arendusrahastu (European Agricultural Guarantee and Guidance Fund, EAGGF)**, mis jaguneb omakorda **tagatis- ja arendusfondideks**, kummalgi on erinevad rahastamisreeglid. ÜPP ise jaguneb ka kaheks sambaks: esimesest maksakse tootjatele pindala- ja hinnatoetusi ja teisest arendatakse muid maaelutegevusi. Terve esimene samm ja enamus teisest sambast põhineb fondi Tagatisosal, Arendusrahastu toetab mõningaid maaeluarengu tegevusi piirkondades, kus sissetulek ühe elaniku kohta on alla 75% liidu keskmisest näitajast (nn Sihtala 1) ja LEADER+ programme kogu ühenduse ulatuses. Arendusrahastu kuulub tõukefondide alla. 2007. aastast lihtsustatakse seda süsteemi ja erinevad maaelu arengu programmid koondatakse ühte fondi (*European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD*).

Esimene samm on jagatud rohkem kui 20 **ühisturu organisatsiooni (Common market organisations, CMO)** vahel. Need organisatsioonid korraldavad kauplemist erinevate toodetega nagu teravili, sealih, suhkur jms. Kui alguses oli CMO-dega kaetud 50% Euroopa Liidu toodangust, siis nüüd on neid juurde loodud juba ligi 90% toodete jaoks. Umbes kolmveerand esimese samba rahast läheb otsetoetusteks ja ülejäänud eksksportitoetusteks, ladustamiseks ja kokkuostuks.

Ühtse põllumajanduspoliitika **teise samba** raha kasutatakse Agenda 2000 reformi ajal vastu võetud **Maaelu arengu määruse 1257/99** alusel. Need toetused ei ole jagatud eri tooteliikide kaupa, vaid hoopis rea horisontaalsete meetmete alusel talude ning maapiirkonna edendamiseks. Enne viimast laienemisringi kasutas EL maaelu arendamiseks umbes 7,5 miljardit EUR aastas (4,5 miljardit tagatis- ja 3 miljardit EUR arendusraha) – seega umbes 15% kogu EL põllumajanduskulutustest.

Liikmesriikidest endist sõltub, kui palju nad suudavad teise samba rahadega keskkonna- ja sotsiaalküsimusi lahendada. Erinevalt esimese samba rahadest peavad liikmesmaad teise samba eelarvesse ka ise 20% juurde panustama. Liikmesmaad ja piirkonnad koostavad ise maaelu arengukava, valides võimalikest meetmetest endile sobivaimad ja esitavad oma ettepaneku Komisjonile heakskiitmiseks.

Võimalusi on väga mitmesuguseid – Samal ajal kui Taani, Holland ja Belgia – kõige intensiivsema põllumajandustootmisega riigid – kasutavad maaelu arenguks ainult 5% ÜPP rahast, siis Austria ja Soome suunavad sinna 40%. Kui Austria ja Soome kasutavad maaelu arengu eelarvet peamiselt keskkonnakaitsemeetmete rakendamiseks ja vähemsoodsate alade käigushoidmiseks, siis Portugal, Hispania ning Kreeka peavad olulisemaks talude moderniseerimist ja konkurentsivõime suurendamist. Maaelu arengu eelarvete suurus, ülesehitus ning kasutamine aastateks 2007-2013 lepitakse kokku 2004-2007 aastatel toimuvatel läbirääkimistel nii liikmesriikide kui EL tasandil.

Saagikuse tõstmine. Kuidas saab ÜPP reform seda muuta?

Eelnevast on näha, et põllumajandust rahastatakse Euroopa Liidus peamiselt üleliidulisel tasandil, kusjuures riikidele jääb võimalus teostada juurdemakseid ja anda riiklikku abi rangelt ettekirjutatud reeglite alusel. Vanade liikmesriikide valitsused kulutasid kokku aastas umbes 14 miljardit EUR põllumajanduse riiklikuks abistamiseks.

2.2 Mis ühises põllumajanduspoliitikas valesi on?

Ühtset põllumajanduspoliitikat on ärateenitult kritiseeritud juba mitmeid aastaid. Vaatamata hiljutistele osalistele reformidele, on endiselt põhjust nurisemiseks.

Mõjud keskkonnale, loomade heaolule ja toiduohutusele

ÜPP on algusest saati intensiivistanud tootmist ja sellega tugevasti saastanud ning kahjustanud pinnast, vett, õhku, bioloogilist mitmekesisust, maastikke ja toiduohutust, nagu varasemates peatükkides kirjeldatud. Mida enam põllumees tootis, seda suuremaid toetusi ta sai (garanteeritud hinnatoetuste ja hiljem otsetoetuste kujul). Nii oli ta motiveeritud kasutama järjest enam agrokemikaale, kündma üles iga rohelise maariba, pressima järjest enam loomi võimalikult väikestesse lautadesse ning söötma neile sisse kasvu edendavaid söödasegusid. Kas 2003 aasta reform toob kaasa muutuse?

Siiani vaieldakse, kas **otsetoetuste muutmine toodanguliigist sõltumatuks** toob kaasa keskkonnamõju vähenemise. Peale seda muudatust ei sõltu põllumehe sissetulek enam toodangu kogusest. Seega võiks teoreetiliselt eeldada, et surve tootmise intensiivistamisele on lõppnud. Samal ajal aga kardetakse, et uutes tingimustes jäetakse maha ekstensiivselt majandatavad ääremaad. Viljakatel aladel aga jätkub põllumajandus-tootja osavõtt rahvusvahelisest kaubanduskonkurentsist ning jätkub ka intensiivne tootmistegevus.

Üldiste keskkonnaningimuste seadmine toetuste saamiseks on õige põhimõte. Maksimaksja raha usaldatakse vaid neile põllumajandustootjatele, kes kannavad hoolt üleüldiste hüvede nagu elupaikade ning maastike mitmekesisuse kaitse, eest. Farmeri kontole makstav iga-astane otsetoetus peaks endast kujutama tasu ühiskonnale osutatud teenete eest. Kui seda printsiipi õigesti rakendada, saaks eelkõige just suurtootjaid suunata oma tövõtete parandamisele[176]. Siiski on meede sellisel

kavandatud, et võib kahjustada väiketootjaid, kes ei suuda piisavalt investeerida ühenduse uute nõuetega täitmisesse [177].

Samal ajal kärbiti üldiste keskkonnanõuete meede võimalikult leebeks. Põhiliselt koondab ta endasse 18 juba kehtiva direktiivi nõuded mida niigi tuleks respektierida. Liikmesriigid peavad kontrollima ainult 1% olemasolevatest ettevõtetest. Mahetootjad on palju rangema järelevalve all. Lisatingimuste meetmest tulenev efekt sõltub selle rakendamisest liikmesriigi poolt.

Mõjud Euroopa põllumeestele

Ühtse põllumajanduse toetused pole suutnud takistada ka töökohtade arvu kiiret kahanemist Liidu maapiirkondades ega elanikkonna lahkumist linnadesse. Tootmise intensiivistamisega ehk kemiseerimisega ning mehhaniseerimisega on ÜPP juba pikemat aega sundinud inimesi maalt lahkuma. 1975. ja 1999. aasta vahemikus kaotas põllumajandussektor 49% oma töötajatest ehk umbes 3,8 miljonit inimest [6].

ÜPP reformid on alandanud toidukaupade hinda Euroopa Liidu turgudel. Tarbijate jaoks pole need hinnad aga madalamaks läinud. Kasumi on sisse kasseerinud toiduaineid töötlev tööstus, seda nii põllumajandustootjate kui tarbijate arvel ja muutunud ÜPP subsidiumide lõplikuks kasusaajaks. Vaatamata "ülilheldetele" toetustele, on paljude Euroopa riikide väikepõllumehed pidanud kandma suuri kahjumeid.

Keskkonnahoidlikud põllumajandusmeetodid vajavad rohkem töökäsi kui intensiivne tootmine. Selleks, et takistada töökohtade edasist vähenemist Euroopa maamajanduses, oleks kõige õigem minna üle rohelisemale põllumajandusele. Samal ajal on vaja täiustada ka toetuste jagamise põhimõtteid, näiteks suurendada ÜPP esimesest sambast teise sambasse üle minevate summade osakaalu.

Kahjulik mõju arengumaadele

Euroopa Liidu (ja USA) põllumajandus- ning kaubanduspoliitika tekitab suuri kahjusid vaesemate arenguriikide põllumeestele ja toiduainetööstusele. Subsideeritud toidukaubad tõrjuvad nad välja nii kodu- kui välismaistelt turgudelt ja alandavad nende toodete kokkuostuhinda. Euroopa Liidu eksporditoetused võrduvad 2/3 nisu tootmise hinnaga, poolega lõssipulbri tootmise hinnast ja ühe veerandi suhkru tootmise hinnaga [178]. Ka USA eksporditoetused on alla hinnatud. Samal ajal avaldavad nii EL kui USA vaesematele riikidele survet, et viimased avaksid neile oma toiduaineturud.

Ettevalmistused nisu külvamiseks Pakistanis

Photo: Samullah Durrani

Viimasel aastakümnel on Euroopa Liidu poolne dumping tugevasti kahjustanud näiteks Lääne Aafrika riikide linnu- ning veisekasvatust ja tomati- ning piimaektoorit [179, 180, 181]. ja Lõuna Aafrika riikide suhkru-, puuvilja- ning juurviljasektorit [178, 179], täiesti on hävitatud piimandussektor Jamaikal [178] – seda kõike ÜPP subsidiumide ehk maksumaksja rahaga. Jamaika meiereid ostavad peale kaubanduse liberaliseerimist 1990ndatel kohaliku värse piima asemel kokku subsideeritud piimapulbrit Euroopast [178]. Samamoodi on subsideeritud Euroopa tomati kokkuost kohalikul turul välja tõrjunud Senegali, Mali, Burkina Faso ja Ghana tomatikasvatajad [179].

Suur osa Euroopa ekspordisubsidiidumeid läheb toiduainetööstusele nende poolt töödeldud kaupades sisalduva tooraine eest, näiteks suhkru ja piima eest šokolaadis. Euroopa Liidu kondiitritööstus vallutas osa Lõuna-Aafrika turust 90ndate lõpul ja tekitas kohalikele tootjatele tohutuid kahjumeid [178].

ÜPP reformid ei ole dumpingut lõpetanud. Reformid kavandati eesmärgiga kohandada EL kaubanduse reeglid GATT/WTO ülemaailmsete põllumajandussaaduste ostu ja müügi seadustega. Hindade vähendamise tõttu võrdsustasid toidukaupade hinnad Euroopa siseturul ülemaailmsete hindadega ja 1992 aasta ekspordisubsidiidumid, mis ulatusid üle 10 miljardi euro, on tänaseks langenud 3...4 miljardi euron. On võimalik, et lähitulevikus kaotatakse need toetused hoopiski. Siiski hoiavad otsetoetused, ka need, mis ei sõltu toodangu liigist, Euroopas kasvatatud ning töödeldud toidukaupade hinna kunstlikult

madalal. Erinevalt ekspordi ja hinnatoetustest on toodanguliigist sõltumatud hektaritoetused WTO reeglite kohaselt lubatud ja selles on osa ka EL panusel viimaste kujundamisse. Seega saab Euroopa Liit jätkata toidukaupade eksporditootmishinnast madalamate hindadega, isegi väikeste või olematute eksporditoetuste puhul [182, 183].

Kesk- ja Ida-Euroopa riigid said suurema kogemuse dumpingu alal üheksakümnendatel aastatel, kui liberaliseeriti toidukaupade import. Näiteks ujutati 1998. aastal Poola ja Tšehhi üle Lääne-Euroopast pärit sealihaga, sest Komisjon tõstis ülejääkidest vabanemiseks eksporditoetused 400 euroni ühe tonni kohta. Suure protestimise peale vähendati need toetused endisele tasemele. Siiski polnud juhtum kooskõlas Euroopa Liidu ametlikult väljendatud eesmärgiga valmistada Ida-Euroopa piirkonna riike ette liitumiseks ühisturuga [179].

Uued liikmesriigid peaksid vältima liitumist dumpinguga ja nõudma tervelt liidult selle lõpetamist. Ületootmise vastu aitab kõige paremini üleminek keskkonnanahoidlikumale põllumajandusele. Arengumaadele peab andma võimaluse kaitsta oma turgu rikaste riikide subsideeritud toidukaupade eest. Kui viimased soovivad oma toetusi alles hoida, siis tuleks vähemalt lõpetada surve avaldamine arengumaadele, et nemad oma tole alandaksid. Vastupidi, neil tuleks võimaldada oma tollitariife isegi tõsta, nii et tekiks tasakaal rikaste riikide ekspordisubsiidiumidega.

Foto: Theo Haslbeck

Säästva põllumajanduse suunas?

Uue reformi vajadus

Lõppkokkuvõttes võib järeldada, et ÜPP reformid ei ole toonud kaasa vajaliku nihet alalhoidlikkuse, toiduainete kvaliteedi tõusu ja kohaliku looduse mitmekesistamise suunas. Vaja oleks uut reformi, mis ei vastaks ainult toidukaupade eksporditajate huvidele vaid kõigi Euroopa kodanike ootustele [184].

Tuleb rõhutada, et sagedasti korratud **nõue kaotada põllumajandustoetused, ei ole lahendus** olemasolevatele keskkonna ja sotsiaalsele muredele Euroopa põllumajanduses. Kuigi sea-, linnu-, puuvilja- ning juurviljakasvatuse on kõige enam turule orienteeritud ning saavad kõige väiksemaid ÜPP toetusi, kahjustavad nad looduskeskkonda kõige rohkem [185]. Tegelikult viib üleliiduliste põllumajandustoetuste vähendamine taas omariiklike toetuste suurendamisele ning liikmesriikide vahelise finantssolidaarsuse vähendamisele, kuid põllumajandus-saaduste subsideerimist see ära ei kaota. Põllumeestele tuleks tagada lississetulek selle eest, et nad hoolitsevad ühiskondlike väärtuste nagu tervislik toit, maapiirkondade elujõulisus, kohalik mitmekesisus, kultuuripärandi, looduse ning maastike kaitse. Probleemiks on see, et ÜPP toetab ka intensiivset tootmistegevust, mis toob kaasa ühiskonna poolt taunitud pahed: ebatervislike toiduainete ületootmise, ühetaoliselt ülesküntud maastikud, keskkonnanahoidlikumuste halvenemise, metsiku looduse kadumise, loomade kannatused tööstuslikes farmides, tööhõive vähenemise maapiirkondades ja arengumaade põllumajanduse kahjustamise. See kõik toimub miljardite eurode maksumaksja raha eest. Uue reformi põhiteemaks peaks olema kodanike taskust pärineva raha vale kasutamise lõpetamine ja üldsuse poolt tunnustatud väärtuste hüvitamine. Uus reform peaks ausse tõstma keskkonnanahoidliku põllumajanduse, muutes selle majanduslikult äratasuvaks ja tööstuslikust intensiivtootmisest konkurentsivõimelisemaks.

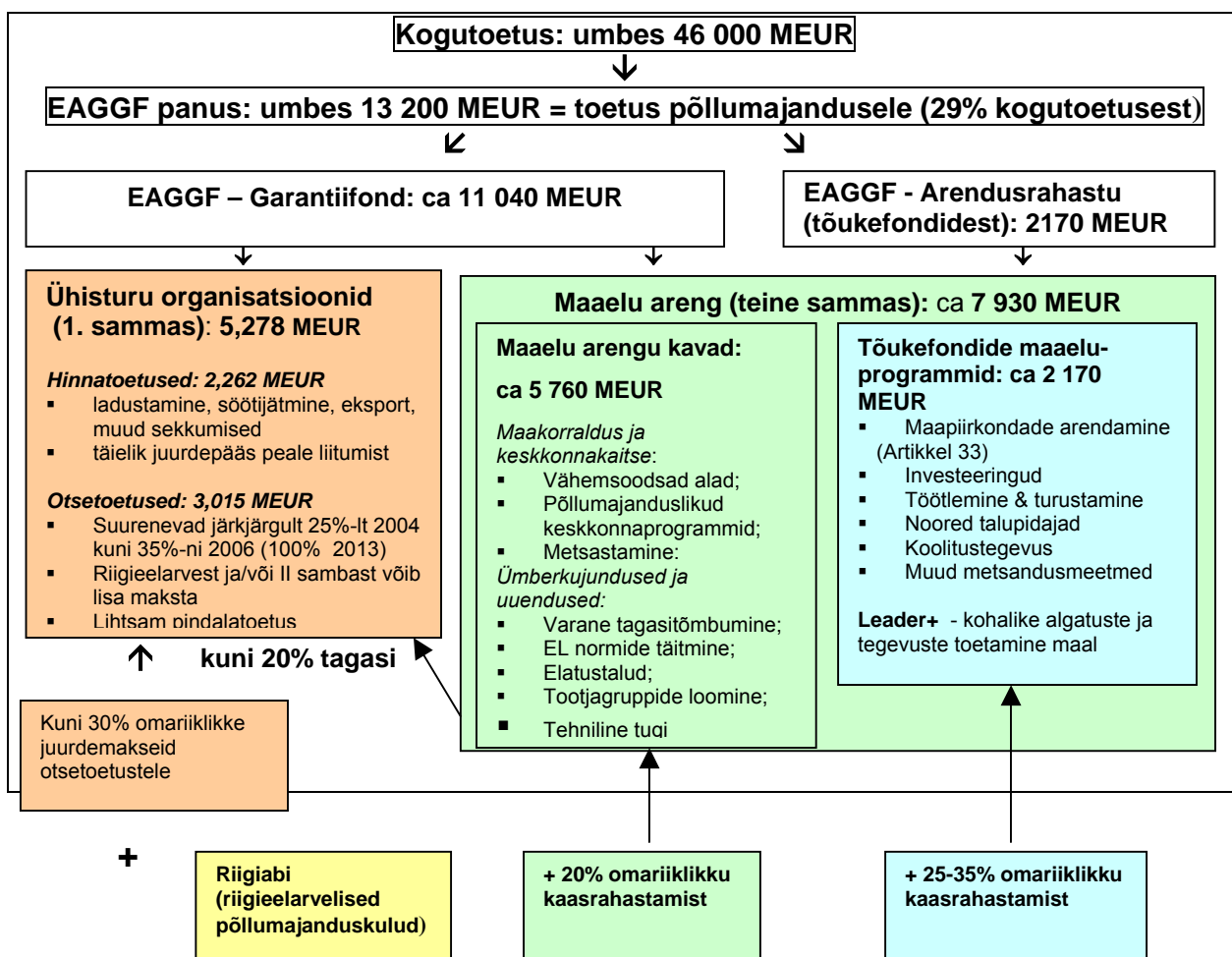
Soovitused uutele liikmesriikidele

- Nõudke tõhusamate lisatingimuste kehtestamist ja praegusest seadusandlusest karmimaid sätteid, et saavutada tõelist efekti keskkonna- ning tervisekaitses ja loomade heaolu parandamises.
- Nõudke vähemalt 20% esimese samba raha ülekandmise võimalust teise samba toetusteks.
- Nõudke eksporditoetuste ja *dumpingu* peatamist.
- Nõudke EL kaubanduspoliitika läbivaatamist, millega antaks arenguriikidele võimalus kaitsta end rikaste riikide subsideeritud toidukaupade eest.

2.3 ÜPP uutes liikmesriikides: kui palju raha ja mille jaoks?

Kuidas seda keerukat poliitikat uutes liikmesriikides rakendatakse? Milliseid toetusi siinsetele põllumeestele makstakse? Euroopa Liidu laienemise poliitiline ja rahanduslik raamistik otsustati 2002. aasta detsembris Kopenhaageni tippkohtumisel, enne 2003. aasta ÜPP reformi. Esimese kolme aasta vältel on kümnele uuele liikmesriigile ette nähtud järgmine põllumajandustoetuste struktuur (joonis 12):

Joonis 12. ÜPP eelarve 10 uuele liikmesriigile aastateks 2004-2006 (miljonites eurodes) [186, 187]

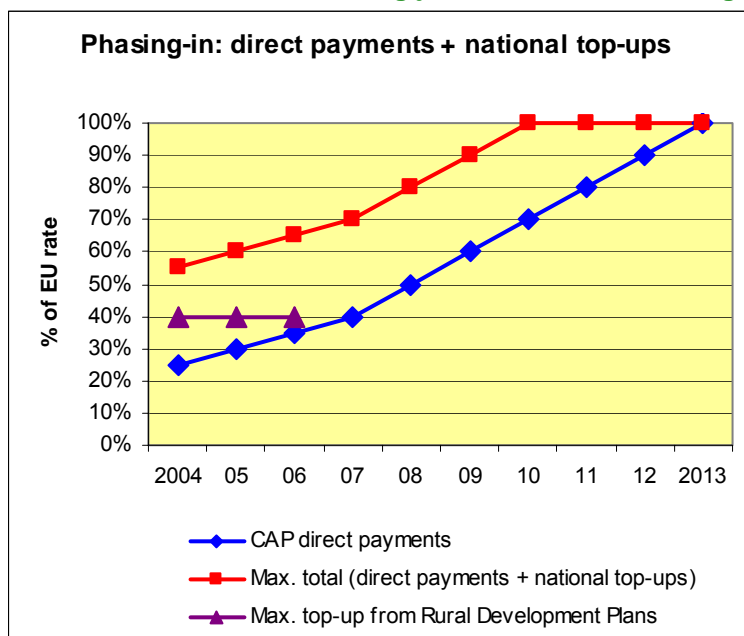
2.3.1 Esimene samm: Vähem raha uustulnukatele

Kopenhaageni kokkuleppe ja sellele järgnenud reformikohenduste järgi toimub esimese samba toetuste (otsetoetused ning hinnatoetused) maksmine uutele liikmesriikidele järgmiselt [188]:

- **Otsetoetused:** suurenevad järk-järgult, algavad 25% ja jõuavad 100%ni aastaks 2013.
- **Lihtsam maksesüsteem:** esimese viie aasta jooksul võib esitada lihtsamaid, pindalal põhinevaid toetustaotlusi (**hektaritoetused**). Kõik uued liikmesriigid peale Sloveenia ja Malta otsustasid seda meetodit kasutada.
- **Juurdemaksed:** Uutes liikmesriikides võib Euroopa Liidu hektaritoetustele juurde küsida oma riigilt kuni 30%.

Seega, 2003 aastal võib otsetoetus ulatuda kuni 55% EL vanades liikmesriikides kehtivatest arvestustest. Kuni 2006. aastani võib neid juurdemakseid võtta ka maaelu arengu sambast, kuni 20% ulatuses. [joonis 13]. Sloveenias ja Küproses, kus olid juba enne liitumist kõrged farmitoetused, lubatakse veelgi rohkem juurdemakseid teha.

Joonis 13: EL otsetoetused ning juurdemaksed liikmesriigi või maaeluarengu eelarvest [190]

Juurdemaksete tõttu ei tohi aga EL kehtivaid otsetoetusi ületada. Juurdemakseid võib kehtestada eri toodanguliikide kaupa.

- **Modulatsiooni puudumine:** Kuni 2013 aastani ei ole uutes liikmeriikides ette nähtud suurte farmide otsetoetuste 5% üle kandmist maaelu arengu edendamiseks.
- **Lisatingimuste esitamine on vabatahtlik:** Uued liikmesriigid peavad keskkonnakaitse ja muude lisanõudete täitmist kontrollima alles alates 2008. aastast.
- **Hinnatoetused:** Ekspordisubsiidiumid ja madalama hinnaga toodete kokkuost on uute riikide põllumeestele kohe kättesaadav.
- **Kvoodid ja maade sööti jätmise:** Osa maade söötijätmise nõue on uutele liikmetele esialgu vabatahtlikuks täitmiseks. Kvootide jagamine toimus aga väga pingeliste vaidluste saatel, sest need kehtestati 90. aastate saakide alusel, kui põllumajandus oli kõige suuremas madalseisus [22].

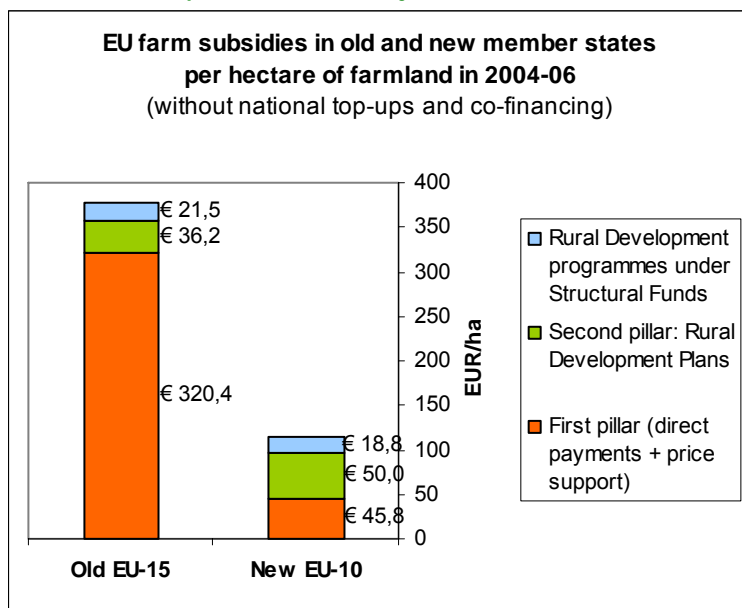
Miks uute liikmesriikide põllumeestele vähem raha antakse?

Esimese kolme aasta jooksul on uutes liikmesriikides ÜPP **esimesest sambast** makstavad otsetoetused pindala kohta tunduvalt väiksemad kui vanades liidumaades. Joonisel 13 on kujutatud hektaritoetused esimese kolme aasta jooksul ilma võimalike omariiklike juurdemakseteta. Punasega on märgitud ÜPP esimene samm, rohelisega maaelu arengu samm ja sinisega EL tõukefondidest

makstavad põllumajandus-toetused (joonis 14). Kuna otsetoetuste arvutamisel võeti aluseks 90. aastate madalad saagid, siis on ka aastal 2013 idabloki riikide kogutoetus ca 60% võrreldes Lääne-Euroopa maade põllumajandusrahaga. Samal põhjusel on ka näiteks Sloveenia hektaritoetus näiteks Läti omast 7 korda kõrgem [186].

Sellise ebavõrdse kohtlemise põhjustena võib nimetada vanade liikmesriikide soovimatust Euroopa Liidu laienemisele rohkem raha kulutada. Samuti põhjendab Komisjon väiksemaid otsetoetusi sooviga kindlustada kiiremad reformid. Siiski on põllumehed uutes liikmesriikides praegu paremas olukorras, kui näiteks arstid või õpetajad, sest sotsiaalpoliitika on endiselt rahvusriikide pädevuses.

Joonis 14. ÜPP toetused vanades (old EU-15) ja uutes (new EU-10) liikmesriikides ühe hektari kohta 2004-06 (ilma omariiklike juurdemaksete või kaasrahastamiseta) [191]

Sinine: Põllumajanduseelarve Riiklike arengukavade ehk RAK raames (tõukefondide raha); Roheline: Maaelu Arengukava ehk MAK eelarve raha; Punane: Otse- ja hinnatoetused ÜPP esimesest sambast (ühisturu organisatsioonide raha)

Allikas :Euroopa Komisjon

Teisest sambast saavad uued liikmesriigid hektari kohta rohkem raha kui vanad liikmesriigid. Siiski, kui arvestada ka omariiklike panustega, siis on maksed hektari kohta kõrgemad ikka EL-15 riikides. Kui uued liikmesriigid lisavad igale 4 eurole, mis Euroopa Liidust maa elu arengule tuleb, 1 euro oma riigi eelarvest, siis näiteks Holland lisab ise 3 eurot iga EL ühe euro kohta. Avaliku sektori rahale lisanduvad veel märkimisväärsed summad erasektorist.

Miks saavad uute liikmesriikide põllumehed aga vähem raha otsetoetuste näol, kuigi varasemad liitujad, näiteks Rootsi ning Austria, said 100% otsetoetusi esimest liitumispäevast alates? Ilmne põhjus on vanade liikmesriikide soovimatust liidu laienemisele rohkem raha kulutada. Siiski soovivad nad säilitada endised sissetulekud ÜPP toetuste näol. Kui otsetoetuste määra arvutatakse haritava maa pindala ja tööjõu hulga alusel, mitte aga toodangu koguse järgi (nagu seda tehakse teise samba toetuste puhul), siis läheksid ÜÜP kulutused liiga suureks – või siis tuleks Prantsusmaale ja Saksamaale mõeldud summasid oluliselt vähendada.

Ametliku põhjusena tõi Euroopa Komisjon selle ebavõrdse leppe puhul esile, et suured otsetoetused kindlustaksid arvukate elatustalude ellujäämise (sic!) ja takistaksid põllumajandustootmise kontsentreerumist. Esimese kolme liitumisjärgse aasta jooksul suurendatakse otsetoetusi 5% liste astmetena, et “võimaldada intensiivset ümberstruktureerimist” [16, 192].

Siiski, asjaolu, et uutel liikmesriikidel lubatakse lisada otsetoetustele omariiklike juurdemaksetena kuni 30% - oma maksumaksjate raha – näitab, et põhjus oli pigem finantsiseloomuga. Ebavõrdse tehingu põhjuseks oli ka liidu suutmatust oma põllumajanduspoliitikat piisavalt muuta enne laienemist Ida-Euroopasse.

Ka praeguste tingimuste juures hakkavad Ida-Euroopa põllumehed Liidust saama senistest omariiklikst toetustest tunduvalt suuremaid subsidiume, samas kui õpetajad või tohtrid peavad endiselt leppima vaid oma riigi eelarveliste madalate töötasudega. Selle põhjuseks on, et põllumajanduspoliitika toimub liidu tasandil, kuna haridus- ja tervishoiupoliitika jäävad liikmesriigi tasandile. Teiselt poolt hakkavad põllumehed tundma järjest teravnevat konkurentsivõimet enamtoetatud kolleegide poolt ühisturul.

ÜPP esimese samba keskkonnamõju uutele liikmesriikidele

ÜPP otsetoetuste kasutamise võimalused, nagu juba varasemates peatükkides on kirjeldatud. Üldiselt on küsimus selles, mida põllumehed liidust saanud esimese samba rahaga peale hakkavad. Keskkonnale, nii õhule, veele, pinnasele kui bioloogilisele mitmekesisusele, on ohtlik, kui suureneb kemikaalide kokkuost ning kasutamine tootmise intensiivistamiseks. Otsetoetuste sõltumatus toodangu liigist ei väldi sellist võimalust. Hinnatoetused on endiselt seotud toodanguga. Teiselt poolt säilib mingi võimalus, et farmerid otsustavad raha kasutada efektiivsemate väetiselaoturite muretsemiseks või jäätmeäitluse parandamiseks oma majandis.

Otsetoetuste väiksemad määrad võrreldes vanade liikmesriikidega on vaevast õnnistuseks, sest ühisturul ellu jäämiseks on põllumehed seda enam sunnitud rohkem tähelepanu pöörama tootmise intensiivistamisele. Väikemajandid langevad järjepanu rivist välja ja tootmise kontsentreerumine võib kahjustada maastike mitmekesisust ning liigirikust (näiteks põllupiiride üleskündmine). Maa hind hakkab tõusma ja suur osa subsidiumidest läheb kaudselt põllumajandusektorist välja (maaomanikele või siis toiduainete töötajatele ja edasimüüjatele).

Kohustuslikud üldised keskkonna- ja loomade heaolu nõuded otsetoetuste ja omariiklike juurdemaksete saamisel tuleb uutes liikmesriikides juurutada niipea kui võimalik ja mitte oodata aastateni 2008-2009. Ilma hästi läbimõeldud lisatingimusteta, võib maksumaksja raha kasutamine kaasa suuri keskkonnakahjustusi. Lisatingimuste väljatöötamisealuseks võib võtta näiteks head põllumajandustavad või Lääne-Euroopas juba kehtivad keskkonnanõuded ning kohaldada need Ida-Euroopa tingimustega. Selliste tingimuste seadmine motiveerib põllumajandustootjaid investeerima töhustatesse tehnoloogiatesse ning keskkonnanahoidlikku majapidamisse, mitte aga vanamoodsasse intensiivistamise.

Erinevalt SAPS all makstavatest otsetoetustest, saab **omariiklike juurdemakseid** anda eelkõige valitud põllumajandusektoritele. Juurdemakseid võiks suunata keskkonnanahoidlikele sektoritele nagu mahe ja ekstensiivtalud. Samuti on võimalik saakidele mõeldud otsetoetuste juurdemaksete piiramisega ära hoida pool-looduslike rohumaade üleskündmist põldudeks.

Madalad kvoodid ja tootmislimiidid võivad keskkonnanahoidlike seisukohalt kaasa tuua nii häid kui halbu tagajärgi ja sõltuvad nende jagamisest eri maadele. Tuleb vältida loomakasvatuse koondamist üksikutesse ülisuurtesse loomafarmidesse. Samas ei tohiks ka loomade arvu piirata, sest see on kahjulik suurte pool-looduslike karjamaade hooldamisele ekstensiivse karjatamise teel.

Soovitused uutele liikmesriikidele ÜPP I samba osas:

- Juurdemakseid pindalatoetustele võiks anda eelkõige mahe- ja ekstensiivtaludele.
- Mingite üldiste keskkonna- ja muude lisanõuete täitmist oleks soovitatav siiski otsetoetuste jagamisel arvestada juba enne 2008. aastat.
- Tuleks kindlustada kvootide õiglane jaotus selliselt, et intensiivne põllumajandus ei hakkaks ekstensiivset välja tõrjuma.
- Euroopa Liidu tasandil põllumajanduspoliitikas kaasa rääkides tuleks nõuda edasisi reforme, mis suunaksid tegevuse keskkonnanahoidlike teele.
-

2.3.2 ÜPP teine samm: Maaelu areng uutes liikmesriikides

Teisest sambast saavad uued liikmesriigid hektari kohta rohkem raha kui vanad liikmesriigid. Siiski, kui arvestada ka omariiklike panustega, siis on maksed hektari kohta kõrgemad ikka EL-15 riikides. Kui uued liikmesriigid lisavad igale 4 eurole, mis Euroopa Liidust maa elu arengule tuleb, 1 euro oma riigi eelarvest, siis näiteks Holland lisab ise 3 eurot iga EL ühe euro kohta. Avaliku sektori rahale lisanduvad veel märkimisväärsed summad erasektorist.

Maaelu arengu poliitikat uutes liikmesriikides juhitakse EAGGF kahe instrumendi, nimelt garantii ja arendusrahastu kaudu. Selle põhjuseks on asjaolu, et enamuse Ida Euroopa riikide territooriumist (välja arvatud Praha ja Bratislava ning nende ümbrus) kuulub Sihtalasse 1 ehk seal on sisemajanduse koguprodukt SKP ühe elaniku kohta alla 75% EL keskmisest väärtusest. Jõukmates piirkondades tõukefonde põllumajanduse ja maaeluvaldkonna rahastamiseks (välja arvatud Leader+ programm) ei kasutata.

Kaks põhilist instrumenti on:

- **Maaelu arengu kavad (MAK):** Maaelu arengu kava rahastatakse 80% Euroopa Liidu (Põllumajanduse Arengu ja Tagatisfondi tagatisosakonnast) ja 20 % ulatuses liikmesmaa eelarvest. 2004 kuni 2006 aastani on uutel liikmesriikidel Euroopa Liidust võimalik saada kuni 5,8 miljardit EUR. Iga riigi ulatuses määras maksimaalse võimaliku summa Euroopa Komisjon, võttes arvesse haritava maa pindala ja tööjõu olemasolu (EL-15 riikides on põllumajandusraha jagatud ajalooliste kriteeriumide järgi – ehk varem kasutatud summade alusel). Uued liikmesriigid said teha valiku 9 võimaliku meetme vahel, mis omakorda jagunesid kahte suuremasse kategooriasse: abinõud maa- ja keskkonna korraldamiseks ning abinõud põllumajandussektori uuendamiseks. Võrreldes otsetoetustega, on MAK fondid uutele liikmesriikidele keskmiselt kõrgemad, kui vanadele olijatele. Lisameetmena juurutatakse toetusi elatustaludele. Teiselt poolt võivad uued liikmesriigid kuni 20% teise samba rahast kasutada siiski 1 samba makseteks.
- **Tõukefondide programme põllumajanduse ning maaelu edendamiseks riiklike arengukavade (RAK)** raames rahastatakse tavaliselt 65-75% ulatuses Euroopa Liidu Arendusrahastust ja ülejäänud osas liikmesriikide eelarvest. Iga riik otsustab ise, kui suure osa tõukefondidest ta põllumajandusse suunab. Keskmiselt on see osakaal olnud 10%, mis annab kolme esimese aasta kohta kokku 2,2 miljardit EUR Euroopa Liidu raha. Uutel liikmesriikidel on võimalik seda raha kasutada 6 abinõu ja lisaks LEADER+ algatuse edendamiseks.

SAPARDi kogemused

2004 aastal alanud maaelu arengu kavad ja tõukefondide põllumajandusprogrammid on äsjalõppenud SAPARD programmi järeltulijad. (*Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*). SAPARD oli üks kolmest Euroopa Liidu rahade kasutamise ettevalmistusetapist, mille kõrval rakendati ka PHARE programme riigiasutuste ja ISPA programme transpordi ning keskkonna alaste infrastruktuuride välja arendamiseks. Põllumajanduse ja maaelu teemaline SAPARDi programm rakendus CEE 8 riikides 200-2003 aastani ning Rumeenias ja Bulgaarias kestab kuni 2006 aastani.

Ka SAPARDi raames tuli igal tulevasel liikmesriigil koostada Maaelu arengukava, kavandada abinõud ja nende kaasrahastamine. Seda raha kasutati peamiselt suurfarmide ja töötleva tööstuse konkurentsivõime tugevdamiseks. Peamised abinõud, mida tulevased liikmesriigid eelistasid SAPARDi raames maaelu arengukavva võtta, olid: investeeringud majanditesse, töötlemisse ja turustamisse ning maal asuvatesse infrastruktuuridesse. Üldarvestuses moodustasid need eelarved 70% kogu planeeritud kulutustest, kusjuures **põllumajanduslikesse keskkonnaprogrammidesse** peeti vajalikuks kavandada **ainult 2% kõikidest kuludest**.

Euroopa Komisjoni soovil piirati põllumajanduslike keskkonnaprogramme väheste pilootkatsete ja –aladega. Kuna Komisjoni ja liikmesriikide valitsuste huvi peaaegu puudus, jäidki need programmid sageli ainult paberile ning soovitud eesmärki – talupidajate ja ametnike koolitust selles vallas - ei suudetud ellu viia.

SAPARD-i programmi raames oli CEE-8 riikidele kättesaadavaks tehtud aastas kokku 360 miljonit EUR (koos Bulgaaria ning Rumeeniaga isegi 600 miljonit EUR). Viivituste ja juhtimisraskuste tõttu jäi suur osa rahast kasutamata ja seda saab veel rakendada 2006 aasta lõpuni [197].

Aastatel 2004-2006 on uutele liikmesriikidele MAK ide ning RAK-ide põllumajanduspeatükkide elluviimiseks saadaval 8 miljardit EUR. Seda on ligi **7 korda rohkem**, kui SAPARD-i raames oli. Oodatakse tõsiseid takistusi ning viivitusi maaelu arengukavade elluviimisel. Mitmed Ida-Euroopa riigid eelistavad teise samba raha liita esimese samba otsetoetustele, et see üldse kaotsi ei läheks. Euroopa Komisjonil on juba valmis plaan kasutadagi esialgu ettenähtud rahast ainult 70% ja jätta ülejäänud kas edaspidiseks või üldse mujale suunata. Järgmise perioodi (2007-2013) maaelu arengukavasid tuleb hakata koostama juba 2005. aastal.

Maaelu arengu kavade võrdlus Ida-Euroopa riikides

Aastateks 2004-2006 koostatud põllumajanduse ja maaelu eelarvetes on uued liikmesriigid **põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele** planeerinud juba **13%** kogukulutustest, kuid see jääb siiski veel alla vanade liikmesriikide suhtarvule, mis on 27%.

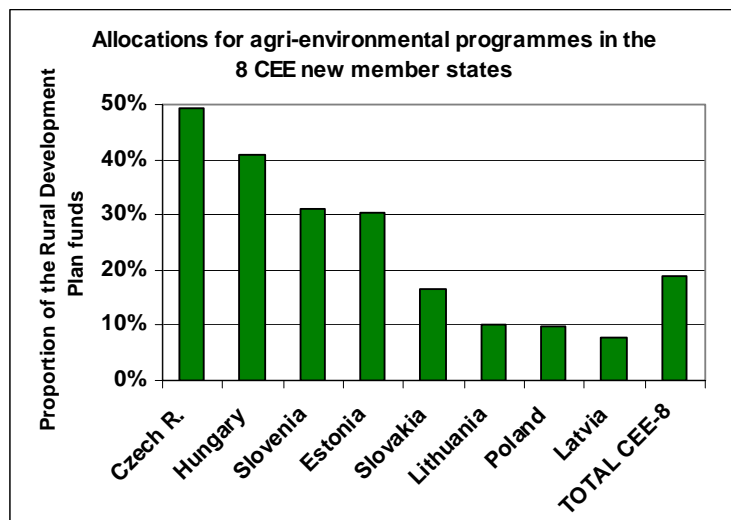
Tabelis 5 on kujutatud ainult Maaelu Arengukavades toodud esialgsed arvud, põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele on seal kokku kirjas 18% kulutustest. Tšehhi, Ungari ja Sloveenia ei plaani teise samba raha esimese samba otsetoetustele lisada ning kulutavad keskkonnaprogrammidele kolmandiku kuni poole MAK rahadest. Eriti paistab silma Tšehhi, kus suurem osa MAK kulutustest on suunatud keskkonnaprogrammidele ja vähemsoodsate alade toetustele. Spektri teises otsas asuvad Poola ja Leedu, kes arvatavasti suunavad kogu lubatud 20% MAK raha esimesse sambasse tagasi ja ülejäänud kulutavad põllumajandustootmise moderniseerimisele ja ümberstruktureerimisele. Põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele on neil eelarves vaevalt 10% kulutustest.

Tabel 5: Maaelu arengu kavade ülesehitus aastateks 2004-06 uutes liikmesriikides [199]

	EE	LV	LT	PL	HU	CZ	SK	SI	Kokku (CEE 8)
Tagasi esimese samba otsetoetusteks	14%	9%	20%	20%	0%	0%	20%	11%	15%
Vähemsoodsad alad	18%	54%	24%	27%	11%	45%	50%	40%	30%
Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid	30%	8%	10%	10%	41%	49%	16%	31%	18%
Haritava maa metsastamine	6%	0%	4%	3%	11%	3%	1%	0%	4%
Varajane pensionileminek	0%	2%	23%	18%	3%	1%	0%	4%	12%
Ühenduse nõuetega kooskõlastamine	22%	18%	13%	7%	20%	0%	5%	12%	9%
Elatustalud	7%	8%	5%	10%	5%	0%	2%	0%	7%
Ühistegevus	0%	1%	0%	1%	3%	1%	0%	0%	1%
Tehniline abi	2%	1%	1%	1%	5%	1%	3%	2%	2%

Maaelu arengut ei iseloomusta üksnes sinna suunatud raha kogus vaid ka tegevuse kvaliteet: kuidas on abinõud kavandatud, ellu rakendatud, kuidas toimub järelevalve ja hindamine, kuidas saab protsessides osaleda avalikkus ning kuidas teavitatakse tulemustest põllumajanduses töötavaid inimesi. Üks suuremaid puudujääke on **ebapiisav nõuandeteenistus**, millele kaasneb madal keskkonnaharidus, rahalistest võimalustest rääkimata [198]. Ilma hästi ettevalmistatud konsulentide ning koolitusprogrammidega ei tule põllumajanduslikest keskkonna-programmidest midagi välja.

Joonis 15. Põllumajanduslike keskkonnatoetuste osakaal MAKi eelarvetes aastatel 2004-06 [199]

Märkus: Arvud tabelis 5 ja joonisel 15 on võetud Maaelu arengu kavade 2004 aasta juulikuu seisuga. Neid 9 meetet rahastatakse EAGGF garantiosast. Paralleelselt algatavad liikmesriigid veel kuut meetet sisaldavad põllumajandusprogramme, mis siin ei kajastu ja mida rahastatakse tõukefondidest (joon 12) Kuna Bratislava ümbrus Slovakkias ei kuulu Sihtalasse 1, siis sealsete tegevuste rahastamist siin samuti ei kujutata.

2.3.3 Maaelu arengu meetmed

Järgnevalt iseloomustatakse mõningaid olulisemaid maaelu arengu abinõusid, kusjuures nad on jagatud kolme telje vahel: Keskkonnakaitse ja maakasutus, konkurentsivõime tõstmine ja maamajanduse mitmekesistamine [201].

1. Keskkonnakaitse- ja maakasutus

Kõik kolm meetet selles kategoorias – põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid, vähemsoodsate alade toetus ning metsastamine – kuuluvad maaelu arengu kavade „menüüsse“.

1.a) Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid

Keskkonnaprogrammide raames antakse rahalisi toetusi neile põllumajandustootjatele, kes otsustavad minna keskkonnakaitsemeetmete täitmisel kaugemale kehtestatud piiridest, näiteks vähendavad veelgi pestitsiidide ja/või väetiste kasutamist, rakendavad erilisi heinaniitmise meetodeid, hooldavad kaitsealuseid elupaiku ning mitmekesiseid maastikke või lähevad üle mahepõllumajandusele. Keskkonnaprogrammi raames makstakse põllumehele selle eest, et ta oma maakasutusviisiga osutab avalikku teenust ülejäänud ühiskonnale [202]. Miinimumnõudena peavad taotlejad kinni pidama **headest põllumajandustavade**st ja sõlmima vähemalt 5 aasta pikkuse lepingu. Maksete suurused määrab liikmesriik ise arvestades, et tuleb katta lisakulutused ja saamata jäänud tulud. Motivatsiooni tõstmiseks võivad liikmesriigid lisada veel kuni 20% preemiatasu.

Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid on **ainuke kohustuslik** maaelu arengu meede, mis kõigil liikmesriikidel tuleb arengukavasse kirjutada. Siiski on ka nn vanad liikmesriigid seda väga erineval määral rakendanud. Kui näiteks Hispaania ja Kreeka kulutavad keskkonnaprogrammide raames vähem kui 10% põllumajanduse eelarvest, siis Austria, Rootsi ja Lirimaa juhivad edetabelit umbes 50% ga. Haritavast maast on EL-15 riikides põllumajanduslike keskkonnaprogrammidega kaetud keskmiselt 27% (igal seitsmendal põllumehel on olemas vastav leping), kusjuures see näitaja ulatub alla 10% Kreekas, Hispaanias ja Hollandis kuni üle 75% ni Soomes, Austrias ning Rootsis [204].

Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid on kõige tähtsamaks mahepõllumajanduse tugisambaks. Toetus mahepõllumajandusele on kaks korda suurem, kui tavaline põllumajandusliku keskkonnaprogrammi toetus. Kõigist keskkonnaprogrammirahadest läheb mahepõllumajandusele EL –15 riikides kuni 15% [10, 194].

EL-15 riikide senine kogemus (keskkonnaprogramme hakati seal rakendada 1992. aastal) on näidanud, et nimetatud toetustega on saavutatud kõige suurem edu kemikaalikasutuse vähendamises, väärtuslike põllumajanduslike elupaikade kaitses ning bioloogilise mitmekesisuse suurendamisel, maastike, vee ja pinnasevarude kaitsel, samas on väiksem mõju olnud välisõhu saastamise piiramisele [52, 94]. Lepingute sõlminud põllumajandajates on sageli rakendatud lisatööjõudu [20].

Põllumajanduslike keskkonnaprogrammide eduka juurutamise eeltingimuseks on professionaalne järelevalve. Eestis on käimas pilootprojekt, kus kasutatakse eeskujulikke seiremeetodeid ning ekspertide teadmisi [206]. Põllumeeste huvitatuse kindlustamiseks on vaja tagada piisavad fondid ja hästi välja töötatud ning mitmekesised meetmed, arvestada kohalike tingimusega ja luua hea nõustamisteenindus [206, 207, 208].

Põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid Sloveenias, Poolas ja Austrias

Paljutöötav lugu Sloveenias

Sloveenia alustas põllumajanduslike keskkonnaprogrammide rakendamist SAPARD-i abi ära ootamata 2001. aastal. Põlluministeeriumis töötas grupp ametnikke, kes olid saanud innustust naaberriikidest Austriast ning Itaaliast ja valitsus toetas seda algatust. 2003. aastal hõlmas Sloveenia programm 14

eriskeemi, 12 000 majandit ja 110 000 hektarit põllumaad. Peale liitumist on plaan hõlmata kokku 24 eriskeemi, 40 0000 farmi ja kokku 350 000 hektarit ehk 70% haritavast maast. Liitumisläbirääkimistel oli Sloveenia valitsusdelegatsioon edukas ja kaitses maaelu arengukava, mis oli palju suurem, kui esimese samba otsetoetuste eelarve. Ühe hektari kohta antavad toetused on seal 4 korda suuremad vastavast keskmisest väärtusest ülejäänud uutes liikmesriikides. Esimese samba otsetoetustesse MAK raha ümber ei suunata ja keskkonnaprogrammidesse on planeeritud kokku 31% MAK eelarvest. Alates 2001. aastast on täheldatud ka esimesi positiivseid tulemusi: taaskasutusse on võetud vahepeal maha jäetud mägikarjamaad ning suureneb vähese kemikaalikasutusega viinamarjaistanduste arv [10, 209, 210].

Kurb lugu Poolast

Poolas alustati esimeste pilootprojektidega 95. aastate keskel. Algatajaks olid Poola ja Hollandi valitsusvälised organisatsioonid, kes tegutsesid nn poola roheliste kopsude ehk kõrge bioloogilise väärtusega jõeorgudes Narew ja Biebrza ääres.

PHARE raames said keskkonnaprogrammid jätkuda vaid kahes pilootalas ja ainult ühe aasta vältel, sest SAPARD-i tulekuga lõpetas põllumajandusminister selle tegevuse ära. Poola NGOd küll ühendasid oma jõud ja kirjutasid 2002. aasta detsembris rea palvekirju, kuid praktilist tegevust keskkonnaprogrammide taastamiseks SAPARD-i raames pole alustatud.

Suured lootused olid seotud 2004-2006 aasta MAKiga, kuid tegelikult on seal kirjas vaid 9% kulude suunamine keskkonnaprogrammidesse, samal ajal kui 20% rahast läheb tagasi esimesse sambasse.

Uute liikmesriikide seas on Poolas mahetootmise all kõige väiksem % põllumaast- 0,29% [4].

Austria – positiivne näide vanadest liikmesriikidest

Kui Austria 1995. aastal Euroopa Liitu astus, polnud põllumajandustootmine seal kuigi intensiivne ja väetisi kasutati mõõdukalt. Liitumisläbirääkimisel põhjendas Austria vajadust teise samba raha eeliskasutamiseks kohanemise liidu konkurentsitingimustega ja juba ühe aasta jooksul peale liitumist hõlmas 80% haritavast maast tõhusa keskkonnaprogrammiga. Mahepõllumajanduse osakaal hüppas 6%lt 10%ni. Ilma keskkonnaprogrammideta oleks majanduslik konkurents sundinud paljusid farmereid tootmist kas intensiivistama või hoopis maha jätma, mis mõlemad oleksid keskkonnale kahjulikult mõjunud. Kui omariigi ja Euroopa Liidu rahalised toetused jätkuvad, suunab Austria tulevikus 66% põllumajanduse eelarvest teise samba toetustesse ja sellest omakorda 59% keskkonnaprogrammidesse. See teeb kokku 40% kõigist avaliku sektori toetustest.

Hetkel haaravad põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid Austrias 88% haritavast maast ning 91% farmeritest. Programmis on 31 eriskeemi erinevat tüüpi maade ja tootmisviiside jaoks. Programmi rakendatakse kogu riigis ja mitte ainult tundlikel aladel. Edu tagab osalusprintsipi rakendamine ja rahastatavate meetmete kohandamine kohalike eritingimustega. Farmerid kavandavad ise konsulentide abiga vajalikke abinõusid.

Austrias tegutseb põllumajanduslike keskkonnaprogrammide nõukoda, kuhu kuuluvad teiste seas ka keskkonnakaitseorganisatsioonide esindajad. Nõukoda osaleb meetmeprogrammide hindamisel ja aitab neid täiendada [212, 213, 214].

Foto: Tõnu Oja, Eesti Roheline Liikumine (FoE-Estonia)

1 m kiviaia rajamise eest võib saada põllumajanduslikku keskkonnatoetust 63 kuni 74 EEK, ja selle hooldamise eest 39 EEK

Peale keskkonnaprogrammide on teised meetmed liikmesriikidele vabatahtlikud ja keskkonnakaitsega ainult kaudselt seotud. Keskkonnaseisundit võivad nad parandada või halvendada vastavalt sellele, kuidas neid kavandatakse ja rakendatakse.

1.b) Ebasoodsamad piirkonnad

Teine kõige enam keskkonnaga seotud meede on toetused vähemsoodsatele aladele. See on ka teine meede, kus taotleja peab kinni pidama keskkonnakaitsealistest miinimumnõuetest ehk **hea põllumajandustava koodeksist**. Vähemsoodsate alade hektaritoetusi makstakse farmeritele, kes on sõlminud vähemalt 5 aastase lepingu.

Põllumajanduslik tegevus mägedes või kliimaatilisel rasketes oludes on seotud suuremate kulutustega ja annab väiksemaid saake. Vähemsoodsate alade toetus peab kompenseerima need lisakulud ja muutma farmeri konkurentsivõimeliseks intensiivse tootjaga mustmullapiirkonnast. Eesmärgiks on tegevuse jätkumise tagamine. Sellistes piirkondades levivad eelistatult mahe- ja ekstensiivtalud maade kõrge loodusväärtuse säilitamisega [21, 22]. Vanades liikmesriikides liigitatakse ebasoodsamateks piirkondadeks üle poole haritavatest maadest ja uutes liikmesriikides võib see suhteline osakaal olla umbes sama. Siiski kasutavad uued liikmesriigid seda toetust oma Maaelu Arengukavades rohkem (vastavad arvud 22% ja 12% kogu eelarvest). CEE- 8 seas on kõige rohkem vähemsoodsate alade toetusest huvitatud Läti, Slovakkia ja Tsehhi Vabariik, kõige vähem aga Ungari [199].

Maaelu arengu määruse artikli 16 kohaselt saavad liikmesriigid anda lisatoetusi farmeritele, kes asuvad **Natura2000** kaitsealadel, tasakaalustamaks lisakulutusi ning saamata jäänud tulusid. Selle võimaluse on aga paljud riigid kasutamata jätnud.

Mis on põllumajanduse üldised keskkonnanõuded (Good Farming Practice, GFP)?

Üldiste keskkonnanõuete koodeks (*Codes of Good Farming Practice*) on kogumik keskkonna-kaitse, toiduohutuse ja loomade heaolu alaseid nõudeid mille on sõnastanud liikmesriik või piirkond. Koodeksis on nii kohustuslikke seadusi kui ka soovitusi ning nõudeid, mis ületavad seadustes sätestatud piire. Koodeksi standardid peavad olema "mõõdetavad" ilma liigse bürokraatia või lisakulutusteta: näiteks minimaalse põlluäärse riba allesjätmine, ülekarjatamise vältimine, sobiva taimestikuga puhverribade jätmine, piisavate mahtudega sõnniku- ja lägahoidlate olemasolu või pestitsiidilaoturite õige käsitlemine [39, 215].

Enamus uusi liikmesriike on oma koodeksid juba avaldanud. Positiivseks näiteks on Läti, kus heade põllumajandustavade koodeks valmis juba 1999. aastal ja koostöös Taani ekspertidega [10].

Üldiste keskkonnanõuete koodeksist kinnipidamine on eeltingimuseks farmeritele, kes saavad teisest sambast vähemsoodsate alade toetusi või osalevad põllumajanduslikes keskkonnaprogrammides (Euroopa Liidus moodustavad sellised alad kokku 70% haritavast maast). 2003. aasta ÜPP reform sätestas ka **ristvastavusnõuded** (*cross-compliance*) kõikidele farmidele, kes taotlevad otsetoetusi esimesest sambast. Ristvastavusnõuete alla kuuluvad nii teatud nimekiri EL direktiive (**kohustuslikud haldusnõuded**) kui ka **Heade Põllumajandus- ja Keskkonningimuste Koodeks** (*Code of Good Agricultural and Environmental Condition, GAEC*). Need nõuded on osaliselt samad ja osaliselt erinevad ja tulevikus ilmselt lähevad ühtlustamisele. Igal juhul tuleb praegu neist mõlemast koodeksist kinni pidada.

Komisjoni ettepanekus Maaelu arengukavade uue määruse kohta aastateks 2007-2013 on põllumajanduslike keskkonnatoetuste ning vähemsoodsate piirkondade toetuste eeltingimuseks olnud üldised keskkonnanõuded asendatud ristvastavusnõuetega. Neist tingimustest peavad põllumehed nagnii kinni pidama, kui soovivad saada esimese samba otsetoetusi. Teise samba toetuste saamiseks kehtestatud rangemad nõuded lähevad seega kaduma. Samas on keeruline ka süsteem, mis sisaldab mitut tüüpi keskkonnanõudeid, seetõttu võiks lahenduseks olla ristvastavusnõuete rangemaks muutmine üldiste keskkonnanõuete eeskujul. Need rangemad nõuded kehtiksid teise samba toetuste saajatele.

1.c) Metsastamine

Toetust makstakse mahajäetud põllumaade metsastamise eest. See võib mõjutada bioloogilise mitmekesisuse näitajaid, mistõttu oleks mõistlik rahastamisel teatud tingimusi esitada. Sama soovitus ka tõukefondidest makstavate metsandustoetuste kohta. Ungari maaelu arengukavades on teiste uute liikmesriikidega võrreldes metsastamise meede kõige suurem, Läti ja Sloveenia aga pole seda üldse kavandanud.

2. Majandite moderniseerimine ja nende konkurentsivõime tõstmine

Neli meedet sellest rühmast – elatustalud, nõuete täitmine, ühistegevus ja varajane pensionileminek – on maaelu arengukavade menüüst ja teised – noortalunike toetused, ja investeeringud majanditesse (tootmisesse), töötlemisse ning turustamisse kuuluvad rahastamisele RAK eelarvest ehk tõukefondidest.

2.a) Elatustalude kohanemise toetus

Euroopa Komisjon oli väga mures suure arvu pisitalude pärast, mis toodavad toiduaineid vaevalt oma pere tarbeks. Elatustalu toetus 1000 EUR aastas makstakse neile juhul, kui nad suudavad välja töötada mingi äriplaani ka müügiks mineva kauba tootmise kohta ning oma äri ka laiendada. Meede aitab säilitada põllumajandusmaastiku mosaiiksust, samas tuleks vältida äritegevuse arendamisega kaasnevat võimalikku spetsialiseerumist ainult ühele tootegrupile [22]. Edaspidi tuleks arvestada üldiste keskkonnanõuete täitmisega ja julgustada mahetootmise edendamist.

2.b) Ühenduse keskkonnanõuetega vastavusse viimine

Selle toetuse abil aidatakse kaasa keskkonna, toiduohutuse ja loomade heaolu nõuete juurutamisele ning toimib lisatingimuste essitamise ettevalmistava etapina. Põllumees peab taotlusele lisama tegevuskava ja soovitatavalt kasutama talude nõustamise teenuseid ning vabatahtlikku auditit. Audiitor saab põllumeest tugevati aidata ühenduse nõuetest kinnipidamisel ning ettevalmistustes üldiste keskkonnatingimuste tulekuks. Eestis on põhitähelepanu põhjavee kaitse meetmetel Veepoliitika raamdirektiivi ellurakendamiseks (17,2 % MAK eelarvest 2004-2006). Meede on populaarne ka Ungaris, Tšehhi vanbariik aga pole seda üldse plaaninud.

2.c) Koolitus

Tõukefondidest antavaid koolitustoetusi saab edukalt kasutada tegevuse keskkonnamõtjude ja taludes kasutatavate keskkonnakaitsetehnikate tutvustamiseks.

2.d) Muud abinõud

Ülejäänud abinõud majandite moderniseerimiseks ja nende konkurentsivõime tõstmiseks, mida sisaldavad nii MAK kui RAK menüüd, võivad avada keskkonnale ja kogukonnale nii head kui halba mõju, sõltuvalt nende kavandamisest. Näiteks tootjate ühistegevuse toetused (MAK) võivad aidata toime tulla suurenenud konkurentsitingimustes ja parandada suurte jaemüügiketide tingimustele vastamist. Noorpõllumeeste toetused (RAK) aitavad rohkem inimesi maal kinni hoida. Turustamise ja töötlemise toetused (RAK) soodustavad väikesi meiereisid, tapamajasid ja mahetoodangu müüki. Farmiinvesteeringud (RAK) võivad suunata majandi säästlikuma tegevuse teele.

Samas võivad need toetused minna ka tootmise intensiivistamise ja uued liimesriigid võiksid ise siduda need teatud keskkonnanõuetega.

3. Maamajanduse mitmekesisustamine

Alljärgnevate abinõude eesmärk on alternatiivsete sissetulekuallikate tekitamine. Meetmed kuuluvad RAK menüüsse (rahastatakse tõukefondidest).

3.a) Maapiirkondade kohandamine ja arendamine on väga laialdane ja mitmeti rakendatav meede: külade uuendamine, maapiirkondade kultuuripärandi kaitse, maaturism ja käsitöö, põhiteenuste osutamine maamajandusele, maade tükeldamine, maa infrastruktuuride väljaarendamine, veevarude majandamine, kõrgekvaliteediliste kohalike toodete turustamine ja keskkonnakaitse. Raha kasutamisel võib olla keskkonnale nii positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi. Viimane kogemus saadi teede ja niisutussüsteemide rajamisel[216]. Palju sõltub kavandamise üksikasjalikkusest ning plaanide elluviimisest.

3.b) Leader+ on suhteliselt väike kuid oluline ning edukas programm, mis on märkimisväärne oma alt üles lähenemise, detsentraliseerituse, avalikkuse osalemise ja kohalikul majandusel põhinemise poolest. Leader+ toetab säästvat arengut maal läbi kohalike algatusrühmade väikeprojektide. Seda lähenemisviisi soovitakse juurutada ka teistes maaelu arengu meetmetes [217].

Järeldused

Üldiselt pakub teine samm keskkonnakaitse ja sotsiaalarengu edendamiseks rohkem võimalusi, kui ühise põllumajanduspoliitika esimene samm. Hästi eesmärgistatud arengukavad suudavad vältida

põllumajandustegevuse kahjulikku keskkonnamõju ning edendada mahepõllumajandust ja teisi keskkonnahoidlikke tootmistegevusi, kohalike toiduainete töötlemist, maaturismi ja maapiirkondade üldist elavdamist. Kõik sõltub aga meetmete kavandamisest ja elluviimisest. Abinõude töhustamiseks on soovitatav nende kavandamisse ja järelvalvesse kaasata mittetulundusühendusi, võtmelembendiks on aga kvaliteetse nõuandeteenistuse olemasolu.

Teiselt poolt on alati võimalik ka teise samba abinõusid kasutada põllumajandustegevuse intensiivistamiseks ning kontsentreerimiseks, metsamonokultuuride istutamiseks ja niisutussüsteemide rajamiseks.

Ainult kahe abinõu rahastamisel jälgitakse teatavate keskkonnanõuete täitmist. Need on põllumajanduslikud keskkonnaprogrammid ja vähemsoodsate alade toetused. Ülejäänud abinõude rakendamisel võib keskkonnale ka kahju tekitada. Uued liikmesriigid võiksid seega siduda kõik teise samba abinõud ja toetused teatavate keskkonnanõuete täitmisega ja seada peaesmärgiks keskkonna-sõbraliku tootmise edendamise.

Foto: Riho Kinks, Eesti Ornitoloogiaühing. Linnuvaatlustorn Räpina poldril

2.3.4 Järgmiseks etapiks valmistumine: maaelu aastatel 2007-2013

2005 aastal peavad liikmesriigid alustama järgmise etapi Maaelu Arengukavade koostamist. Siis on uutel liikmesriikidel olemas esimesed kogemused 2004-2006 aastaks antud põllumajandusraha kasutamise kohta. Mitu asja võiks järgmisel perioodil paremini olla. Eriti oleks enamustes maades vaja suurendada põllumajanduslikele keskkonnaprogrammidele suunatud rahasummasid. Positiivne on see, et peale 2007 aastat ei tohi enam teise samba raha otsetoetuste sambasse tagasi saata.

Uued MAK-d hakkavad põhinema uuel Maaelu Arengu määrusel, mida praegu Euroopa Liidu tasandil ette valmistatakse. Euroopa Komisjoni poolt avaldatud ettepanekus on mitu muudatust seoses teise sambaga [25, 91].

- Ühise maaelu arengu fondi loomine ühise administreerimisega. See tähendab, et Sihtala 1 piirkondade jaoks ei eristata enam kaht erinevat instrumenti.
- EL raha teise sambasse suurendatakse 7,5 miljardilt eurolt (2003) kuni 13,2 miljardi euroni (2013), mis moodustab kõigist ühtse põllumajanduspoliitika kulutustest 24%. See juurdekasv peegeldab liidu laienemist.
- Maaelu arengu meetmed grupeeritakse ning nimetatakse ringi. Teine samm jaotatakse kolmeks teljeks, edasisteks alamkategoriateks ja 35 üksikmeetmeks (selhulgas saab olema näiteks üheksa metsandusmeetet).
- Iga telje jaoks on plaanis kinnitada minimaalne rahastamine: iga riik peab kulutama vähemalt 15% oma rahast konkurentsivõime tugevdamisele, 25% keskkonnakaitsele ning maakorraldusele ja 15% tegevuse mitmekesistamisele. Kuigi ühest küljest on hea, et ükski eelisvaldkond ei jää kõrvale, ei tule see ka keskkonnakaitse teljele eriti kasuks. Juba 2004-2006 aastal on kõik uued liikmesriigid plaaninud üle 25% kulutada keskkonnakaitsega seotud meetmetele, Tšehhi Vabariik aga peab oma praegust põllumajanduslike keskkonnatoetuste 72%-list osakaalu isegi vähendama.

- Vähemalt 7% rahast tuleb kasutada LEADER+ programmile ehk kohalike väikealgatuste toetamisele. See on samm edasi LEADER tüüpi lähenemisviisi muutmisele järjest olulisemaks.
- Vähemsoodsad alad nimetatakse ümber vaegaladeks (*handicap areas*) ja nende rahastamist hakatakse rangelt piirama. Praeguse artikli 16 asemele tuleb Natura 2000 aladel asuvate talude ning metsade rahastamiseks 2 uut meetet.
- Üldised keskkonnanõuded, mis oli põllumajanduslike keskkonnaprogrammide ja vähemsoodsate alade toetuste saaamisel lähtetingimuseks, asendatakse ristvastavusnõuetega, mis kehtivad otsetoetuste saamisel. Sellega muutuvad keskkonnakaitselised nõuded leebemaks
- Vähendatakse põllumajanduslike keskkonnaprogrammide liidupoolset panust (Sihtala 1 piirkonnas 85%-lt 80%-le.) See väike muutus vähendab antud meetme atraktiivsust.
- Nii liikmesriigi kui liidu tasandil peab looma maaelu arenguga tegelevaid võrgustikke. Need võrgustikud koguvad ja analüüsivad teavet ning vahetavad häid praktilisi kogemusi.

Kokkuvõtteks sisaldab uue maaelu arengu määruse ettepanek palju häid ideesid kuid ka mõningaid muret tekitavaid punkte, mida peaks muutma. Üldiselt ei soodusta see ettepanek keskkonnakaitseliste eesmärkide edasist integreerimist teise sambasse vaid pigem üritab põllumajanduse rohelisemaks muutmist peatada. Euroopa Komisjoni ja Parlamenti kuuluvad esindajad uutest liikmesriikidest saaksid 2004. aasta sügisel toimuvatel läbirääkimistel määruse eelnõu mõjutada.

Soovitusi uutele liikmesriikidele ÜPP II samba osas:

- **Maaeluarengu raha ei tasuks suunata esimese samba kulutuste ehk otsetoetuste maksmisesse.**
- **Vähemalt 50% MAK eelarvest võiks suunata põllumajanduslikesse keskkonnaprogrammidesse, mida rakendatakse võimalikult suurel osal haritavast maast.**
- **MAK meetmete kavandamisel pöörake tähelepanu piisavale seirele ja vabauhenduste kaasamisele. Eeskujuga võiks võtta Leader+ programmist, kus arvestatakse võimalikult palju kohalike algatuste ja ettepanekutega.**
- **Seadke kõik toetused sõltuvuse keskkonna- ja tervisekaitse nõuete täitmisest ning rakendage juba nüüd keskkonnamõju hindamist, et kindlustada euroopa maksumaksjate raha säästlik kasutamine.**
- **Pöörake erilist tähelepanu keskkonnasõbralike tootjate, eriti mahetootjate toetamisele.**
- **Kasutage MAK eelarvet talude keskkonnanõuete väljarendamiseks ja nõustamisteenuste sisseviimiseks. Konsulentide võrgustik peaks tõstma põllumeeste teadmisi keskkonnamõjude ning põllumajanduslike keskkonnaprogrammide kohta.**

Allikas: Euroopa Komisjoni kodulehekül: Heinalised Rumeenias

Maasõbrad (*Friends of the Earth, FoE*) on maailma suurim rohujuuresandide keskkonnaorganisatsioonide võrgustik, mille kampaaniad on suunatud keskkonnakaitse ja säästva ühiskonnakorralduse edendamisele. **Euroopa Maasõprade** (*Friends of the Earth Europe, FoEE*) võrgustikku kuulub üle 30 rahvusliku allorganisatsiooni tuhandete kohalike töörühmadega. FoEE koordineerib ja toetab liikmesorganisatsioonide töid ja projekte sellistes valdkondades nagu näiteks toiduohutus, põllumajandus, biotehnoloogia, kliimamuutused, energeetika, ökomaksud, tuumaohutus, globaliseerumine, kaubandus, ettevõtete vastutus, säästev areng ja Euroopa Liidu laienemine, kaasa arvatud piirkondlikud programmid Ida-Euroopas, Balkani ning Vahemeremaades. FoEE kampaania "Toit ja põllumajandus: Aeg teha valikuid" ("*Food and Farming: Time to Choose*") püüab tekitada piisavat ühiskondlikku toetust ühtse põllumajanduspoliitika tegeliku reformi läbiviimiseks. FoEE kodulehe aadress on: www.foeeurope.org

Friends of the Earth member groups in the new EU member states

FoE Bulgaria

Ekoglasnost

PO Box 548
9 Dondukov blvd.
Sofia 1000
Phone: +359 2 986 2221
Fax: +395 2 9881530
E-mail: ekogl@bulnet.bg

FoE Lithuania

Lietuvos Zaliuju Judejimas

Central Post, PO Box 156
Kaunas 3000
Phone: +370 37 324241
Fax: +370 37 425 207
E-mail: zalieji@zalieji.lt
www.zalieji.lt

FoE Cyprus

PO Box 53411
Limassol 3302
Phone: +357 25 347042
Fax: +357 25 347043
E-mail: foearth@spidernet.com.cy

FoE Latvia

Vides Aizsardzibas Klubs, VAK

Audeju str. 7/9
LV-1966 Riga
Tel.: + 371 6339653
Fax: + 371 6339653
E-mail: vak@com.latnet.lv
www.vak.lv

FoE Czech Republic

Hnutí Duha

Bratislavská 31
602 00 Brno
Phone: + 420 5 45214431
Fax: + 420 5 45214429
E-mail: centrum@hnutiduha.cz
www.hnutiduha.cz

FoE Poland

Polski Klub Ekologiczny, PKE

ul. Kaszubska 2
44-100 Gliwice
Phone: +48 32 2318591
Fax: +48 32 2318591
E-mail: biuro@pkegliwice.pl
www.most.org.pl/pke-zg

FoE Estonia

Eesti Roheline Liikumine, ERL

PO Box 318
Tartu 50002
Phone: +372 7 422 532
E-mail: info@roheline.ee
<http://www.roheline.ee/>

FoE Slovakia

Centrum pre podporu miestneho aktivizmu

Ponicka Huta 65
97633 Poniky
Phone: + 421 48 419 33 24
Fax: + 421 48 419 33 24
E-mail: cepa@changenet.sk
www.cepa.sk

FoE Hungary

Magyar Természetvedok Szövetsége

Ulloi ut 91/b
1091 Budapest
Phone: + 36 1 216 7297
Fax: + 36 1 216 7295
E-mail: info@mtvsz.hu
www.mtvsh.hu

Viited tekstis:

- 1 Vaadake FoEE kampaania "Food and Farming: Time to Choose!" veebi. <http://www.choosefoodchoosefarming.org>
- 2 *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 3 "Analysis of the Impact on Agricultural Markets and Incomes of EU Enlargement to the CEECs". Directorate General for Agriculture. European Commission, 2002.
- 4 Institute of Rural Sciences at the University of Wales, Aberystwyth, May 2004. <http://www.eisfom.org/press/may04fig.pdf>
- 5 FAOSTAT database, 2004.
- 6 C. Vidal, "Changes in agricultural employment". Eurostat, Statistics in focus, Agriculture and Fisheries, Theme 5 – 14/2001.
- 7 H. Charlier, "Structure of agricultural holdings in the EU by age of holder". Eurostat, Statistics in focus, Agriculture and Fisheries, Theme 5 - 2/2003.
- 8 "Agricultural Situation and Prospects in the Central and East European Countries". European Commission, DG Agriculture, 1998.
- 9 "Konceptce agrární politiky CR pro období po vstupu do EU (2004 - 2013)". Ministerstvo zemědělství České Republiky, 2004. http://www.mze.cz/attachments/konceptce_a_pol_CR.pdf
- 10 "The Future of Rural Areas in the CEE New Member States". Study by Network of Independent Agricultural Experts of the CEE Candidate Countries. European Commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/reports/ccurdev/text_en.pdf
- 11 The 2003 Agricultural Year. Farm size table. European Commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2003/table_en/3541full.pdf
- 12 A. Pouliquen, "Competitiveness and farm incomes in the CEEC agri-food sectors. Implications before and after accession for EU markets and policies". Study contracted by the European Commission, 2001.
- 13 "Enlargement seen boosting EU milk production by 20%". *Agra Europe*, 19 March 2004.
- 14 M. Maciejczak, "National Agricultural Census 2002 in Poland. Draft analysis of the first results". Central Statistical Office of Poland, 2004.
- 15 Information of the Ministry of Agriculture, Poland, June 2004.
- 16 "Enlargement and Agriculture: Successfully integrating the new Member States into the CAP". Issues paper. European Commission, Brussels, 30 January 2002.
- 17 "Mniej gospodarstw, więcej działek. Prognoza zmian do 2020 roku". *Rzeczpospolita*, 2 February 2004. http://www.rzeczpospolita.pl/gazeta/wydanie_040202/ekonomia/ekonomia_a_3.html
- 18 "Poles fear the yoke of agri-giants". *The Guardian*, April 29, 2004
- 19 20% of farms set to go out of business in Slovakia. *Agra Europe*, 14 May 2004.
- 20 P.A. Barthelemy (Eurostat), "Changes in agricultural employment." In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 21 A. M. Häring et al., "Impact of CAP measures on environmentally friendly farming systems: Status quo, analysis and recommendations. The case of organic farming". Study contracted by the European Commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/environment/agriculture/pdf/effscap_report.pdf
- 22 J.E. Petersen and Y. Hoogeveen, *Agriculture and the environment in the EU accession countries. Implications of applying the EU common agricultural policy*. Environmental issue report No 37. European Environment Agency, 2004.
- 23 "The Future of Rural Development". European Council of Young Farmers (CEJA), 2003.
- 24 S. Lintunen. "Future of the CAP from the perspective of young farmers". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 25 "Rural Development Next Generation: better, broader, simpler". IP/04/920. European Commission, Brussels, 15 July 2004.
- 26 A. Bauen, J. Woods and R. Hailes, "Bioelectricity Vision: Achieving 15% of Electricity from Biomass in OECD Countries by 2020". Prepared for WWF International and Aebiom by Centre for Energy Policy and Technology at Imperial College London and E4tech (UK) Ltd., 2004. <http://www.panda.org/downloads/europe/biomassreportfinal.pdf>
- 27 M. Jacobs, "Unsafe sex: how endocrine disruptors work". Briefing paper 4, Pesticide Action Network UK, 2001. http://www.psrla.org/pesticides/pesticides_and_health_kit.pdf
- 28 "Důsledky průmyslového zemědělství". Hnutí Duha, 2002.
- 29 M. P. Vall, C. Vidal (Eurostat), "Nitrogen in agriculture". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 30 G. Solomon, et al. *Pesticides and human health: a resource for health care professionals*. Physicians for Social Responsibility – Californians for Pesticide Reform. Santa Monica – Berkeley – San Francisco, 2000. <http://www.psrla.org/pahk.pdf>
- 31 "Into the mouths of babes: Pesticides in the diet and our children's health". Friends of the Earth, London, 2002. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/mouths_babes.pdf
- 32 *Monitoring of Pesticide Residues in Products of Plant Origin in the European Union, Norway, Iceland and Liechtenstein*. 2001 Report. European Commission, 2003.
- 33 J. Pretty and G. Verschuur (eds.), *Agriculture, Environment and Rural Sustainability in Europe*. Friends of the Earth Europe, Pro Natura, 2000.

- 34 J. N. Pretty et al., "An assessment of the total external costs of UK agriculture". *Agricultural Systems*, 65:113-136. 2000.
- 35 E. Hajduk (ed.), *Relationship Between Agriculture, Biodiversity and Environment – Policy, Actors and Opportunity in Bulgaria and Poland*. Polski Klub Ekologiczny and Agrolink, 2003.
- 36 "France bans insecticide after campaign by beekeepers". *Financial Times*, 25 February 2004.
- 37 K. Van Brempt, "Towards a thematic strategy on the sustainable use of pesticides". Report A5-0061/2003, European Parliament, 3 March 2003.
- 38 "PAN UK Review 1999". Pesticide Action Network UK, London, 2000.
- 39 "Moving towards Pesticide Reduction ...realising Best Agricultural Practice in Central and Eastern Europe". Pesticide Action Network Germany, Hamburg, 2004. <http://www.pan-germany.org>
- 40 S. Lucas, M. Pau Vall (Eurostat), "Pesticides in the European Union". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 41 *Environmental Taxes - Implementation and Environmental Effectiveness*. Environmental issue report No 1. European Environment Agency, Copenhagen, 1996. http://reports.eea.eu.int/92-9167-000-6/en/tab_content_RLR
- 42 P. H. Peterson, "Working with Danish farmers for pesticide use reduction". In: *Report of the Pesticide Action Network Conference 2003*. PAN Europe. Ishøj, Denmark, 21-22 November 2003.
- 43 "Denmark hails success of farm pollution measures". *Agra Europe*, 13 February 2004.
- 44 "Review on Obsolete Pesticides in Eastern and Central Europe." Danish Environmental Protection Agency DANCEE, May 2001.
- 45 J. Petřík, M. Havel, J. Příbylová (eds.), *POPs. Poison in the Heart of Europe II*. European Working Group of IPEN, Prague, May 2001.
- 46 H. Gráquina, "Learning from previous experience: CAP and agriculture in Spain." In *The Capacity-Building Manual*. Friends of the Earth Europe, Brussels, 2003. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/CBM.pdf>
- 47 S. Smolka (ed.), "Pesticide Action Handbook: A Guide for Central and Eastern European NGOs ...and others". Pesticide Action Network Germany, Hamburg, 2003.
- 48 "Towards a thematic strategy on the sustainable use of pesticides". COM (2002) 349 final. European Commission, 2002.
- 49 "'Tips and Tricks' for Water Framework Directive Implementation". World Wildlife Fund for Nature and European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/water/200403%20EEB%20WWF%20Tips%20&%20Tricks.pdf>
- 50 "EU Water Policy - The quality of National Transposition and Implementation - A Snapshot". European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/water/11-WFD-implementation-quality-a-snapshot-EEB-May2004.pdf>
- 51 "Agriculture and the environment". Fact sheet. DG Agriculture, European Commission, 2003.
- 52 F. Fay, "Impact of agri-environment measures" In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 53 "Suggested text for a pesticides use reduction directive in Europe." Pesticide Action Network, 2002. <http://www.pan-europe.info/downloads/direct.pdf>
- 54 "Bovine spongiform encephalopathy". World Health Organisation Fact Sheet N°113, 2002.
- 55 N. van Larebeke et al., "The Belgian PCB and dioxin incident of January – June 1999: exposure data and potential impact on health". *Environmental Health Perspectives* 109 (3): 265-273. 2001.
- 56 "Foot and Mouth Crisis". Briefing. Friends of the Earth, London, 2001. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/foot_mouth_crisis.html
- 57 "Costs of outbreak put at £9bn". *The Guardian*, 17 March 2001.
- 58 T. O'Brien, "Factory farming and human health". Compassion in World Farming Trust, 1997.
- 59 M. Boschma, A. Joaris, C. Vidal (Eurostat), "Concentration of livestock production". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 60 J. Turner, "Factory farming and the environment". Compassion in World Farming Trust, 1999.
- 61 C. Lucas, "Stopping the great food swap: Relocalising Europe's food supply". The Greens, European Parliament, 2001. <http://www.greensparty.org.uk/reports/2001/globalisation/greatfoodswap.html>
- 62 P. Stevenson, "Factory farming and the myth of cheap food. The economic implications of intensive animal husbandry systems". Compassion in World Farming Trust, 1997.
- 63 "Antibiotic Resistance in the European Union Associated with Therapeutic Use of Veterinary Medicines". The European Agency for the Evaluation of Medicinal Products (EMA), London, 1999.
- 64 L. Garcés, "The use of antibiotics in farm animals. Compromising the welfare of humans and animals alike". Briefing, Compassion in World Farming Trust, 2001.
- 65 "Antibiotics and factory farming". Friends of the Earth Europe, 2002. <http://www.choosefoodchoosefarming.org/health/antibiotics.htm>
- 66 "Time for change: the future for farm animal welfare in Europe". Eurogroup for animal welfare, 2002.
- 67 A. Black, "Opportunities for Animal Welfare under Pillar II of the CAP". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 68 "Reform of the Common Agricultural Policy. Medium-Term Prospects for Agricultural Markets and Income in the European Union 2003 – 2010". DG Agriculture, European Commission, 2003.
- 69 N. Cochrane and R. Seeley, "EU Enlargement: Implications for the New Member Countries, the Enlarged EU, and World Trade". Paper presented at the International Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading? Capri, 23-26 June 2003. <http://www.ecostat.unical.it/2003agtradeconf/>

- 70 "Transition Periods and Derogations obtained by the CCs". European Public Health Alliance, working document, 2003.
- 71 "EU enlargement: Questions and Answers on food safety issues". MEMO/03/88, European Commission, Brussels, 5 December 2003.
- 72 J. Rovenský, personal communication and materials of Děti Země, February 2004.
- 73 "Critics Say Smithfield Overwhelms Resources, Family Operations". *Washington Post*, 2 February 2004.
- 74 R. Kennedy Jr. and T. Worcester, "Smithfield's Invasion of Poland". *The Ecologist*, 26 November 2003
- 75 R. Cyglicki, personal communication, 2004.
- 76 "Eastern Europe attracts Danish pig producers". *Agra Europe*, 27 February 2004
- 77 Information of the State Veterinary and Food Administration. SITA – Farm newspaper, 23 April 2004.
- 78 EU concessions to CEECs on food hygiene rules". *Agra Europe*, 20 February 2004
- 79 "Proposed standards for improving the welfare of farm livestock in the EU". Eurogroup for animal welfare, 2003.
- 80 C. Vidal, "From soil to landscape: a fundamental part of the European Union's heritage". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 81 A. Buček et al., "Analýza povodňových událostí v ekologických souvislostech". Unie pro řeku Moravu, Brno 1998.
- 82 *Balancing the costs: wildlife and modern agriculture*. Royal Society for the Protection of Birds / BirdLife International, 2003.
- 83 "Biodiversity Action Plans in the areas of Conservation of Natural Resources, Agriculture, Fisheries, and Development and Economic Co-operation". COM (2001) 162 final. European Commission, 2001.
- 84 Royal Society for the Protection of Birds/European Bird Census, 2004.
- 85 S. Mičoch, J. Hošek, F. Pelc (eds.), *Státní program ochrany přírody a krajiny ČR*. Ministerstvo životního prostředí, Praha 1998.
- 86 Z. Waliczky, 2003. "The future of biodiversity in an enlarged EU: BirdLife's view." *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 87 P. Chylarecki, "Farmland biodiversity in Poland, Natura 2000 and RDP – opportunities and threats". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 88 "The potential impacts of the Common Agricultural Policy on farmland bird populations in Central and Eastern Europe". Royal Society for the Protection of Birds, 2003.
- 89 P.F. Donald, R.E.Green and M.F.Heath, "Agricultural intensification and the collapse of Europe's farmland bird populations". *Proceedings of The Royal Society of London (B)* 268: 25-29. 2001.
- 90 A. Vakrou, "Natura 2000 and the EU Common Agricultural Policy". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 91 "Proposal for a Council Regulation on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)". COM (2004) 490 final. Brussels, 14 July 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/rurdevprop_en.pdf
- 92 G. Verschuur, J. Pražan, S. Lughofer, Project Team 'Rural Life', *Protecting nature in rural areas outside Natura 2000 – The role of agriculture*. European Environmental Bureau's Biodiversity Working Group, 2003.
- 93 M. Stolze, A. Piore, A. Häring, S. Dabbert. *The environmental impacts of organic farming in Europe. Vol. 6 of Organic farming in Europe: economics and policy*. Stuttgart-Hohenheim, 2000.
- 94 "State of application of regulation (EEC) No 2078/92: Evaluation of Agri-environment Programmes". European Commission, 1998. http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/programs/index_en.htm
- 95 L. Montanarella, "Soil at the interface between Agriculture and Environment". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 96 "Towards a Thematic Strategy for Soil Protection. COM (2002) 179 final". Commission of the European Communities, Brussels, 16 April 2002. http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2002/com2002_0179en01.pdf
- 97 "Soil protection". European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/Soil/main.htm>
- 98 *Europe's water: An indicator-based assessment*. Topic report No 1/2003, European Environment Agency, Copenhagen, 2003.
- 99 A. Sensi, "Agriculture and climate change". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999.
- 100 Y. Hoogeveen, J.E. Petersen, K. Balasz, I. Higuero, *High nature value farmland: Characteristics, trends and policy challenges*. European Environment Agency report No 1/2004. Copenhagen, 2004.
- 101 *Agroenvironmentální programy České republiky*. Ministerstvo životního prostředí České Republiky, Praha, 2004.
- 102 "European pastoralism: farming with nature". PASTORAL Project Information Note 8. 2003.
- 103 R.G.H. Bunce, B.S.Elbersen and W.K.R.E. van Wingerden, "Ecological and socio-economic implications of extensive grazing systems in Europe". 2nd Pastoral Workshop, Moieciu de Sus, Romania, 6-9 October 2001.
- 104 R. Uliszak, "The cattle breeding in southern Poland against changes in Polish agriculture – different policy for different regions". Contribution for the seminar "The impact of Accession on High Nature Value cattle systems in Central and Eastern Europe" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 3 March 2004.
- 105 M. Staniszewska and E. Hajduk, "Potential impacts of a reformed Common Agricultural Policy in Central and Eastern Europe". Polish Ecological Club, 2002. <http://www.choosefoodchoosefarming.org/social/enlarge.htm>

- 106 E. Andersen, "HNV farming and pillar 1 support". Note for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 107 "CAP Single Payment Scheme: Basis for allocation of entitlement: Impacts of the Scheme to be adopted in England." DEFRA, 2004. <http://www.defra.gov.uk/farm/capreform/webnoterev16.pdf>
- 108 P. Cook, "The Impacts of CAP Mid Term Review Proposals on the Highlands of Scotland". Contribution for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 109 Based on a contribution by Maret Merisaar, Friends of the Earth Estonia.
- 110 Based on a contribution by Szilvi Sándor, Friends of the Earth Hungary.
- 111 Based on a contribution by Libor Matoušek, Friends of the Earth Czech Republic and on information at <http://www.bilekarpaty.cz>.
- 112 E. U. von Weizsäcker, *Erdpolitik. Ökologische Realpolitik an der Schwelle zum Jahrhundert der Umwelt*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1989.
- 113 "EU Environment Related Indicators". DG Environment, European Commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/environment/docum/leaflet_environment.pdf
- 114 A. Simms, R. Kumar and N. Robbins, *Collision course: free trade's free ride on the global climate*. New Economics Foundation, London, 2000.
- 115 A. Carlsson, "Greenhouse gas emissions in the life-cycle of carrots and tomatoes". IMES/EESS Report No. 24. Department of Environment and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, 1997.
- 116 "Proposal for a Council Regulation on the protection of animals during transport and related operations". COM (2003) 425 final/3. European Commission, Brussels, 5 September 2003.
- 117 P. McKenna, "Opinion of the Committee on the Environment, Public Health and Consumer Policy on the proposal for a Council regulation on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EEC". European Parliament, 20 February 2004.
- 118 K. Carstens, "Tainted horsemeat for dinner, anyone?" *European Voice*, 26 February 2004.
- 119 "Czech farmers gain from EU entry". *Agra Europe*, 13 August 2004.
- 120 Based on a contribution by Hector Grávina, Los Amigos de la Tierra (FoE Spain).
- 121 Opinion of the Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare, 11 March 2002. http://europa.eu.int/comm/food/fs/sc/scah/out71_en.pdf
- 122 "Protection of animals during transport: experience acquired". COS/2001/2085. European Parliament opinion of 13 November 2001.
- 123 "Protection of animals during transport". CNS/2003/0171. European Parliament, 30 March 2004.
- 124 "Farm Council deadlocked over animal transport proposals". *Agra Europe*, 27 February 2004.
- 125 J. F.M. Swinnen, "Between Transition, WTO, and EU Accession: Agriculture and Agricultural Policies in Formerly Centrally Planned Countries". Paper presented at the International Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading? Capri, 23-26 June 2003. <http://www.ecostat.unical.it/2003agtradeconf/>
- 126 F. Fischler, "EU Enlargement: A future for European farmers". 9th Carrefour on Animal Production, Gembloux, 21 January 2004.
- 127 "NMS boost for Danish pigmeat". *Agra Europe*, 23 July 2004.
- 128 Incoma Research, May 2004. <http://www.incoma.cz>
- 129 L. Dries, T. Reardon and J. Swinnen, "The Rapid Rise of Supermarkets in Central and Eastern Europe: Implications for the Agrifood Sector and Rural Development". *Development Policy Review*, forthcoming, 2004.
- 130 "Making links – a toolkit for local food projects". Sustain, 2000.
- 131 B. Halweil, *Home Grown: The Case for Local Food in a Global Market*. Worldwatch Institute, 2002.
- 132 H. La Trobe, "Local food, future directions". Friends of the Earth, London, 2002.
- 133 "The economic benefits of farmers' markets". Friends of the Earth, London, 2002.
- 134 "The Impact of out-of-centre food superstores on local retail employment". National Retail Planning Forum, 1998.
- 135 *Pandora's Lunchbox. The Wonderful World of Gene Technology*. Friends of the Earth, 2001.
- 136 *Genetically modified crops: a decade of failure [1994 – 2004]*. Friends of the Earth International, 2004.
- 137 "Impacts of Genetically Engineered Crops on Pesticide Use in the United States: The First Eight Years". Northwest Science Environmental Policy Center, 2003.
- 138 G. Ramsay, C. Thompson and G. Squire, "Quantifying landscape-scale gene flow in oilseed rape". Final Report of DEFRA Project RG0216. 2003. <http://www.defra.gov.uk/environment/gm/research/epg-rg0216.htm>
- 139 "Antibiotic Resistance Genes in GM Foods". Briefing. Friends of the Earth, 2001. London. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/antibiotic_resistant_genes.html
- 140 *Genetically modified foods & health: a second interim statement*. British Medical Association, Board of Science and Education, 2004. <http://www.bma.org.uk/ap.nsf/Content/GMFoods>
- 141 J. Sweet and K. Eastman, *Genetically modified organisms (GMOs): The significance of gene flow through pollen transfer*. Environmental issue report no. 28. European Environment Agency, Copenhagen, 2002.
- 142 "SOS-Memorandum on the Commission's proposed GMO Seed Directive." Zukunftstiftung Landwirtschaft, Berlin, 2003. http://saveourseeds.org/downloads/memorandum_sos_eng.pdf
- 143 "The failure of genetically modified foods and crops in Europe." Briefing, Friends of the Earth International, 2004

- 144 "GMO-Free Europe. A Guide to Campaigning for GMO-free zones in Europe". Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.gmofree-europe.org>
- 145 *Will enlargement weaken EU policy on GMOs?* A report prepared for ANPED, The Northern Alliance for Sustainability & Friends of the Earth Europe. Updated version, 2003.
- 146 "GMO screening: EU Control Network expands to new Member States". IP/04/560. European Commission, Brussels, 29 April 2004
- 147 "EU races to thwart influx of GM food from east". *The Guardian*, 14 February 2004.
- 148 "No old GMOs in new Europe! Why reassessment is needed in accession countries". Greenpeace, April 2004.
- 149 "New Europe" blocks US food import". Friends of the Earth Europe press release, 16 June 2004.
- 150 F. Offermann, H. Nieberg. *Economic performance of organic farms in Europe. Vol. 5 of Organic farming in Europe: economics and policy*. Stuttgart-Hohenheim, 2000.
- 151 P. Hau, A. Joaris (Eurostat), "Organic farming". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 152 R.A. Wadsworth et al., "A Review of Research into the Environmental and Socio-Economic Impacts of Contemporary and Alternative Arable Cropping Systems". Centre for Ecology and Hydrology, Natural Environment Research Council, Huntingdon, UK, 2003.
- 153 B. Dylan Bradley et al., "Integrated Crop Management Systems in the EU". Report for the European Commission, 2002. http://europa.eu.int/comm/environment/agriculture/pdf/icm_finalreport.pdf
- 154 H. Willer and M. Yussefi (eds.), *The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends – 2004*. International Federation of Organic Agriculture Movements, Bonn, 2004.
- 155 "Výroční zpráva: Kontrola ekologického zemědělství o.p.s". KEZ, Chrudim, 2002.
- 156 "Is organic farming an alternative for the new Member States?" European Environmental Bureau, 2003. <http://www.eeb.org/activities/enlargement/EEb-organic-farming.pdf>
- 157 N. Lampkin, "Converting Europe – the potential for organic farming as mainstream". 11th National Organic Farming Conference, Cirencester, 1999.
- 158 "Exportní příležitosti českého ekologického zemědělství". *Zpravodaj KEZ o.p.s. 2/2001*. Hnutí DUHA/KEZ, 2001.
- 159 "European Action Plan for Organic Food and Farming". Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM (2004) 415 final. European Commission, Brussels, 10 June 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/qual/organic/plan/index_en.htm
- 160 Based on a contribution by Daniel Lešínský, Friends of the Earth Slovakia.
- 161 Based on a contribution by Ewa Hajduk, Friends of the Earth Poland.
- 162 U. Sołtysiak, "Organic agriculture in Poland. Evaluation of the current state and perspectives of its development". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 163 D. W. Urwin, *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*. London and New York: Longman, 1991.
- 164 "The Common Agricultural Policy in Transition". European Commission, 1996. http://europa.eu.int/comm/publications/archives/booklets/move/09/txt_en.htm
- 165 L. Ribbe, "Environmental Compatibility of the EU Agricultural Budget". Euronatur, Germany, 2002.
- 166 *EU Agriculture and the WTO*. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/wto/backgrou/cancun_en.pdf
- 167 *CAP Reform Summary*. DG Agriculture Newsletter. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/newsletter/capreform/special_en.pdf
- 168 Council Regulation (EC) No 1782/2003. OJ L 270, 21 October 2003. http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2003/l_270/l_27020031021en00010069.pdf
- 169 A. Barnett, "The background to decoupling". Contribution for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 170 C. Roeder-Rynning, "Impregnable Citadel or Leaning Tower? Europe's Common Agricultural Policy at Forty". *SAIS Review*, XXIII(1). 2003.
- 171 "Before - After". DG Agriculture. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/avap_en.pdf
- 172 "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament accomplishing a sustainable agricultural model for Europe through the reformed CAP – sugar sector reform". COM (2004) 499 final. Brussels, 14 July 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/sugarprop_en.pdf
- 173 "European sugar reform: what, when, and why it matters". WWF and Oxfam, Brussels, 2004.
- 174 "General Budget of the European Union for the Financial Year 2004." European Commission, Brussels, 2004.
- 175 F. Fischler, "Building our Common Future: Policy challenges and budget resources in the enlarged Union 2007-13". Speech by Commissioner Fischler in the Committee on Budgets of the European Parliament, Brussels, 17 March 2004.
- 176 FoEE argued for such eco-standards prior to the CAP reform. See "Food and Farming: Time to Choose! Call for a new CAP: Sustainability, Quality and Local Diversity" Position paper. Friends of the Earth Europe, 2002. <http://www.choosefoodchoosefarming.org/welcome/position.htm>
- 177 "Cross-compliance to cost 1 000 [pounds sterling] per farm in England". *Agra Europe*, 2 April 2004.
- 178 *Rigged rules and double standards*. Oxfam International, London, 2002.

- 179 "Eurostep Dossier on CAP and Coherence: Coherence in EU Policies towards Developing Countries". Eurostep, 1999. http://eurostep.antenna.nl/detail_pub.phtml?page=pubs_position_coherence_cap.
- 180 A. Burmann, "Can't Do without It! The EU is Dumping Dairy Exports on a Grand Scale". In: *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 181 B. Hermelin, "Agricultural Dumping in the Chicken Sector: The Case of Western and Central Africa". In: *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 182 *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 183 "Agriculture, food and countryside: Prospects and key issues for the next Common Agricultural Policy". European Farmers Coordination. CPE, Brussels, 2003.
- 184 "Towards sustainability, quality and local diversity: A call for a new CAP reform". Position paper, forthcoming. Friends of the Earth Europe, 2004.
- 185 "The Common Agricultural Policy: How the CAP operates, the key commodities, competitors and markets for the European Union". Background Briefing 1. UK Food Group, Sustain, IEEP, 2002.
- 186 Data from: "Financial framework for enlargement 2004-2006 - Indicative allocation of Commitment and payment appropriations. Copenhagen Package". European Commission, 2002. http://europa.eu.int/comm/budget/pdf/financialfrwk/copenhagen_package/webtablesEN.pdf
- 187 Data from national programmes for agriculture and rural development financed from Structural Funds, available on websites of the new member states governments, June-July 2004.
- 188 Council Decision 2004/281/EC adopted on 22 March 2004. Official Journal L 93, 30 March 2004. http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2004/l_093/l_09320040330en00010017.pdf
- 189 "A financial package for the accession negotiations with Bulgaria and Romania". European Commission, Brussels, 10 February 2004.
- 190 "Enlargement and agriculture: A fair and tailor-made package which benefits farmers in accession countries". Fact sheet, MEMO/02/301. European Commission, Brussels, 20 December 2002.
- 191 Own calculations based on data available on the website of the European Commission. http://europa.eu.int/comm/index_en.htm
- 192 "Questions and answers – Commission enlargement proposals on agriculture". Memo/02/13. European Commission, 30 January 2002.
- 193 "Enlargement and agriculture: EUR 5.76 billion for rural development in new member states". IP/04/45. European Commission, Brussels, 14 January 2004.
- 194 J. Dwyer, D. Baldock, G. Beaufoy, H. Bennett, P. Lowe and N. Ward, *Europe's Rural Futures - The Nature of Rural Development II: Rural Development in an Enlarging European Union. Comparative report*. Revised version, 2003. www.ieep.org.uk/PDFfiles/PUBLICATIONS/ERFRevised.pdf
- 195 *EU agriculture and enlargement*. Fact-sheet. DG Agriculture. European Commission, 2002.
- 196 A. Wilkinson, "The SAPARD instrument on the eve of accession". Presented at the conference The Common Agricultural Policy - opportunities and perspectives - Sofia, Bulgaria, 14-16 March 2004.
- 197 A. Wilkinson, "Lessons from SAPARD for NGOs". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 198 "Rural Development Programme (RDP) Matrix". BirdLife International working document, December 2003.
- 199 Data from national draft Rural Development Plans, available on websites of the new member states governments, July 2004.
- 200 "Polish agriculture boosted by EU funds." *Agra Europe*, 18 June 2004.
- 201 "Overview of the implementation of rural development policy 2000-2006". Fact Sheet. European Commission, 2003.
- 202 R. Wardle, "Agri-environmental schemes – limitations and opportunities within the Rural Development Programme to complement Natura 2000". *Integrating Natura 2000, Rural Development and Agri-Environmental Programmes in Central Europe*. Proceedings of the conference held at Goniadz, 2-4 July 2003.
- 203 Own calculation based on rural development data available on the website of the European commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/countries/index_en.htm
- 204 "Biodiversity Action Plan for Agriculture: 'Emerging elements' for a 2010 roadmap (report from WG2)." Background Paper for Malahide Conference. DG Agriculture. European commission, 2004. www.eu2004.ie/templates/document_file.asp?id=17054
- 205 G. Pisano, "The need for improving Agri-Environmental Measures". IUCN Conference "How to improve agri-environmental measures for biodiversity and sustainable use", European Parliament, Brussels, 5 February 2004.
- 206 *Implementing Rural Development Plans in Central and Eastern European Accession Countries*. Proceedings. Seminar for Knowledge Exchange, Austria, 24-25 November 2003. World Wildlife Fund for Nature, 2004.
- 207 *Integrating Natura 2000, Rural Development and Agri-Environmental Programmes in Central Europe*. Proceedings of the conference held at Goniadz, 2-4 July 2003. Foundation IUCN Poland, Warsaw, 2004.
- 208 R. Simoncini and S. Milward, "AEMBAC - How to Develop and Implement Effective Local Agri-Environmental Measures: Guidelines for Rural Development Planners and Administrators." IUCN, Cambridge, 2004.
- 209 Slovene Agri-Environmental Programme. Ministry of Agriculture, Forestry and Food. Ljubljana, 2001.
- 210 M. Hrustel-Majcen "Experiences with implementing Agri-Environmental Measures in Slovenia". IUCN Conference "How to improve agri-environmental measures for biodiversity and sustainable use". European Parliament, Brussels, 5 February 2004
- 211 Based on a contribution by Ewa Hajduk (Friends of the Earth Poland) and personal communication, Dorota Metera (IUCN Poland).

- 212 I. Strutzmann, "CAP at the national level: Lessons from Austria". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 213 A. Posch, 2003. "Austrian experience with making CAP work for the environment". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 214 S. Lughofer, "Agri-Environment-Partnership – Structures & Institutional Arrangements Presentation". In: *Implementing Rural Development Plans in Central and Eastern European Accession Countries*. Proceedings. Seminar for Knowledge Exchange, Austria, 24-25 November 2003. World Wildlife Fund for Nature.
- 215 Harriet Bennett (ed.), "Good Farming Practice in Central and Eastern European Countries". IEEP Seminar Report. Budapest, 7-8 April 2003.
- 216 D. Baldock, J. Dwyer and J. M. Sumpsi Vinas, "Environmental Integration and the CAP: A Report to the European Commission". Institute for European Environmental Policy, 2002. http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/ieep_en.htm
- 217 Conclusions of Second European Conference on Rural Development in Salzburg. "Planting seeds for rural futures - building a policy that can deliver our ambitions". MEMO/03/236. Brussels, 21 November 2003.